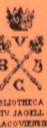

Jerzy Michta

**HERB MIASTA KIELCE
A HERB
KRAKOWSKIEJ KAPITUŁY KATEDRALNEJ**

A 884390

II

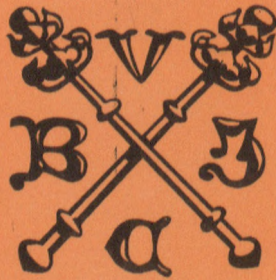

Wydawnictwo

“HERB”

Kielce 2017

A

A

Jerzy Michta

**HERB MIASTA KIELCE
A HERB KRAKOWSKIEJ KAPITUŁY KATEDRALNEJ**

93/148

Jerzy Michta

**HERB MIASTA KIELCE
A HERB
KRAKOWSKIEJ KAPITUŁY KATEDRALNEJ**

Biblioteka Jagiellońska

1002447382

Wydawnictwo

„HERB”

Kielce 2017

Recenzent

prof. zw. dr hab. Waldemar Kowalski

Opracowanie redakcyjne i układ typograficzny

Zenon Szczerba

Kwerenda ikonograficzna i projekt okładki

Jerzy Michta

Grafika komputerowa

Katarzyna Kowalewska-Szmit

ISBN 978-83-937741-4-2

A 884390 11

© Copyright by Jerzy Michta 2017

Wydawnictwo „Herb”, Kielce, tel. 41 345 44 42

Druk: Drukarnia Cyfrowa COMPUS, 27-200 Starachowice, ul. Kopalniana 27
tel. 41 275 35 44, e-mail: biuro@compus.net.pl, www.compus.net.pl

A
Bibl. Jagiell.
2017 EO 3187/2

Spis treści

Wstęp	7
Geneza herbu krakowskiej kapituły katedralnej	11
Herb miasta Kielce	41
Zakończenie	59
Zusammenfassung	63
Summary	65
Dodatek źródłowy	67
Bibliografia	123
Spis ilustracji	132

WSTĘP

W Kielcach istnieje kilkadziesiąt ikonograficznych wyobrażeń herbu miasta (korona i litery CK), dlatego należy stworzyć jeden wspólny wzór jego herbu. Historycznie i ikonograficznie uzasadnione są tylko dwa wyobrażenia herbu. Jedno znane z zachowanych pieczęci z 1566 i 1725 roku oraz drugie, które powstało w 1789 roku po sekularyzacji miasta Kielce, znane z oryginalnego tłoku pochodzącego z tego okresu. Na pieczęci z 1566 roku, widzimy na tarczy koronę o pięciu równych fleuronach (kwiatonach) bez pierścienia u dołu, znajdującą się nad literami CK (koronującą litery)¹. Natomiast na tłoku (typariuszu) z 1789 roku, widzimy na tarczy koronę również o pięciu fleuronach, ale z pierścieniem od spodu, pod którą także znajdują się litery CK².

Od końca XVIII wieku do dnia dzisiejszego istniały i funkcjonują tylko te dwa wzory herbu Kielc, przy czym przedstawienie korony z pierścieniem u dołu, wśród kilkudziesięciu jego znanych wyobrażeń, pojawia się częściej. Nie są to różne herby miasta, a tylko ilustracje zamieszczone przez autorów, piszących w swoich pracach o tym herbie, czy przedstawiających je w plastycznej formie artystów projektujących lub wykonujących medale, dyplomy, pieczęcie, proporczyki itd., które można nazwać umownie „wariacjami na temat tego herbu”³. Do tego typu przedstawień herbu miasta Kielce należy zaliczyć, proponowany przez Jana

¹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Zbiory W. Wittyga, nr 118 359; J. Główna, *Kielce, miasto z koroną w herbie*, Kielce 2005, il. 22 (przerys tej pieczęci).

² Muzeum Narodowe w Kielcach, sygn. MNKiH/2; J. Główna, *Kielce, miasto...*, il. 37.

³ Zob.: tamże, il. 66-85.

1. Herb Kielc: a) z 1960, b) z 1965, c) 1994 roku

Pazdura w *Dziejach Kielc do 1863 roku*⁴ jako „poprawniejszy”, wizerunek tego herbu znajdujący się w pracy *Miasta polskie w tysiącleciu*⁵, a także Mariana Gumowskiego⁶ czy Andrzeja Plewako⁷, wzorującego się na rysunku z 1829 roku zamieszczonym w *Pamiętniku Sandomierskim*⁸, przedstawiających „własne” wyobrażenia ikonograficzne herbu Kielc, bez podania źródła tych „projektów”. Te dwa wizerunki ikonograficzne herbu miasta, znane z wyżej opisanych pieczęci wskazują, że mamy do czynienia z królewską koroną, a nie koroną z herbu (pieczęci) krakowskiej kapituły katedralnej, tak zwaną koroną Arona. Wszystkie fleurony królewskiej korony są równej wysokości, natomiast w koronach kapituły kwiatony drugi i czwarty są niższe⁹.

Autorzy piszący o herbie Kielc, między innymi Kazimierz Głowacki, Jan Głowka, Henryk Seroka¹⁰ zgodnie stwierdzają, że omawiany herb nadał Kielcom biskup krakowski, kardynał Fryderyk Jagiellończyk, jako przedstawiciel panującej w Polsce dy-

⁴ J. Pazdur, *Dzieje Kielc do 1863 roku*, t. 1-2, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967 (okładka).

⁵ *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, tabl. XXVII.

⁶ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 197.

⁷ A. Plewako, J. Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, s. 81.

⁸ *Pamiętnik Sandomierski*, t. 1, Warszawa 1829, s. 68.

⁹ J. Michta, *Powiatowa heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika*, Kielce 2004, il. 38.

¹⁰ H. Seroka, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002, s. 256-258, il. 207, 208.

nastii. Stąd na czerwonym polu tarczy, widzimy złotą królewską koronę i złote litery CK. Jedyną koroną, którą w tym czasie posługiwali się członkowie dynastii, była koronacyjna korona królów polskich, sporządzona na koronację Władysława Łokietka w 1320 roku, nazywana „koroną Bolesława Chrobrego”, którą widzimy między innymi na głowie tego władcy, umieszczoną na współczesnym 20-złotowym banknocie. Kardynał Fryderyk Jagiellończyk, nadając Kielcom herb, jako przedstawiciel dynastii, a być może „panujący” w okresie bezkrólewia, po śmierci brata Jana Olbrachta, do koronacji Aleksandra Jagiellończyka (od 17 VI 1501 do 12 XII 1501)¹¹, mógł nadać tylko tę koronę. Stąd jej pojawienie się na pieczęci dla rajców (radzieckiej) kieleckich i w nowym projekcie herbu Kielc. Dodatkowym argumentem przemawiającym za tym, że biskup krakowski nadał rajcom kieleckim pieczęć w 1501 roku, może być pobyt kardynała Fryderyka Jagiellończyka w Kielcach, gdzie między innymi rozstrzygał zatargi powstałe w kolegiacie kieleckiej pomiędzy wikariuszami a wiceprepozytem, który nie pozwalał im spełniać ich zwykłych obowiązków oraz odprawiać mszy, za co biskup surowo skarcił prałata, a w razie dalszych szykan z jego strony w stosunku do wikariuszy, upoważnił dziekana i całą kapitułę kolegiaty, do pobierania od wiceprepozyta kary w wysokości 10 grzywien za niesłuszne postępowanie¹².

2. Korona koronacyjna królów polskich na głowie Bolesława Chrobrego, na współczesnym banknocie 20-złotowym

¹¹ J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 2, Kraków 1926, s. 456-459.

¹² H. Rybus, *Królewicz kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*, Warszawa 1935, s. 100.

GENEZA HERBU KRAKOWSKIEJ KAPITUŁY KATEDRALNEJ

Pierwsze wyobrażenia trzech koron pojawiające się na pieczęciach biskupich i pieczęci kapitulnej w XIV i XV wieku, tradycja przypisała Aronowi (biskupowi krakowskiemu, arcybiskupowi i pierwszemu opatowi benedyktynów tynieckich), ze względu na rolę jaką odegrał w odbudowie polskiego Kościoła za panowania Kazimierza Odnowiciela (1038-1058)¹³. Jednak pierwszym bi-

3. Biskup krakowski Jan Muskata

skupem krakowskim, który użył herbu z trzema koronami na swojej sekretnej pieczęci z 1300 roku, był Jan Muskata¹⁴. Stąd sformułowano hipotezę, że herb kapituły krakowskiej, był recepcją herbu tego biskupa.

Rzeczywiście genezę tego herbu należy łączyć z Janem Muskata, chociaż był on związany z królem Czech, Wacławem II. Jako biskup krakowski, walczył z arcybiskupem Jakubem Świnką i Władysławem Łokietkiem, przyczyniając się do utraty w 1309 roku Pomorza Gdańskiego¹⁵. Podjął też próbę powrotu

¹³ Zob.: P. Gryc, *Herb krakowskiej kapituły katedralnej*, Kraków 1996 (mps); J. Michta, *Powiatowa heraldyka samorządowa...*, s. 90-92.

¹⁴ F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, Kraków 1899, s. 151, fig. 168.

¹⁵ J. Dąbrowski, R. Grodecki, S. Zachorowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 1, Kraków 1926, s. 358-359.

do tradycji związanej z Aronem, czyli trzech koron z papieskiej tiary, jak również rozpoczął starania biskupów krakowskich, o odzyskanie utraconego arcybiskupstwa. Powoływali się oni na brewe z 1046 roku (czasy Arona jako biskupa, zm. 1059) papieża Benedykta IX oraz na bullę papieża Urbana II z 4 lutego 1186 roku, z których mogło wynikać, że Kraków był siedzibą metropolii, a tym samym posiadał charakter archidiecezji. Papież, na prośbę biskupa krakowskiego Pełki, zatwierdził bullą dawny zwyczaj, że biskupi krakowscy zajmują w kościele polskim, pierwsze miejsce po arcybiskupie gnieźnieńskim i konsekrują go¹⁶.

4. Pieczęć kapituły krakowskiej z dokumentu z 1454 r.

W rozważaniach nad staraniami biskupów krakowskich o utworzenie własnego arcybiskupstwa, odrębnego od Gniezna, szczególną rolę odegrał znany przekaz Galla Anonima, który w powstałej na początku XII wieku kronice napisał, że Polska w czasach panowania Bolesława Chrobrego posiadała dwóch metropolitów (arcybiskupów) z podległymi im sufraganami (*quod suo tempore Polonia duos metropolitanos cum suis suffraganeis continebat*)¹⁷. Ważny podkreślenia jest fakt, że przekaz ten był znany w średniowieczu w środowisku krakowskiej kapituły katedralnej oraz kolejnym biskupom krakowskim, co potwierdził Wincenty Kadłubek (biskup krakowski w latach 1208-1218), który w swojej *Kronice* powtórzył informację Galla¹⁸. Z przytoczonego wyżej

¹⁶ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*, „Archiwa. Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 18:1969, s. 346.

¹⁷ *Anonima* tzw. *Galla Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Maleczyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, series nova (dalej: MPH s.n.), t. 2, Kraków 1952, lib. I, cap. 11, s. 30; Anonim tzw. *Gall, Kronika polska*, przekład R. Grodecki i M. Plezia, Wrocław 1965, s. 31.

¹⁸ *Mistrza Wincentego Kronika polska*, wyd. M. Plezia, w: MPH, s.n., t. 11, Kraków 1994, lib. II, cap. 10, s. 38.

zdania wynika, że w Polsce w czasach panowania Bolesława Chrobrego (zm. 1025), istniało dwóch równych sobie metropoli-
tów z podległymi im sufraganami (biskupami)¹⁹.

Historycy piszący na temat Kościoła w Polsce, zastanawiając się nad siedzibą drugiej metropolii, wysunęli kilkanaście hipotez i domysłów, które zebrał Paweł Pasek i podzielił je na dwie grupy. Do pierwszej zaliczył poglądy tych badaczy, którzy siedzibę drugiego arcybiskupstwa umieszczali poza granicami ówczesnego państwa polskiego, wymieniając Magdeburg, Moguncję, Kijów, Pragę. Druga grupa historyków szukała siedziby tej metropolii w granicach państwa Bolesława Chrobrego, widząc ją w Poznaniu, Płocku, Krakowie lub Sandomierzu²⁰. Pierwszym arcybiskupem tej drugiej metropolii miał być prawdopodobnie Bruno z Kwerfurtu, na co jako pierwszy zwrócił uwagę Władysław Abraham²¹, korzystając z wiarygodnej relacji biskupa merseburskiego Thietmara (zm. 1018), według którego Bruno z Kwerfurtu otrzymał od papieża Sylwestra II (zm. 1003) pozwolenie na uzyskanie sakry biskupiej oraz obietnicę nadania mu paliusza²². Za Brunonem z Kwerfurtu jako drugim metropolitą opowiadali się też: Stanisław Kętrzyński²³, Stanisław Zakrzewski²⁴, a także ksiądz Bolesław Przybyszewski²⁵. Natomiast Tadeusz Silnicki wyświęcenie Brunona z Kwerfurtu na arcybiskupa przez papieża Sylwestra II, datuje na 1001 rok i wiąże je z poselstwem opata Astryka-Anastazego do Rzymu, gdzie miał zabiegać również o koronę dla Bolesława Chrobrego²⁶.

¹⁹ P. Pasek, *Czy Sandomierz był stolicą metropolii kościelnej?*, „Studia Sandomierskie” t. 10(2003), s. 7.

²⁰ Tamże, s. 7-13.

²¹ W. Abraham, *Organizacja kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, wyd. 3, Poznań 1962, s. 141 n.

²² *Kronika Thietmara*, ed. M. Z. Jedlicki, Poznań 1953, lib. II, cap. 45, s. 206 n.

²³ S. Kętrzyński, *O zaginionej metropolii z czasów Bolesława Chrobrego*, w: tenże, *Polska X-XI wieku*, Warszawa 1961, s. 333 n.

²⁴ S. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry Wielki*, Lwów 1925, s. 145-147.

²⁵ B. Przybyszewski, *Bruno z Kwerfurtu a zagadnienie drugiej metropolii polskiej za czasów Bolesława Chrobrego*, „Studia Warmińskie”, t. 22/23 (1985/1986), druk 1992, s. 143.

²⁶ T. Silnicki, *Początki organizacji Kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*, w: *Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*, t. 1, Poznań 1962, s. 357.

Żaden z wymienionych historyków nie kwestionował prawdziwości informacji Galla i Thietmara, wysuwając nie tylko różne hipotezy na temat siedziby drugiej metropolii, ale również jakiego była obrządku: łacińskiego czy słowiańskiego. Stanisław Kętrzyński na jej czele widział Brunona z Kwerfurtu, a siedziby szukał na wschodzie, na ziemiach, które nie weszły w skład metropolii gnieźnieńskiej powstałej w 1000 roku. Ostatecznie doszedł do wniosku, że siedzibą był Sandomierz²⁷, a swoim obszarem obejmowała Kujawy z ziemią chełmińską, Mazowsze, Łęczycę z Sieradzem, Sandomierz z Wiślicą oraz po 1018 roku, także ruskie zdobycze Bolesława Chrobrego z Przemyślem na czele²⁸. Według tego autora metropolia miała przetrwać do czasów reakcji pogańskiej z początku lat 30. XI wieku. Potwierdzenia swojej hipotezy szukał Stanisław Kętrzyński w *Roczniku kapituły krakowskiej*, w której pod datami 1027 i 1028 roku, odnotowano śmierć aż trzech arcybiskupów: Hipolita, Bossuty i Stefana²⁹. Ponieważ w roku 1027 występują w *Roczniku* arcybiskupi gnieźnieńscy, to zmarły w 1028 roku arcybiskup Stefan, musiał pochodzić z drugiej zaginionej metropolii³⁰.

Hipotezę tę poparło kilku innych historyków, w tym Henryk Paszkiewicz, który zdecydowanie twierdził, że była to metropolia słowiańska³¹. Jej obrządek uzasadniał występowanie w państwie pierwszych Piastów drugiej metropolii obok łacińskiej, która miała powstać w tym samym czasie co gnieźnieńska. Według Paszkiewicza, jej lokalizacja z siedzibą w Sandomierzu na wschodzie Polski nie podlega dyskusji, ponieważ na tych terenach obrządek słowiański dominował wśród miejscowej ludności dawnego państwa Wiślan³². Metropolia słowiańska z siedzibą w San-

²⁷ S. Kętrzyński, *O zaginionej metropolii...*, s. 313.

²⁸ Tamże, s. 309 n.

²⁹ *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Z. Kozłowska-Budkova, w: MPH, s.n., t. 5, Warszawa 1978, s. 46 – „Ypolitus archiepiscopus obiit. Bossuta succesit, 1028 Stephanus archiepiscopus obiit”.

³⁰ S. Kętrzyński, *O zaginionej metropolii...*, s. 297 n.

³¹ H. Paszkiewicz, *Polska metropolia obrządku słowiańskiego*, w: tenże, *Początki Rusi*, Kraków 1996, s. 417-445.

³² Tamże, s. 422 n.

domierzu miała przetrwać do 1031 roku, kiedy to najazd od wschodu wojsk Jarosława Mądrego (zm. 1054) w 1031 roku położył jej kres, gdyż książę kijowski zajął nie tylko Grody Czerwieńskie, ale także Sandomierz³³. Według Paszkiewicza, Kazimierz Odnowiciel (zm. 1058) po powrocie do Polski, nie mógł odbudować metropolii słowiańskiej na skutek stanowiska cesarza Niemiec Henryka III (zm. 1056), który udzielił mu pomocy i nacisków kleru łacińskiego, który go otaczał. Jednak dużo ważniejszy był układ pomiędzy Kazimierzem Odnowicielem a Jarosławem Mądrym z 1041 roku, potwierdzony małżeństwami: Kazimierza z córką (siostrą) księcia kijowskiego Dobroniegą-Marią, a także syna Jarosława, Izjasława z siostrą Kazimierza, Gertrudą. Henryk Paszkiewicz uważał, że to porozumienie zawarte pomiędzy książętami Polski i Rusi, kładące kres niebezpiecznej ekspansji Kijowa na ziemie polskie, zostało zawarte dzięki rezygnacji władcy polskiego z utrzymania na terenie Polski metropolii obrządku słowiańskiego, sprzecznej z interesami Kijowa³⁴.

Jeżeli przyjmiemy tok rozumowania Kętrzyńskiego i Paszkiewicza, to nie możemy wykluczyć, że być może Aron, przybywając w 1038 roku do Polski razem z Kazimierzem Odnowicielem, mógł być przewidziany na arcybiskupa tej drugiej metropolii po zmarłym w 1028 roku Stefanie, przynajmniej do roku 1041, kiedy zostało zawarte przymierze pomiędzy władcami Polski i Rusi. W tym przypadku wybór Krakowa, jako tymczasowej siedziby tej metropolii byłby również uzasadniony, ponieważ Sandomierz w wyniku najazdu Jarosława Mądrego w 1031 roku na Polskę został zniszczony.

Według Henryka Paszkiewicza, próbę odnowienia metropolii słowiańskiej miał podjąć Bolesław Śmiały (zm. 1081/82) po zwycięskiej wyprawie na Ruś w 1069 roku, w celu osadzenia w Kijowie księcia Izjasława. Autor ten uważał, że papież Grzegorz VII pisząc w znanym liście z 20 kwietnia 1075 roku do Bolesława o ustaleniu siedziby metropolii³⁵, miał na myśli nie metropolię gnieźnieńską,

³³ Tamże, s. 428.

³⁴ Tamże, s. 428 n.

³⁵ *List papieża Grzegorza VII do Bolesława Śmiałego (Szczodrego)*, wydał A. Biełowski, w: MPH, t. 1, Lwów 1864, s. 367-368.

ale odnowienie metropolii słowiańskiej. Kontynuując ten tok rozumowania, może w innym świetle należy też odnieść się do przekazu kronikarza niemieckiego Lamberta z Hersfeldu, piszącego o koronacji Bolesława w Boże Narodzenie 1076 roku. Wymienił on 15 biskupów biorących w niej udział, którą to liczbę uważa się za pomyłkę kopisty (XV zamiast V), albo typową przesadę pisarską³⁶. Według Paszkiewicza, król nie zdołał jednak zrealizować tych planów, ponieważ natrafił na opór duchowieństwa łacińskiego, które nie było zainteresowane odnowieniem stosunków kościelnych istniejących w okresie rządów Bolesława Chrobrego. Dodatkowo Kościół łaciński w Polsce odniósł korzyści z upadku metropolii słowiańskiej, ponieważ ziemie południowo-wschodniej Polski, dostały się w ręce diecezji łacińskich, przede wszystkim biskupstwa krakowskiego. Konflikt Stanisława, biskupa tej diecezji z królem Bolesławem, który zakończył się dla obu tragicznie, dotyczył według Paszkiewicza starań króla o odbudowę metropolii słowiańskiej, której przeciwstawił się biskup.

Hipotezę Henryka Paszkiewicza o słowiańskiej metropolii kościelnej z siedzibą w Sandomierzu, zaakceptowali kolejni historycy, a wśród nich Michał Miniąt³⁷. Według tego autora Piastowie po opanowaniu w 989 roku Małopolski, dawnego terytorium państwa Wiślan, chcieli połączyć ziemię krakowską i sandomierską z resztą kraju, rozbijając je na dwie części. Stąd mieszkające na tym obszarze plemiona Wiślan i Sandomierzan³⁸, przydzielono do dwóch różnych metropolii. Dlatego istniejące przed rokiem 1000 w Krakowie biskupstwo słowiańskie, przekształcono w łacińskie, a w pozostałej części zorganizowano odrębną metropolię z odrębnymi diecezjami (biskupstwami): w Łęczycy, Sieradzu, Wiślicy, Przemyślu, Lublinie³⁹. Siedzibą tej metropolii miał być

³⁶ T. Grudziński, *Bolesław Śmiały Szczodry i biskup Stanisław. Dzieje konfliktu*, Warszawa 1982, s. 59.

³⁷ M. Miniąt, *Wierność i klątwa. Losy misji Konstantyna i Metodego*, Warszawa 1971, s. 216 n.

³⁸ K. Potkański, *Kraków przed Piastami*, w: tenże, *Lechici, Polanie, Polska*, Warszawa 1965, s. 181 n.

³⁹ M. Miniąt, *Wierność i klątwa...*, s. 218.

Sandomierz, który stanowił centrum połączonych z Wiślanami plemion.

W przeciwieństwie do Michała Miniata, który nie podaje jakiego obrządku była ta metropolia, jednoznacznie jako słowiańską określili jej charakter Józef Umiński⁴⁰, Karolina Lanckorońska⁴¹ oraz Franciszek Kmietowicz⁴², wskazując na jej siedzibę w Krakowie (przynajmniej do 1000 roku). Pełnił on w państwie pierwszych Piastów rolę szczególną, będąc siedzibą następcy tronu; najpierw Bolesława Chrobrego do 992 roku, a następnie jego syna Mieszka II w latach 1013-1025, któremu i jego żonie Rychezie Gerard Labuda przypisał fundacje kilku kościołów (rotund) na wzgórzu wawelskim, w tym „kolońskich świętych” Gereona i Feliksa i Adaukta⁴³.

Z kolei odmienne stanowisko od prezentowanych, zajął wybitny językoznawca Tadeusz Lehr-Splawiński, który uważał, że wersja podana przez Galla na temat dwóch metropolii w czasach Bolesława Chrobrego to nieporozumienie, jakiemu uległ kronikarz pod wpływem tradycji dotyczącej tytułu arcybiskupiego Brunona z Kwerfurtu lub Arona. Nasunęła ona Gallowi przypuszczenie, że istniała wówczas w Polsce druga metropolia oprócz gnieźnieńskiej⁴⁴. Tradycja związana z Aronem, arcybiskupem mającym swoją siedzibę w Krakowie, stała się też w średniowieczu udziałem członków krakowskiej kapituły katedralnej i biskupów krakowskich, którzy byli przekonani, że w czasach Bolesława Chrobrego druga metropolia miała swoją siedzibę

⁴⁰ J. Umiński, *Obrządek słowiański w Polsce IX-X w. i zagadnienie drugiej metropolii polskiej w czasach Bolesława Chrobrego*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 1957, t. 4, z. 4, s. 38 n.

⁴¹ K. Lanckorońska, *Studies on the Roman – Slavonic rite in Poland*, Roma 1961, s. 22 n.

⁴² F. Kmietowicz, *Kiedy Kraków był „trzecim Rzymem”*, Białystok 1994, s. 33-37.

⁴³ G. Labuda, *Mieszko II król Polski (1025-1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*, Kraków 1992, s. 42-47.

⁴⁴ T. Lehr-Splawiński, *Nowa faza dyskusji o zagadnieniu liturgii słowiańskiej w dawnej Polsce*, „Nasza Przeszłość”, t. 7 (1958), s. 246 n.

5. Biskup krakowski Piotr Wysz

części – Śląska, Małopolski), czy Węgier po 1301 roku, chciał połączyć z utworzeniem centralnej (kolejnej) metropolii kościelnej dla powstającego wielonarodowego państwa Przemysłidów, tym razem ze stolicą w Krakowie, gdzie biskupem był jego bliski współpracownik i wybitny polityk Jan Muskata, całkowicie popierający polityczne i kościelne plany króla czeskiego?

Na poparcie hipotezy dotyczącej utworzenia odrębnego arcybiskupstwa w Krakowie należy przytoczyć fakt, że w XV wieku wyróżnił się w tych staraniach biskup Jan Grot, który czynił bardzo intensywne zabiegi w celu przywrócenia dla Krakowa praw metropolitalnych, uzyskując od papieża Benedykta XII, dla biskupów krakowskich przywilej używania paliusza⁴⁶, przysługującego wyłącznie metropolitom⁴⁷. Możliwe, że w związku z tymi

⁴⁵ T. Wasilewski, *Czescy sufraganii Bolesława Chrobrego a zagadnienie jego drugiej metropolii kościelnej*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 5, Warszawa 1992, s. 35 n.

⁴⁶ Paliusz to wełniana biała taśma o szerokości 7 cm, ozdobiona sześcioma czarnymi krzyżykami, noszona na ramionach, opadająca w formie trójkąta na piersi i plecy. – *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa 1976, s. 345.

⁴⁷ Tamże. Papieże zaczęli ją nosić w V wieku, a arcybiskupi od XIII wieku.

w Krakowie (między innymi: Wincenty Kadłubek, Pełka, Jan Muskata, Piotr Wysz), podejmując starania o jej przywrócenie.

Niewykluczone, że wzorem hipotezy zaproponowanej przez Tadeusza Wasilewskiego, według którego Bolesław Chrobry drugą kościelną metropolię chciał umieścić w Pradze, w związku z daleko siężnymi planami utworzenia wielkiego państwa słowiańskiego⁴⁵, podobnie myślał król Czech Waclaw II, który swoje ambitne plany polityczne, dotyczące opanowania Polski (do 1300 roku jej południowej

staraniami pozostaje zmiana dotychczasowej pieczęci kapituły, przedstawiającej katedrę krakowską na Trzy Korony Arona, ponieważ według tradycji, to właśnie on miał pełnić godność arcybiskupa krakowskiego (w Krakowie). Korony miały się przyczynić do wzmocnienia starań biskupów krakowskich w celu odzyskania metropolii. Jak silne były to dążenia świadczy przekaz Jana Długosza z XV wieku, w którym wymienił on Przemyśl, Chełm i Lubusz, jako ewentualne biskupstwa, które powinny wejść w skład metropolii krakowskiej⁴⁸.

Zanim herb ten pojawił się na pieczęci kapituły, wcześniej był umieszczony na czteropolowej tarczy w herbie biskupa Piotra Wysza z 1397 i 1403 roku⁴⁹. Ponieważ równocześnie pojawiają się trzy korony w herbie kapituły, jej pieczęć musiała powstać w tym właśnie czasie. Prawdopodobnie między 1394, a 1403 rokiem, kiedy widzimy przywieszoną do dokumentu starą pieczęć⁵⁰. Chociaż nie można wykluczyć faktu, że powstała wcześniej i przez pewien czas posługiwano się starą i nową pieczęcią. Herb kapituły pełnił funkcję reprezentującą grono kanoników, a także narracyjną związaną z treściami własnościowymi, identyfikacyjnymi, politycznymi, organizacyjnymi, przekazywanymi dzięki informacjom dotyczącym fundacji, patronatu i użytkowników hierarchii kościelnej. Obok wymienionych funkcji, herb ten umieszczany był na budowlach, rzeźbach, nagrobkach, sprzętach kościelnych itd., pełniąc funkcję dekoracyjną i przyczyniając się do jego funkcjonowania w świadomości historycznej ludzi. Były to zawsze trzy złote korony w błękitnym polu, co potwierdza osiem barwnych wyobrażeń tego herbu oraz jego opisy z takich herbarzy jak: Jana Długosza, Marka Ambrożego z Nysy, arsenalskiego i Erazma Kamienia. Korony są przedstawiane jako korony otwarte, co jest ich charakterystyczną cechą. Posiadają rozbudowane fleurony oraz imitacje szlachetnych kamieni na obręczach.

⁴⁸ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich...*, s. 346.

⁴⁹ P. Gryc, *Herb krakowskiej kapituły katedralnej...*, s. 15.

⁵⁰ Tamże.

Stabilność kapituły w organizacji biskupstwa krakowskiego, potwierdzona przez kilkuwiekową tradycję używania przez nią herbu, sprawiła że stał się on charakterystycznym elementem

6. Srebrny tłok wielkiej pieczęci krakowskiej kapituły katedralnej z przełomu XIV i XV wieku

heraldyki kościelnej (obok rodowych, to jest rycerskich herbów biskupów, kanoników, urzędników diecezjalnych). Jego pojawienie się było też wynikiem wpływu rycerstwa, zdobywającego coraz wyraźniejszą dominację społeczną, czego najbardziej wyraźnym znakiem przynależności stanowej staje się herb. Trzy złote korony w błękitnym polu, odpowiadały charakterowi posługującej się nim instytucji, zarówno jeśli chodziło o barwę pola, jak i elementy godła. Symbolika barwy błękitnej, obok cech wzniosłości, piękna, pochwały, oddaje przede wszystkim barwę nieba. Natomiast cyfra trzy w symbolice

chrześcijańskiej ma szczególną wymowę, symbolizując trójjedność Boga⁵¹. Ich szafarzem w średniowieczu był papież, co podkreśla jego nakrycie głowy – tiara z trzema koronami.

Najbardziej znanym przedstawieniem herbu Trzy Korony, jest srebrny oryginalny tłok, przechowywany w skarbcu katedralnym na Wawelu, którym kapituła katedralna posługiwała się w latach 1403-1759, pieczętując nim wystawiane przez siebie dokumenty. Ta pieczęć w kształcie mandorli (wysokość 80 mm, szerokość 55 mm), posiada umieszczony w polu usianym gwiazdami herb kapituły. Ponad górną krawędzią tarczy znajdują się popiersia św. Stanisława (strona prawa heraldyczna) trzymającego pastorał i św. Wacława (lewa strona heraldyczna) trzymającego chorągiew. Głowy obu świętych otaczają aureole. W le-

⁵¹ D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 43-44.

gendzie widzimy napis napieczętny minuskułą gotycką: *S(igillum) maius Capituli ecc(lesia)e Cracoviensis*. Tarcza herbowa jest zakończona półkoliście, w polu której są umieszczone trzy otwarte korony odchylone do tyłu w ustawieniu 2:1. Podobne przedstawienie, jak na pieczęci krakowskiej kapituły, widzimy na frontonie pałacu biskupiego w Kielcach, fundacji biskupa Jakuba Zadzika, z postaciami obu świętych za tarczą z herbem Trzy Korony.

W polskiej historiografii, łączono biskupa Arona z Kolonią i rodziną królowej Ryczezy, żony Mieszka II, którą poślubił w 1013 roku w Merseburgu⁵². Dzięki temu małżeństwu, syn Bolesława Chrobrego, został członkiem rodziny cesarskiej, ponieważ Ryczeza była córką Matyldy, siostry Ottona III i Ezzona, palatyna reńskiego, który po śmierci cesarza w 1002 roku, uchodził za pretendenta do tronu cesarskiego, obok Ekharda, margrabiego Miśni i księcia bawarskiego Henryka. Rodzice Ryczezy, Ezzo i Matylda udali się w 1023 roku z pielgrzymką do Rzymu, wspólnie z arcybiskupem kolońskim Pilgrimem. Uzyskał on wówczas od papieża cenne relikwie, głowy świętych Feliksa i Adaukta, i złożył je w kolońskiej bazylice św. Apostołów. Zostały one później przekazane przez Ryczezę do Krakowa, a mógł je przywieźć po 1043 roku Aron, wtedy już arcybiskup i opat tyniecki.

Jednak głównym celem wyprawy do Rzymu, były starania rodziców królowej Polski, o zgodę papieską na założenie w majątku Matyldy w Brauweiler pod Kolonią, klasztoru benedyktyńskiego. Na czele tej fundacji stanął w 1024 roku jako opat, Eilon z klasztoru św. Maksymina w Trewirze. Konwent szybko doszedł do liczby dwunastu mnichów. Konsekracja kościoła w tym opactwie miała miejsce w 1028 roku, po zakończeniu jego budowy⁵³. Z tego klasztoru został sprowadzony do Polski przez Kazimierza Odnowiciela (około roku 1043-1045) Aron⁵⁴, wyświęcony na arcybiskupa

⁵² Zob.: G. Labuda, *Mieszko II król Polski (1025-1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*, Kraków 1992, s. 135-143.

⁵³ Tamże, s. 135-137.

⁵⁴ A. Czudowska, *Aron, arcybiskup polski z siedzibą w Krakowie*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 49.

w Kolonii przez papieża Leona IX w 1049 roku⁵⁵, któremu tradycja przypisała herb Trzy Korony, godło krakowskiej kapituły katedralnej i biskupstwa krakowskiego. Podobnie jak zachowała się w polskiej tradycji pomoc, jakiej Rycheza, która za pozwoleniem cesarza Konrada II, dalej jako królowa Polski do swojej śmierci w 1063 roku, udzielała swojemu synowi Kazimierzowi Odnowicielowi w latach 1038-1058. Pomagali jej w tym bracia: Herman (zm. 1058), w 1036 roku mianowany arcybiskupem kolońskim i Otto (zm. 1047), księżę szwabski, a także bratanek Konrad (zm. 1053), księżę bawarski. Niewątpliwie do wyświęcenia Arona, przyczynił się arcybiskup koloński Herman, kanclerz Henryka III, który na dworze cesarskim stał na czele stronnictwa, popierającego starania Kazimierza Odnowiciela w odbudowie państwa polskiego, Kościoła i odzyskaniu relikwii św. Wojciecha, po najeździe księcia czeskiego Brzetysława w 1038 roku⁵⁶. Po nim otrzymał imię, drugi z synów Kazimierza i jego żony, księżniczki ruskiej Dobroniegi-Marii, Władysław Herman (zm. 1102).

Kontakty Rychemy z Polską wynikały z faktu, że jej syn Kazimierz był władcą państwa polskiego. Ślady tej pomocy widoczne są w pozostałościach budowli sakralnych, takich jak świątynie oraz relikwie św. Feliksa i Adaukta. Jej darowizną dla Kościoła krakowskiego, był też tak zwany psalterz Egberta, biskupa trewirskiego w latach 977-993, który przywiózł do Brauweiler opat Eilon z klasztoru św. Maksymina w Trewirze. Następnie został przekazany do Polski i w końcu znalazł się w rękach siostry Kazimierza, księżnej Gertrudy, żony księcia kijowskiego Izjasława, która zamieściła w nim 80 modlitw. Obecnie psalterz ten nosi nazwę kodeksu Gertrudy (*Codex Gertrudianus*)⁵⁷, wpisany razem z modlitwami do Kodeksu Egberta, znajdującym się dziś we włoskim Cividale⁵⁸ Niewykluczone, że został przy-

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Zob.: G. Labuda, *Mieszko II król Polski...*, s. 138.

⁵⁷ Tamże, s. 142; Zob.: *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z kalendarzem*, wyd. M. H. Malewicz, B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. 2, Kraków 2002.

⁵⁸ Tamże, J. Wyrozumski, *Przedmowa*.

wieziony do Krakowa przez Arona, mnicha klasztoru w Brauweiler, który po przybyciu do Polski, został w 1044 roku opatem klasztoru benedyktyńskiego w Tyńcu, a następnie uzyskał godność biskupa krakowskiego w 1046 roku. Pełnił też funkcję głowy Kościoła w Polsce, do swojej śmierci w 1059 roku. Jego następcami zostali: Suła-Lambert (1059-1071) oraz Stanisław (1072-1079).

Spór pomiędzy królem Bolesławem, a biskupem krakowskim Stanisławem, rozpoczął się prawdopodobnie w 1075 roku, kiedy przybyli do Polski legaci papieża Grzegorza VII, „uporządkować” sprawy Kościoła polskiego⁵⁹. Na wyraźne życzenie księcia Bolesława Śmiałego, przywrócono arcybiskupstwo w Gnieźnie, pomijając Kraków. Odtąd, przez całe średniowiecze, biskupi krakowscy podejmowali starania o uzyskanie arcybiskupstwa w Krakowie, czego jednym z etapów była zmiana pieczęci kapituły krakowskiej na Trzy Korony, rzekomego herbu Arona, który był głową Kościoła polskiego z siedzibą w Krakowie i opatem tynieckim. Z jego osobą łączy się też przekazanie Tyńcowi, pomnika literatury liturgicznej, znanego pod nazwą *Sakramentarza tynieckiego*, którego kolońska proveniencja nie budzi wątpliwości. Ufundowanie tak kosztownego daru około 1050 roku, należy raczej łączyć z osobą królowej Rychezy, ponieważ tylko ona dysponowała odpowiednimi funduszami, lub jej brata Hermana, arcybiskupa kolońskiego⁶⁰. Sam Aron mógł osobiście przywieźć do Tyńca tak cenny rękopis, ale na pewno nie był jego fundatorem.

Kiedy na przełomie XIV i XV wieku, biskup krakowski Piotr Wysz podjął decyzję o zmianie pieczęci kapituły i biskupstwa krakowskiego, w wyniku starań o uzyskanie arcybiskupstwa w Krakowie, sięgnął do

7. Herb miasta Kolonii z XIV wieku

⁵⁹ T. Grudziński, *Bolesław Śmiały Szczodry i biskup Stanisław. Dzieje konfliktu*, Warszawa 1982, s. 75-79.

⁶⁰ G. Labuda, *Mieszko II król polski...*, s. 143.

tradycji kolońskiej, ponieważ Aron pochodził z Kolonii. Przypisywano temu biskupowi posługiwanie się herbem Trzy Korony, będącym również od XIV wieku herbem miasta Kolonii, odkąd w drugiej połowie XII w. relikwie trzech mędrców (Trzech Króli) znalazły się w tym mieście. Każdy z nich będąc władcą, nosił na głowie jego atrybut, czyli koronę, stąd trzy korony. Ten fakt dodatkowo miał potwierdzić słuszność wyboru nowego herbu dla kapituły krakowskiej i biskupstwa krakowskiego.

Obok wątku kolońskiego, genezę herbu kapituły krakowskiej łączy się z osobą biskupa krakowskiego Jana Muskaty (zm. 1320). Gdy chodzi o biskupów krakowskich, po raz pierwszy trzy korony występują w herbie tego właśnie biskupa. Może uzyskał je w Rzymie w 1284 roku, kiedy z polecenia biskupa wrocławskiego Tomasza II, przebywał w tym mieście do marca 1285 roku⁶¹. Może w trzech koronach Jana Muskaty należy widzieć genezę trzech koron z tiary papieskiej. Jednak papież dopiero od połowy XIV wieku używali trzech koron tworzących tiarę. Prawdopodobnie było to odbiciem XIII-wiecznej teorii, według której cesarz miał trzy odrębne korony: złotą, srebrną i żelazną, czyli rzymską, niemiecką i longobardzką. Z kolei potrójna papieska korona, symbolizowała zwierzchnictwo papieża jako głowy Kościoła rzymskokatolickiego, nad wszystkimi władcami z cesarzem włącznie, jako wynik przekonania o zwierzchności władzy kościelnej nad świecką⁶².

Omawiając herb kapituły krakowskiej, należy uwzględnić jego genezę, funkcje, treść, zmiany stylowe i występowanie w określonych zespołach heraldycznych, jak na fasadzie pałacu biskupiego w Kielcach, gdzie widzimy go pomiędzy herbami Korab, biskupa krakowskiego Jakuba Zadzika i państwa polskiego, czyli orła białego ze snopkiem Wazów na piersi. Jak z tego przykładu widać, herb Trzy Korony funkcjonował obok herbów państwowych, szlacheckich i podlegał takim samym jak one obo-

⁶¹ J. Wyrozumski, *Jan Muskata (ok. poł. XIII w. – 1320)*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 22, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 292.

⁶² M. Rożek, *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987, s. 72.

8. Trzy korony na frontonie pałacu w Kielcach

zakłada przyjęcie trzech koron przez kapitułę krakowską za pośrednictwem kontaktów z obszarem Nadrenii, a głównie z arcybiskupstwem kolońskim w XI wieku, ponieważ duchowni przybyli w latach 40. XI wieku do Krakowa pochodzili z Kolonii, a wśród nich Aron, biskup krakowski i opat tyniecki. Ich wpływom przypisuje się występowanie w Polsce kultu św. Gereona, jednego z patronów Kolonii⁶³ oraz wezwanie krypty św. Leonarda, który był związany z Leodium, znajdującym się w strefie wpływów Kościoła kolońskiego. Związek ten widać również w rozwiązaniach architektonicznych, zastosowanych przy budowie krypty wawelskiej, które wskazują na pokrewieństwo z rozwiązaniami krypty św. Jerze-

obowiązującym regułem heraldycznym. Jego przedstawienie ikonograficzne spotykamy na pieczęciach biskupich, kapitulnych, miejskich (Itza), rzeźbie architektonicznej, sprzętach kościelnych, iluminacjach ksiąg, drzeworytach ksiąg liturgicznych i heraldycznych (B. Paprocki), drukach okolicznościowych czy zabytkach malarstwa. Funkcjonował w kapitule krakowskiej od końca XIV wieku do drugiej połowy XVIII wieku.

W literaturze spotykamy się z dwiema koncepcjami dotyczącymi jego genezy. Pierwsza z nich

9. Kamienica przy ul. Kanoniczej 3 w Krakowie, z herbem kapituły krakowskiej

⁶³ T. Wojciechowski, *Kościół katedralny w Krakowie*, Kraków 1900, s. 186-187.

go w Kolonii, czy katedry w Trewirze⁶⁴. Inne przykłady wpływów kolońskich, to *Sakramentarium tyńieckie* z połowy XI wieku, czy psalmy gradualne, związane z reformą kościelną podjętą przez klasztor w Cluny, które Jan Długosz przypisuje biskupowi Aronowi. Do Polski dotarły one z kręgów kolońskich, za jego pośrednictwem⁶⁵.

Także odbudowę polskiej prowincji kościelnej, po kryzysie monarchii wczesnopiastowskiej w latach 30. XI wieku i najeździe księcia czeskiego Brzetysława z 1038 roku, przypisuje się Aronowi, który był duchownym związanym z katedrą kolońską, gdzie został prawdopodobnie wyświęcony na arcybiskupa, przed przybyciem do Polski. Jego osobie, wyświęceniu w Kolonii i działalności przy odbudowie Kościoła polskiego sporo uwagi poświęcił Władysław Abraham⁶⁶. Według tego autora, Aron doprowadził do stworzenia kapituły krakowskiej. Ponieważ pochodził z Kolonii, razem z duchownymi przybywającymi do Polski z tego miasta, miał „przybyć” jego znak, który kapituła krakowska przyjęła za swój herb. Tadeusz Wojciechowski poświęcając się przez nią herbem Trzy Korony, uważał za przejaw wpływów kolońskich, ale nie łączył go z osobą Arona⁶⁷. W utrwaleniu związków Krakowa z Kolonią, dużą rolę odegrała też królowa Rycheza i jej rodzina. Przyczyniły się one do stworzenia hipotezy, że herb Trzy Korony kapituły krakowskiej, zawdzięczał swoją genezę jego recepcji z Kolonii, uwzględniającą dwie możliwości chronologiczne jego przyjęcia.

Pierwsza z nich, związana była z działalnością Arona i jego zasługami dla polskiego kościoła. Uważano, że kapituła krakowska przyjęła trzy korony za swój herb, ponieważ był on jego oso-

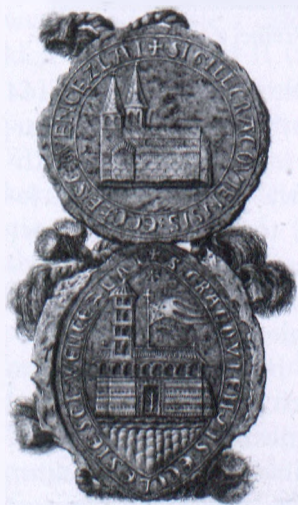
⁶⁴ A. Bochnak, *Najstarsze budowle wawelskie*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej*, Warszawa 1960, s. 102-104.

⁶⁵ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 3, przyp. 5, Warszawa 1969, s. 89.

⁶⁶ W. Abraham, *Początek biskupstwa i kapituły katedralnej w Krakowie*, „Rocznik Krakowski” 1900, t. 4, s. 177-200; tenże, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Lwów 1893.

⁶⁷ T. Wojciechowski, *Kościół katedralny...*, s. 186.

bistym znakiem. W staropolskiej literaturze o tych związkach, dowiadujemy się dopiero z herbarza Kaspra Niesieckiego *Korona Polska...*, wydanego w pierwszej połowie XVIII wieku⁶⁸. Niewątpliwie przytoczył on opinie, które musiały funkcjonować wśród członków kapituły, co najmniej od XV wieku, kiedy biskup krakowski Piotr Wysz, zdecydował się na zmianę pieczęci większej kapituły krakowskiej (wyobrażenie katedry) na Trzy Korony. Hipoteza dotycząca połączenia tego herbu z osobą Arona jest odrzucana, ponieważ herby zaczęto przyjmować i posługiwać się nimi dopiero w XIII wieku⁶⁹. Jednak nawiązanie do osoby Arona, przy tworzeniu herbu Trzy Korony dla kapituły krakowskiej będzie miało uzasadnienie, jeżeli połączymy go z drugą hipotezą, dotyczącą jego powstania. Wówczas zobaczymy logiczny sens, który niewątpliwie przy-

10. Pieczęć wielka krakowskiej kapituły katedralnej z XIII wieku

świecał Piotrowi Wysowi, gdy podjął starania o uzyskanie dla Krakowa, niezależnego od Gniezna arcybiskupstwa. W tym przypadku osoba Arona, w uzasadnieniu zmiany herbu (pieczęci) dla kapituły krakowskiej, będzie miała kluczowe znaczenie.

Druga z chronologicznych możliwości, związanych z genezą omawianego herbu, również dotyczy Kolonii, która po 1164 roku przyjęła w swoje mury, na rozkaz cesarza Fryderyka I Rudobrodego relikwie trzech mędrców (trzech królów), obecnych przy narodzinach Jezusa, które przywiózł Rajnald z Dassel⁷⁰. Ponieważ atrybutem ich władzy były korony, stąd uznano

⁶⁸ K. Niesiecki, *Korona Polska przy złotey wolności starożytnemi wszystkich Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami ozdobiona*, t. 1, Lwów 1728, s. 34.

⁶⁹ Zob.: J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983, s. 699-710 – *Heraldyka*.

⁷⁰ M. Bocian, *Leksykon postaci biblijnych*, Kraków 1995, s. 504-508.

10. Pieczęć krakowskiej kapituły katedralnej z 1220 r.

za możliwe przyjęcie koron przez kapitułę krakowską po 1164 roku, chociaż nie można wykazać żadnych kontaktów biskupów krakowskich i członków kapituły, z arcybiskupstwem w Kolonii. Jednak stwierdzenie to nie do końca jest prawdziwe. Jeżeli chodzi o obszar państwa polskiego, to niektóre klasztory kanoników regularnych takie jak: Trzemeszno, Czerwińsk, Wrocław, utrzymywały kontakty z obszarem Dolnej Lotaryngii, w tym z Kolonią⁷¹. Szczególną uwagę należy zwrócić na Wrocław, ponieważ z tego miasta pochodził biskup krakowski Jan Muskata, który jako pierwszy na swoich pieczęciach używał trzech koron. Wywodził się z rodziny mieszczańskiej i karierę rozpoczął w 1278 roku po studiach na uniwersytecie bolońskim, jako kanonik wrocławski u boku biskupa wrocławskiego Tomasza II. Był też kolektorem świętopietrza w Polsce, a w okresie starań Przemysławidów o tron krakowski, został ich rzecznikiem, co zapewniło mu godność ordynariusza krakowskiego⁷².

⁷¹ A. Bochnak, J. Pagaczewski, *Polskie rzemiosło artystyczne wieków średnich*, Kraków 1959, s.14.

⁷² Z. Kozłowska-Budkowa, *Przyczynki do życia Jana Muskaty*, w: *Ars Historica*.

Kiedy po śmierci Prokopa w 1294 roku, decyzją króla Czech Wacława II, został biskupem krakowskim⁷³, mógł stać się rzecznikiem „autonomii” Krakowa w stosunku do Gniezna, a działalność arcybiskupa Arona w odbudowie, w połowie XI wieku, Kościoła krakowskiego (polskiego), mogła być decydującym argumentem w tych staraniach. Uważam, że Jan Muskata celowo sięgnął po trzy korony, w nawiązaniu do pochodzenia Arona z Kolonii, zwłaszcza że to ostatnie miasto przyjęło za swój herb w XIV wieku trzy korony, przedstawione w głowicy tarczy w pas, jedna obok drugiej⁷⁴. Sprawę wprowadzenia przez Jana Muskatę trzech koron do swojego herbu, należy rozpatrywać w szerszym kontekście politycznym.

W Polsce na przełomie XIII i XIV wieku, toczyła się walka o zjednoczenie państwa. Obok kandydatów do korony polskiej wywodzących się z członków rodzimej dynastii piastowskiej, takich jak: Przemysław II (zm. 1296), czy Władysław Łokietek (zm. 1333), popieranych przez arcybiskupa Jakuba Świnkę (zm. 1314), pojawił się król Czech Wacław II (zm. 1305), który pod koniec XIII wieku opanował Małopolskę, podnosząc roszczenia do korony polskiej. Ostatecznie uzyskał ją w 1300 roku w Gnieźnie, kiedy poślubił jedyną córkę Przemysła II, Ryksę-Elżbietę, a koronacji „niechętnie” dokonał arcybiskup Jakub Świnka. Trzeba też pamiętać o niechęci, mającej niewątpliwie tło polityczne i narodowe, jaką darzyli się arcybiskup z biskupem krakowskim. Nie jest dziełem przypadku, że pieczęć „sekretna” z trzema koronami Jana Muskaty pochodzi z 1300 roku, kiedy Wacław II koronuje się w Gnieźnie na króla Polski (praska koronacja odbyła się w 1297 roku), jak nie jest też przypadkiem wytoczenie przez arcybiskupa Jakuba Świnkę pierwszego procesu

Historica. Prace z dziejów powszechnych Polski, Poznań 1976 s.451-453; Zob. też: S. Sroka, *Węgierskie epizody działalności biskupa Jana Muskaty*, w: *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu*, Kraków 1995, s.17-48; J. Wyrozumski, *Jan Muskata...*, s. 291-295.

⁷³ Tamże, s. 292; Zob.: T. Nowakowski, *Polityka biskupów krakowskich w końcu XIII wieku (Prokop i Jan Muskata)*, „Nasza Przeszłość”, R. 75:1991, s. 5-27.

⁷⁴ G. Oswald, *Lexikon der Heraldik*, Leipzig 1984, s. 105.

12. Pieczęć wielka biskupa krakowskiego Jana Muskaty z 1304 r.

kanonicznego biskupowi krakowskiemu w 1301 roku, zarzucającego mu nieposłuszeństwo i materialne szkody⁷⁵. Według Tomasza Nowakowskiego, konflikty w tym czasie pomiędzy arcybiskupem gnieźnieńskim a biskupem krakowskim Janem Muskata, to *próba wyłączenia diecezji krakowskiej z metropolii gnieźnieńskiej*⁷⁶. Pierwszą taką próbę wyodrębnienia posiadłości biskupich w Małopolsce, w postaci władztwa terytorialnego, podjął Jan Muskata prawdopodobnie już w czerwcu 1295 roku, w czasie spotkania z królem Wacławem II w Pradze, które mogło pozostawać w związku z koronacją Przemysła II. Wówczas Wacław II, wyraził zgodę biskupowi krakowskiemu na obwarowanie Tarczka, Iłży, Sławkowa i Kielc⁷⁷. Zanim doszło do koronacji Wacława II, zajął on w 1292 roku Małopolskę, zmuszając Władysława Łokietka do rezygnacji z ziemi krakowskiej i sandomierskiej⁷⁸. Niezmordowany obrońca polskości, arcybiskup Jakub Świnka „odpowiedział” na zajęcie Małopolski przez Wacława II koronacją na króla Polski w Gnieźnie, 26 czerwca 1295 roku, księcia Wielkopolski i Pomorza, Przemysła II, który został zamordowany 8 lutego 1296 roku w Rogoźnie przez Zarębów i margrabiów brandenburskich⁷⁹.

Decyzja arcybiskupa gnieźnieńskiego, dotycząca koronacji Przemysła II z 1295 roku, to praktycznie podział Polski na dwie

⁷⁵ J. Wyrozumski, *Jana Muskata...*, s. 293-294.

⁷⁶ T. Nowakowski, *Polityka biskupów krakowskich...*, s. 20.

⁷⁷ Tamże, s.18.

⁷⁸ J. Dąbrowski, R. Grodecki, S. Zachorowski, *Dzieje Polski średniowiecznej...*, s. 352-354.

⁷⁹ Tamże, s. 348-349.

części, nawiązujący do podziału z X wieku, kiedy Wielkopolska znajdowała się w rękach Piastów, a Małopolska Przemyślidów (do 989 roku). Niewykluczone, że liczący się z tym, iż podział Polski może istnieć przez dłuższy czas, stąd „domniemana” decyzja króla Czech Wacława II i biskupa Jana Muskaty, aby dla Małopolski w Krakowie, utworzyć własne arcybiskupstwo. Sprawa była delikatnej natury, wymagająca wielu zabiegów i starań w Rzymie. Pierwszym krokiem mogło być wykazanie odrębności Krakowa w stosunku do Gniezna. Pobyt arcybiskupa Arona w Krakowie w połowie XI wieku, był mocnym argumentem, jeżeli przyjmiemy, że rozpoczęto takie starania. Ponieważ pochodził on z Kolonii, hipoteza ta wyjaśniałaby pojawienie się trzech koron na pieczęciach biskupa krakowskiego Jana Muskaty. Ponieważ Jan Muskata pochodził z mieszczańskiej rodziny kupieckiej, na jego pieczęci wielkiej z lat 1296-1304 widzimy, na podzielonej w słup tarczy, obok trzech gałek muszkatołowych w polu prawym heraldycznym, trzy korony w lewym heraldycznym polu. Następnie umieścił on trzy korony, na sekretnej pieczęci z 1300 roku, w ustawieniu 2:1, ponieważ jej pole pozwoliło ustawić korony w kształcie trójkąta, żeby wykorzystać całe pole. Stąd można powiedzieć, że powoli zaczęto budować w świadomości członków kapituły, możliwość uzyskania własnej metropolii. Jak trwale, mogą o tym świadczyć decyzje biskupa krakowskiego Piotra Wysza, który w 1397 roku, podobnie jak Jan Muskata, wprowadził obok swojego herbu Laska (pola 1 i 4 tarczy), w polach 2 i 3 herb Trzy Korony, a następnie na wzór sekretnej pieczęci Muskaty, na owalną pieczęć wielką kapituły krakowskiej około 1403 roku (zobacz tłok), zastępując pieczęć z wyobrażeniem krakowskiej katedry, którą dotąd posługiwała się kapituła. W ten sposób ponowił próby uzyskania przez Kraków własnej metropolii.

Z historycznego punktu widzenia, nie da się połączyć trzech koron z osobą arcybiskupa Arona, ponieważ w XI wieku nie posługiwano się herbami. Jednak tradycja przypisywania herbu Trzy Korony temu biskupowi sięga XVI wieku. Marcin Bielski w swojej *Kronice* zamieścił informację, że Aron posługi-

13. Mała pieczęć biskupa krakowskiego Piotra Wysza (1397-1403)

wał się trzema złotymi koronami, które przypominały herb Szwecji⁸⁰. Nie jest argumentem brak na ten temat informacji u Jana Długosza w *Rocznikach*, czy w *Klejnotach*, gdzie opisując herby czterech kapituł, nie podaje on ich pochodzenia, ponieważ dla żyjących współcześnie nie wymagało ono wyjaśnienia⁸¹. O tym, że Marcin Bielski był dobrze poinformowany, gdy chodzi o tradycję dotyczącą herbu kapituły, przynajmniej w sprawie związków Arona z herbem kapituły,

tak jak je widzieli jej członkowie w XIV i XV wieku, może świadczyć uwzględniona przez niego tradycja, łącząca herb województwa sandomierskiego z osobą księcia Kazimierza Sprawiedliwego⁸². Tylko temu księciu, wśród zamieszczonych drzeworytów władców Polski, włożył do rąk chorągiew z herbem tego województwa, potwierdzając tym samym, że w XVI wieku wiedziano w Polsce, komu ono zawdzięcza swój herb (chorągiew)⁸³. Marcin Bielski był więc dobrze poinformowany co do tradycji, łączącej Arona z herbem kapituły krakowskiej i genezy powstania tego herbu.

Z historycznego punktu widzenia, brak jest również nawiązania do tradycji trzech mędrców (Trzech Króli), czy herbu miasta Kolonii z XIV wieku. Nie ma też śladów w ikonografii, czy obchodzonych świętach. Przedstawienia trzech mędrców wy-

⁸⁰ M. Bielski, *Kronika polska. Nowo przez Joachima Bielskiego syna jego wydana*, Kraków 1597, wyd. K. Turowski, t. 1, Sanok 1856, s. 102.

⁸¹ Zob.: *Insignia seu clenodia Regis et Regni Poloniae*, wyd. Z. Celichowski, Poznań 1885, s. 19.

⁸² J. Michta, *Heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika*, Kielce 2000, s. 45-53.

⁸³ M. Bielski, *Kronika polska...*, s. 129.

stępują w katedrze kolońskiej tylko w kontekście hołdu złożonego narodzonemu Zbawicielowi. Związek pomiędzy herbem kapituły krakowskiej, a patronami Kolonii można tylko dostrzec na pieczęci uniwersytetu kolońskiego, którego godło składa się z trzech koron, którym towarzyszy umieszczona powyżej herbu scena hołdu Trzech Króli, tronującej Madonnie z Dzieciątkiem⁸⁴. Również na talarze miasta Kolonii, znalazł się jego herb z trzema koronami, umieszczony ponad postaciami Trzech Króli⁸⁵. Dlatego nie ma formalnych związków pomiędzy Kolonią a Krakowem. Jednak fakt pochodzenia Arona z Kolonii, w połączeniu z tradycją trzech mędrców, która przyczyniła się do wykorzystania herbu tego miasta, dał możliwość sięgnięcia do jego wyobrażenia ikonograficznego Janowi Muskacie, który prawdopodobnie, jako pierwszy z biskupów krakowskich, sięgnął po ten herb w staraniach o ustanowienie „niezależnej” od Gniezna metropolii krakowskiej.

Trzeba podkreślić, że hipoteza ta opiera się na solidnej podstawie źródłowej, którą stanowi analizowany materiał sfragistyczny. Jak o tym wyżej była mowa, wśród interesujących nas pieczęci Jana Muskaty, pierwszą, na której umieszczono trzy korony, była znana z lat 1296-1304, pieczęć wielkiego biskupa krakowskiego⁸⁶. Na tarczy podzielonej w słup widzimy dwa godła: po prawej, heraldycznej stronie, trzy kule (gałki), ustawione jedna nad drugą (w słup); natomiast w polu lewym heraldycznym, znajdują się trzy korony, również jedna nad drugą (w słup). Franciszek Piekosiński odczytał godło z prawej strony jako trzy róże, natomiast Zofia Kozłowska-Budkowa określa je jako gałki muszkatołowe (*nux aromatica*), widząc w nich

14. Pieczęć Uniwersytetu kolońskiego z herbem miasta, umieszczonym pod postaciami Trzech Króli

⁸⁴ W. Ewald, *Sigelkunde*, München und Berlin 1914, s. 220, tabl. 40.

⁸⁵ G. Oswald, *Lexikon der Heraldik...*, s. 104.

⁸⁶ F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie...*, s. 146-147, fig. 162.

15. Pieczęć wielka biskupa krakowskiego Jana Muskaty z przełomu XIII/XIV w.

odniesienie do nazwiska biskupa – Muskata⁸⁷. Niewątpliwie w kontekście wyżej przytoczonych wywodów, mielibyśmy połączone na jednej tarczy dwa herby: osobisty biskupa Jana Muskaty i Trzy Korony Arona, arcybiskupa w Krakowie. Byłoby to świadome nawiązanie do starań o metropolię w Krakowie, w której Aron rezydował w XI wieku jako arcybiskup. Potwierdza wyżej omówioną hipotezę fakt, że najstarszy zachowany odcisk tej pieczęci pochodzi z 1296 roku, czyli musiała ona powstać wcześniej (1295 rok?), kiedy w Wielkopolsce panował król Polski Przemysław II, a w Małopolsce król Czech Wacław II.

Trzeba zaznaczyć, że podając jako przykład omawiany herb Jana Muskaty, Antoni Małecki zwrócił uwagę na występującą w średniowieczu tendencję, polegającą na przyjmowaniu herbu, lub jego części tej instytucji, z którą osoba taka była związana⁸⁸. W tym wypadku biskup krakowski przyjmował herb, którym w jego mniemaniu posługiwał się jego poprzednik na stolicy biskupiej – Aron. Jan Muskata wiedział, że pochodził on z Kolonii, ponieważ kanonicy regularni z Wrocławia utrzymywali związki z Kolonią, a sam Muskata był w latach 1275-1290 kanonikiem wrocławskim⁸⁹.

Można również wyjaśnić milczenie Jana Długosza, który w żadnej ze swoich prac nie pisał, że kapituła krakowska przyjęła swój herb od Jana Muskaty. Podając herb tego biskupa pisze, że jego herbem było dziewięć lilii. Nawiązywałby w ten sposób

⁸⁷ Z. Kozłowska-Budkowa, *Przyczynki do życia Jana Muskaty...*, s. 447.

⁸⁸ A. Małecki, *Studia heraldyczne*, t. 1, Lwów 1890, s. 292-295.

⁸⁹ J. Wyrozumski, *Jan Muskata...*, s. 292; Z. Kozłowska-Budkowa, *Przyczynki do życia Jana Muskaty...*, s. 446.

do herbu (sześć złotych lilii w polu niebieskim) kapituły wrocławskiej, której członkiem był Jan Muskata⁹⁰. W tym przypadku mielibyśmy potwierdzenie rozważań Antoniego Małeckiego, że duchowny mieszczańskiego pochodzenia, sięgnął po znak korporacji, do której należał. Jednak Janowi Długoszowi chodziło bardziej o pomniejszenie roli Muskaty, ze względu na rolę jaką odegrał po 1306 roku, po śmierci Wacława III, ostatniego męskiego przedstawiciela Przemyślidów, walcząc z Władysławem Łokietkiem. Biskup krakowski, popierając kandydaturę Jana Luksemburczyka do tronu polskiego jako spadkobiercy Przemyślidów, przyczynił się pośrednio do utraty w 1309 roku Pomorza Gdańskiego, ponieważ Władysław Łokietek, walcząc z Muskatą w Małopolsce, nie mógł udzielić pomocy Gdańskowi, oblężonemu przez margrabiów brandenburskich. Kazał kasztelanowi Boguszy wezwać na pomoc Krzyżaków, którzy zajęli najpierw miasto, a później całą prowincję⁹¹. Jan Długosz pisząc w 1474 roku katalog biskupów krakowskich, musiał być dobrze zorientowany w sprawie genezy herbu kapituły, której był członkiem. Trzeba pamiętać, że pieczęć wielka kapituły krakowskiej, była wykorzystywana od 1403 roku przez biskupa krakowskiego Piotra Wysza, kardynała Zbigniewa Oleśnickiego i samego Długosza (Raciborowice)⁹² i stąd musiała być dobrze znana kanonikowi krakowskiemu. Z powodów wyżej wymienionych, wołał prawdopodobnie pominąć osobę Jana Muskaty, chociaż sam popierał ideę utworzenia odrębnego arcybiskupstwa w Krakowie. Świadomie postanowił nie zwracać

⁹⁰ J. Długosz, *Catalogus episcoporum Cracoviensium*, w: *Opera omnia*, t. 1, Kraków 1887, s.407.

⁹¹ J. Dąbrowski, R. Grodecki, S. Zachorowski, *Dzieje Polski średniowiecznej...*, s. 358-359.

⁹² Zob.: S. Tomkowicz, *Raciborowice*, „Biblioteka Krakowska” nr 33, Kraków 1906, s. 9-28; Tamże, s. 28, *Kościół Raciborowice – Najozdobniejszą część wnętrza jego stanowi prezbiterium. Przyczynia się do tego sklepienie gotyckie na dwóch krzyżowych przęsłach żeber kamiennych. Na ich skrzyżowaniach widzimy rzeźbione zworniki kamienne, jeden z herbem kapituły krakowskiej, trzy korony, drugi z Wieniawą Długoszków.*

16. Wyciśnięta przy dokumencie z 3 lutego 1425 r. pieczęć mała biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego

li dwie obok siebie u góry, z trzecią poniżej między nimi. Trzeba zaznaczyć, że pieczęć ta była używana jako odwrocie samodzielnie, chociaż w legendzie podkreślono, że to pieczęć sekretna: *Secretu(m) Ioh(an)nis epi(scopus) c(ra)coviensis*. Taka funkcja *contrasigillum* jako pieczęci mniejszej, nie była sprzeczna z ówczesną praktyką kancelaryjną⁹⁴. Dlatego według Zofii Kozłowskiej-Budkowej, umieszczenie na pieczęci sekretnej godła, występującego na dwupolowej większej pieczęci rozstrzyga, że biskup Jan Muskata posługiwał się herbem Trzy Korony jako swoim własnym, który następnie został herbem kapituły. Za taką interpretacją opowiedział się też Franciszek Piekosiński, opisując omawianą pieczęć sekretną, a także Antoni Małecki, pisząc o recepcji godeł kościelnych i ich wykorzystaniu, doszedł do podobnego wniosku⁹⁵.

cać uwagi na związki herbu kapituły z pieczęciami Jana Muskaty, obwinianego o utratę Pomorza Gdańskiego.

O tym, że godło biskupa Jana Muskaty, wyobrażające trzy korony, przyczyniło się do powstania herbu kapituły krakowskiej i zatakie prawdopodobnie było uznane pod koniec XIII wieku, może świadczyć jego sekretna pieczęć z 1300 roku⁹³. Zachowały się dwa rodzaje sekretnych pieczęci biskupa: pierwsza, stanowiąca odwrocie pieczęci większej, wyobrażająca popiersie biskupa; druga z trzema koronami w ustawieniu 2:1, w kształcie trójkąta, czy-

⁹³ F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie...*, s. 151, fig. 168.

⁹⁴ M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, *Sfragistyka*, Warszawa 1960, s. 95-98, 102-105.

⁹⁵ A. Małecki, *Studia heraldyczne*, t. 2, Lwów 1890, s. 293.

Z kolei Piotr Wysz, biskup krakowski, łącząc w 1397 roku swój herb z trzema koronami na czteropolo-
wej tarczy, postąpił identycznie jak Jan Muskata⁹⁶. Widzimy w polach 1 i 4 herb biskupa Piotra Wysza, nazywany Leszczyc (Laska), zawołania Laska, czyli w polu czerwonym złoty bróg, wsparty na czterech żerdziach⁹⁷. Natomiast w polach 2 i 3 Trzy Korony krakowskiej kapituły w ustawieniu 2:1, bez zaznaczenia odchylenia do tyłu. Pieczęć ma średnicę 33 mm

17. Wyciśnięta w zielonym wosku, sekretna pieczęć z 1300 r. biskupa krakowskiego Jana Muskaty

i przedstawia popiersie biskupa w infule i z pastorałem ponad tarczą z omawianymi wyżej herbami. O tym, że pieczęć dotyczy Piotra Wysza dowiadujemy się z legendy, której napis został przedstawiony minuskułą gotycką: *Sigillum Petri epi(scopi) Cracoviensis*. Jednocześnie wzorem biskupa Jana Muskaty z jego pieczęci sekretnej z 1300 roku, Piotr Wysz umieścił herb Trzy Korony na nowej, wielkiej pieczęci kapituły krakowskiej (wysokość 80 mm, szerokość 55 mm), opatrzonej legendą z napisem majuskulnym gotyckim: *S(igillum) maius capituli ecc(lesia)e Cracoviensis*⁹⁸, również w ustawieniu 2:1, z zaznaczonym odchyleniem koron. Ponad górną krawędzią tarczy wylaniają się popiersia św. Stanisława i św. Wacława. Pozostałą część pola pieczęci wypełnia ornament w postaci drobnych gwiazdek. Na tej pieczęci herb Trzy Korony, został jej najważniejszym elementem, chociaż pozostawiono na niej dotychczasowy symbol kapituły z pieczęci mniejszej, czyli świętych Stanisława i Wacława, patronów katedry krakowskiej. Pierwszy znany odcisk tej

⁹⁶ Archiwum Państwowe Miasta Krakowa, Zbiór pieczęci, sygn. 64; Zakład Nauk Pomocniczych Historii UJ, sygn. D469 – odlew.

⁹⁷ J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993, s. 170.

⁹⁸ Oryginał srebrny tłoku przechowywany jest w Skarbcu katedry wawelskiej.

18. Pieczęć wielka krakowskiej kapituły katedralnej z XIV/XV wieku – odcisk z oryginalnego srebrnego tłoka

pieczęci pochodzi z 1403 roku⁹⁹, a posługiwano się nią do 1759 roku.

W drugiej połowie XV wieku kapituła krakowska, używała też średniej pieczęci, a jej charakter określała legenda: *S(igillum) medium reve(rendi) capituli ecclesi(a)e Cracovie(nsis)*. Na okrągłej pieczęci o średnicy 60 mm, zostały przedstawione postacie św. św. Stanisława i Wacława, które otacza banderola z legendą. Z prawej strony widzimy całą postać św. Stanisława w szatach pontyfikalnych, z pastorałem w lewej ręce, a prawą ma uniesioną w geście błogosławieństwa. Natomiast św. Wacław stoi w zbroi, trzymając w prawej ręce chorągiew,

a lewą opierając się na tarczy z czeskim orłem. Pod nimi znajduje się pięć klęczących osób, podzielonych na dwie grupy herbem Trzy Korony. Z lewej strony widzimy dwóch modlących się kanoników na czele z biskupem, a z prawej trzech pozostałych. Głowy modlących się postaci, zostały skierowane ku stojącym wyżej świętym patronom katedry¹⁰⁰. Herb Trzy Korony nie został tutaj wyeksponowany, jak w pieczęci większej. Jednak kształt tarczy i rysunki koron są takie same na obu pieczęciach, wskazując na ustalenie się ich ikonograficznego wzoru. Pieczęć średnia znana jest z odcisków z lat 1480-1502¹⁰¹. W kolejnych pieczęciach kapituły herb Trzy Korony staje się ich głównym przedstawieniem, jak w przypadku małej pieczęci kapituły kate-

⁹⁹ Katalog dokumentów pergaminowych Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu (dalej: AKK), nr 248; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, t. 1-2, Kraków 1874-1883, s. 287-291.

¹⁰⁰ AKK, nr 568, 575.

¹⁰¹ AKK, nr 568, 570; *Akta unii Polski z Litwą 1385-1791*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków 1932, s.149-151.

19. Pieczęć średnia krakowskiej kapituły katedralnej, wyciśnięta przy dokumencie z datą, Kraków 2 marca 1502

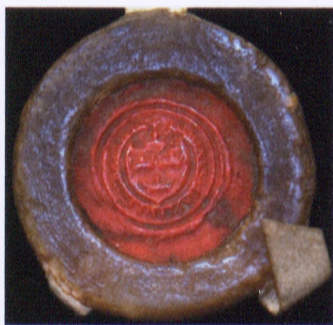
dralnej o średnicy 25 mm, pochodzącej z XVI wieku¹⁰². Godło zostało umieszczone na renesansowej tarczy, a dodatkowym elementem tej pieczęci jest znajdujące się nad herbem wyobrażenie, przypominające kielich z hostią. Korony są przedstawione bez odchylenia do tyłu w ustawieniu 2:1. Wokół herbu znajduje się legenda: S(igillum) minus capituli Cracovie(nsis).

Pojawienie się pieczęci herbowej dla kapituły krakowskiej, nie tylko kończyło pewien etap działań podjętych w wyniku starań o własne arcybiskupstwo, ale pokazuje drogę do uzyskania przez nią autonomii prawnej. Ten ostatni proces analizował Stanisław Zachorowski, który przedstawił go od momentu powstania grupy świeckiego kleru u boku biskupa, aż do przełomu XII i XIII wieku, kiedy najstarsze polskie kapituły, uzyskały samodzielność majątkową oraz zbudowały własną organizację wewnętrzną, składającą się na ich korporacyjny charakter¹⁰³. Oba wymienione atrybuty stanowiły fundament kapitulnej autonomii w organizacji diecezjalnej, umożliwiającą stanowanie aktów prawnych w ramach określonych autonomią i prawem kanonicznym, a także posługiwanie się własną pieczęcią. Ta ostatnia funkcja dawała znakomitą okazję do manifestacji heraldycznej, stąd materiały sfragistyczne posiadają dla badań dotyczących herbów fundamentalne znaczenie. Rola pieczęci i przedstawionego na niej herbu, jest ściśle związana z rozwojem dyplomatyki, stanowiąc jej integralną całość¹⁰⁴.

¹⁰² Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. 500.

¹⁰³ Zobacz: S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912.

¹⁰⁴ M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, *Sfragistyka...*, s. 65-70.

20. Mała pieczęć krakowskiej kapituły katedralnej

Stanisław Zachorowski, bardzo dokładnie przedstawił drogę używania przez najstarsze polskie kapituły (gnieźnieńską, krakowską, wrocławską, poznańską) samodzielności majątkowej, analizując pochodzenie majątku kapitulnego oraz jego zróżnicowanie, jak też rozwój organizacji wewnętrznej, związanej z podziałem na godności prałatów i kanoników zwyczajnych i rodzaje ich uprawnień. Te dwie cechy uznaje się za podstawowe dla autonomicznej działalności kapituł i późniejszego rozwoju ich uprawnień i ustroju. Osadzone na tej podstawie kompetencje kapituł, dotyczyły swobodnego zarządzania własnym majątkiem, odbywania posiedzeń, obrad, prawa udzielania biskupowi konsensu i służenia mu radą, wydawania dokumentów pod własną pieczęcią, wpływu na wybór biskupa, współdziałania w administrowaniu diecezją i kierowania nią w okresie wakatu, uchwalania statutów, wysyłania przedstawicieli na sejmiki i do trybunałów. Naturalnie, poszczególne uprawnienia kształtowały się w trakcie procesu przekształcania się kleru katedralnego w korporacje, w okresie emancypacji spod wpływów biskupa oraz w okresie późniejszym, kiedy kapituły miały już ugruntowaną pozycję w diecezjach.

HERB MIASTA KIELCE

Rozważania na temat genezy herbu kapituły i biskupstwa krakowskiego, łączą się z pochodzeniem herbu dla miasta Kielce, które było własnością biskupów krakowskich w latach 1142-1789. Zostało ono lokowane na prawie magdeburskim około 1295 roku, a potwierdzenie lokacji nastąpiło około 1364 roku, staraniem biskupa krakowskiego Bodzanty, herbu Poraj. Od roku 1789, po sekularyzacji, miasto Kielce stało się miastem królewskim, przechodząc na własność Skarbu Państwa. W latach 1807-1815 było stolicą powiatu w departamencie radomskim; w latach 1816-1844 siedzibą władz administracyjnych województwa krakowskiego; w latach 1867-1914 siedzibą guberni. Z kolei w 1915 roku mieściła się w nim siedziba generała gubernatora (strefa austriacka). Od roku 1919 było stolicą województwa kieleckiego, a od 1999 roku jest stolicą województwa świętokrzyskiego. Zostało też stolicą biskupstwa kieleckiego, istniejącego w latach 1805-1818 oraz od 1883 roku do dnia dzisiejszego¹⁰⁵.

Autorzy piszący o herbie Kielc oraz jej najstarszej, zachowanej XVI-wiecznej radzieckiej pieczęci (korona i litery CK), datowanej przez Wiktora Wittyga na 1566 rok¹⁰⁶, wśród nich Jan Głowka, widzą na niej królewską koronę na czerwonym polu, z uwagi na pochodzenie kardynała Fryderyka Jagiellończyka (fundatora pieczęci radzieckiej), mające związek z heraldyką królewską i królewskim domem Jagiellonów, ponieważ Kielce były dobrami stołowymi biskupa¹⁰⁷. Stwierdzenie tego faktu dodatkowo potwierdza

¹⁰⁵ K. Głowacki, *Historyczne miasta regionu sandomiersko-kieleckiego XIII-XX w.*, Kielce 2001, s. 72-73.

¹⁰⁶ W. Wittyg, *Pieczęcie miast dawnej Polski*, z. 2, Warszawa-Kraków 1907, s. 112-113.

¹⁰⁷ J. Głowka, *Herb miasta Kielc. Geneza i historia (Stan badań)*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach”, t. 18, Kielce 1995, s. 24; Na ten temat pisze

21. Herb Kielc na pieczęci z XVIII wieku

zasadność występowania w herbie Kielc królewskiej korony. Na pieczęci z XVI wieku widzimy koronę z pięcioma fleuronami, położoną na tarczy bez pierścienia, która koronuje litery CK, stanowiąc z nimi jedną całość¹⁰⁸. Natomiast na XVIII-wiecznej pieczęci Kielc, korona posiada pierścień oraz pięć fleuronów. W obu przypadkach nawiązuje ona swoim kształtem do koronacyjnej korony królów polskich, tak zwanej „korony Bolesława Chrobrego”, nazywanej w 1730 roku *Originalis seu Privilegiata*, którą kazał sporządzić na swoją koronację w Krakowie, 20 stycznia 1320 roku, Władysław Łokietek¹⁰⁹. Ta gotycka korona ze stylizowanymi w kształcie heraldycznych lili fleuronami, składająca się z dziewięciu segmentów połączonych ze sobą, istniała do trzeciego rozbioru Polski w 1795 roku i była polską koroną koronacyjną. Stanowi podstawę do stworzenia nowego przedstawienia ikonograficznego korony w nowym herbie miasta Kielce.

Jej wzór, po dokonanych przekształceniach, jest na większości zachowanych pieczęci miejskich i herbów dotyczących miasta Kielce, powstających do dnia dzisiejszego. Najstarsze jej przedstawienie znajduje się na zachowanej XVI-wiecznej

pieczęci z XVI wieku widzimy koronę z pięcioma fleuronami, położoną na tarczy bez pierścienia, która koronuje litery CK, stanowiąc z nimi jedną całość¹⁰⁸. Natomiast na XVIII-wiecznej pieczęci Kielc, korona posiada pierścień oraz pięć fleuronów. W obu przypadkach nawiązuje ona swoim kształtem do koronacyjnej korony królów polskich, tak zwanej „korony Bolesława Chrobrego”, nazywanej w 1730 roku *Originalis seu Privilegiata*, którą kazał sporządzić na swoją koronację w Krakowie, 20 stycznia 1320 roku, Władysław Łokietek¹⁰⁹. Ta gotycka korona ze stylizowanymi w kształcie heraldycznych lili fleuronami, składająca się z dziewięciu segmentów połączonych ze sobą, istniała do trzeciego rozbioru Polski w 1795 roku i była polską koroną koronacyjną. Stanowi podstawę do stworzenia nowego przedstawienia ikonograficznego korony w nowym herbie miasta Kielce.

22. Herb Kielc z pierwszej połowy XIX wieku

także N. Nowakowska, *Church, state and dynasty in Renaissance Poland. The career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*, Alder shot UK - Burlington USA 2007, s. 99-125.

¹⁰⁸ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. Zbiór W. Wittyga, sygn. 118 359; J. Głowska, *Herb miasta Kielc...*, s. 16, ryc. 4.

¹⁰⁹ J. Lileyko, *Regalia polskie*, Warszawa 1987, s. 63-69.

pieczęci, będącej darem (*munus*) kardynała Fryderyka Jagiellończyka dla rajców kieleckich. Ze względu na jej kształt, który widoczny jest na pieczęci, z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że był to osobisty „dar” kardynała, jako przedstawiciela dynastii Jagiellonów i członka rodziny królewskiej. Stąd widzimy na pieczęci koronę królewską z pięcioma fleuronami o jednakowej wysokości bez pierścienia, a nie jedną z koron kapituły krakowskiej, gdzie trzy fleurony są wyższe, a dwa niższe, a sama korona odchylna do tyłu posiada pierścień. Możemy przyjąć, że korona na omawianej pieczęci, była złotą koroną na czerwonym polu tarczy, ponieważ Fryderyk Jagiellończyk nadał ją Kielcom w formie „daru”, jako przedstawiciel królewskiej dynastii. Pieczęć już od chwili powstania na przełomie XV i XVI wieku posiadała barwy, które występują obecnie w herbie miasta Kielce, to jest złotą koronę i złote litery CK na czerwonym polu tarczy. Koroną o takim kształcie, koronował się w 1764 roku Stanisław August Poniatowski. Za jego panowania w 1789 roku, nastąpiła sekularyzacja miasta i wówczas stworzono nową pieczęć o średnicy 38 mm oraz nowy herb miasta, wykorzystując królewską symbolikę występującą na pieczęci radzieckiej. Jej tłok znajduje się obecnie w Dziale Historii Muzeum Narodowego w Kielcach¹¹⁰.

Dokładne jego oględziny prowadzą do wniosku, że mamy do czynienia ze starym typariuszem używanym w kancelarii miejskiej od XVI do XVIII wieku. Obecnie składa się on z trzech częś-

23. Pieczęć nadana kieleckim rajcom przez kardynała Fryderyka Jagiellończyka, na początku XVI wieku

¹¹⁰ Muzeum Narodowe w Kielcach, sygn. MNK i H/2 w Kielcach; J. Główska, *Herb miasta Kielc...*, il. 37; tenże, *Kielce, miasto...*, s. 5-46, il. 34-37; tenże, *Tłoki pieczętno w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach”, R.16, Kraków 1992, s. 247.

24. Herb Kielc na tłoku pieczęci miejskiej z XVII wieku

25. Litery CK na uchwycie pieczęci miejskiej z XVIII wieku

26. Tłok pieczęci miejskiej Kielc z XVIII wieku

ci – dwóch mosiężnych i jednej żelaznej, do której został wkręcony tłok mosiężny o średnicy 38 mm. Część metalowa wydłuża uchwyt po połączeniu z częścią mosiężną, na której zostały wyryte u góry litery CK. Ta ostatnia, „zbita” u góry posiada średnicę 28 mm, czyli taką samą jaka występuje na odciskach pieczętnych z 1725 roku¹¹¹. Litery CK miały informować jej użytkownika, z której strony się ona znajduje. Natomiast przy tworzeniu nowej pieczęci wykorzystano pieczęć wójtowską, ponieważ jej średnica 45 mm, pozwoliła na uzyskanie wielkości 38 mm. Z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że miasto posiadało jeden wspólny tłok dla dwóch pieczęci, który wykorzystano przy tworzeniu nowej pieczęci pod koniec XVIII wieku.

Jeżeli chodzi o przedstawienia ikonograficzne korony koronacyjnej królów polskich, widzimy ją na rysunkach i obrazach Krzysztofa Józefa Wernera z 1764¹¹² i Marcelego Bacciarellego z 1771 roku, w tym na portrecie koronacyjnym Stanisława Augusta Poniatowskiego, namalowanym przez Wernera, czy portrecie Bolesława Chrobrego, pędzla Bacciarellego¹¹³. Przy tworzeniu nowego ikonograficznie herbu dla miasta Kielce, zachowana została ta tradycja. Korona w herbie miasta Kielce nawiązuje do korony koronacyjnej królów polskich, tak zwanej „korony Bolesława Chrobrego”. Natomiast jeśli chodzi o litery CK, których kształt w herbie Kielc od XVI wieku do dnia dzisiejszego ulegał ciągłym zmianom, wykorzystano specjalnie zaprojektowane litery oparte na kroju pisma jednoelementowego, wpisane w stojące prostokąty, które zostały „ukoronowane” koroną.

Tworzenie i wybór herbu dla miast, wymaga znajomości ich historii, zarówno gdy chodzi o miasta królewskie, prywatne oraz te, których właścicielem był Kościół katolicki, czego przykładem są Kielce, stolica województwa świętokrzyskiego, spadkobiercy regionu sandomiersko-kieleckiego. Żeby mówić o herbach miejskich należy pamiętać, że związane są one z dokumentami loka-

¹¹¹ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej: ADK), PKK-24, D 9.

¹¹² J. Lileyko, *Regalia polskie...*, s. 69, il. 60.

¹¹³ Tamże, s. 62, il. 57; s. 66, il. 59; s. 71, il. 61.

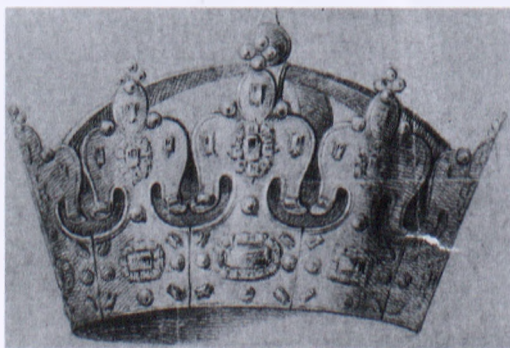
¹¹⁴ W. Joiczew, *Szrift prez wekowete*, Sofija 1971, tabl. 140, 143.

27. Marcello Bacciarelli, Wizerunek Bolesława Chrobrego 1768-1771

28. Jeden segment korony tak zwanej Chrobrego

29. Korona tak zwana Chrobrego, rysunek z około 1764 roku

cyjnymi. Na ich podstawie powstawały władze miejskie z wójtem na czele. Działalność samorządu miejskiego i jego kancelarii wymagała środka uwierzytelnienia wystawionych przez miasto dokumentów w formie pieczęci. W podobnej sytuacji było też miasto Kielce, gdzie o herbie i pieczęciach miejskich należy mówić od momentu lokacji, ponieważ na powstanie miasta wskazują dokumenty lokacyjne. Ich wystawienie to ważny moment procesu lokacyjnego, nazywany lokacją prawną, czyli nadanie powstającej lub zorganizowanej osadzie prawa miejskiego, tak zwanego niemieckiego, które w Polsce występowało w trzech odmianach, jako magdeburskie, chełmińskie i średzkie.

Lokację prawną rozpoczynał przywilej lokacyjny, czyli królewski dokument zezwalający na założenie miasta oraz nadający tej osadzie prawo miejskie¹¹⁵. Często obok przywileju lokacyjnego dla powstającego miasta istotne były kolejne królewskie dokumenty, w tym potwierdzające lokację (Kielce 1459), pozwalające na lokalizację targów i jarmarków (Kielce 1479, 1535) oraz nadające wolnicę, czyli okres bez płacenia podatków, ponieważ nie zawsze były uwzględniane w przywileju lokacyjnym. Podobnie w Kielcach, ale brak było ich wyszczególnienia w dyplomie wystawionym w Piotrkowie, 12 grudnia 1459 roku¹¹⁶. Dlatego postarano się o kolejny dokument wystawiony w Piotrkowie, 15 czerwca 1479 roku¹¹⁷, a następnie u króla Zygmunta I Starego w Krakowie, w dniu 5 września 1535 roku¹¹⁸, nadający Kielcom targi i uwalniający mieszczan od jurysdykcji urzędników królewskich.

Niezwykle ważne były też dokumenty lokacyjne fundatorów, które precyzowały stan prawny ustanowiony przez przywileje

¹¹⁵ R. Szczygieł, *Lokacje miast w Polsce XVI wieku*, Lublin 1989, s. 104.

¹¹⁶ Archiwum Kapitulne na Wawelu, dok. perg., sygn. 481 (dawna: 444).

¹¹⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), dok. perg., sygn. nr 6708; Biblioteka PAU/PAN w Krakowie, sygn. MpV/O-148 (Materiały do kodeksu dyplomatycznego Małopolski, t. 5 - teki F. Bujaka - przechowywane w pracowni słownika historyczno-geograficznego Małopolski w średniowieczu).

¹¹⁸ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, dok. perg., sygn. MNK 534/17; AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, XLVI 79, s.1-5; R. Guldon, Z. Guldon, *Przywilej królewski dla Kielc z 1535 r.*, „Kieleckie Studia Historyczne”, t. 1, Kielce 1976, s. 53-55 (bez listy świadków).

lokacyjne. Stawały się one podstawą organizacji wewnętrznej powstających miast i regulowały stosunek mieszczan do właściciela miasta. Niewykluczone, że ponawiane przywileje lokacyjne, czy też relokacyjne, mogły być wystawione w związku z rozbudową przestrzenną miasta lub jego odbudową po pożarze. Według Ryszarda Szczygła *pewien wpływ na powtarzalność tych dokumentów mogły mieć także postanowienia zbiorów prawa niemieckiego przewidujące utraty mocy prawnej przez dokument, który przez wiele lat nie był w używaniu*¹¹⁹. Dlatego każdą lokację i związane z nią przywileje lokacyjne należy rozpatrywać osobno, żeby określić przesłanki gospodarcze, społeczne i prawne, które doprowadziły do podjęcia starań o uzyskanie tych dokumentów.

W przypadku Kielc przywilej relokacji z 1459 roku mógł zostać wystawiony przez Kazimierza Jagiellończyka, w momencie powstawania w Kielcach rady miejskiej. Wtedy mieszkańcy Kielc mogli zwrócić się do króla, za pośrednictwem biskupa krakowskiego Tomasza Strzępińskiego, właściciela miasta, o uzyskanie „nowego” (kolejnego) przywileju lokacyjnego, w związku z zaistniałym stanem prawnym, ponieważ przywilej ten tworzył warunki dla prawnego wyodrębnienia się mieszczaństwa¹²⁰. Następnym krokiem mogło być uzyskanie przez mieszkańców Kielc pieczęci radzieckiej (korona i litery CK), od kardynała i biskupa krakowskiego Fryderyka Jagiellończyka. W związku z tym dokument Zygmunta I z 1535 roku dla Kielc, uzupełniający (rozszerzający) lokację miasta i ją potwierdzający, nawiązywał do dyplomu z 1459 roku. Gdyby przyjąć ten tok rozumowania, wówczas należy stwierdzić, że pieczęć wójtowska, przedstawiająca w błękitnym polu srebrną aureolę okalającą złote jabłko świata ze złotym krzyżem, symbolizującą obecność Boga we wszechświecie i stanowiącą jeden z atrybutów władzy biskupiej¹²¹, została nadana Kielcom przez biskupa krakowskiego Wojciecha Ja-

¹¹⁹ R. Szczygieł, *Lokacje miast...*, s. 108.

¹²⁰ Tamże, s. 104.

¹²¹ K. Głowacki, *Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kielckiego XIII-XX w.*, Kielce 2001, s. 73.

strzębca lub Zbigniewa Oleśnickiego, ponieważ było wówczas w mieście wójtostwo dziedziczne. O jego istnieniu w pierwszej połowie XV wieku, dowiadujemy się z dokumentu wystawionego w Krakowie, 3 lutego 1414 roku, w którym biskup Wojciech Jastrzębiec sprzedał wójtostwo swojemu słudze Janowi z Wąsowej, razem z dwoma łanami roli z przymiarkami, młynem z sadzawką nad rzeką Silnicą, dwiema karczmami, jatkami rzeźniczymi, ogrodem i zwykłymi czynszami wójtowskimi¹²².

Według Feliksa Kiryka, dwie lokacje Kielc miały miejsce przed 1459 rokiem, czyli przed „unieależnieniem” się rady miejskiej od wójta dziedzicznego. To mogłoby wyjaśnić ponowienie lokacji miasta w XV wieku i wyznaczenie nowych terminów jarmarków i targów. Zjawisko wielokrotnego wystawiania dokumentów dla tej samej osady (wsi, miasta), Stanisław Kuraś tłumaczył tak zwanym mitem fundacyjnym, czyli że w kolejnych dyplomach fałszowano prawdziwe okoliczności lokacji nadając prawo, które osada już posiadała¹²³. Tłumaczono to zjawisko w ten sposób, że miasto uzyskało nadanie prawa miejskiego w kilku etapach, co mogłoby również tłumaczyć uzyskanie przez Kielce omawianych dokumentów z lat 1459, 1479, 1535, w których jest mowa o przeniesieniu miasta z prawa polskiego na niemieckie, nadaniu nowych terminów targów i jarmarków, uwolnienia jego mieszkańców od jurysdykcji królewskich urzędników oraz płacenia ceł i podatków, przy czym król ponawiając w 1535 roku prawo przeniesienia Kielc z prawa polskiego na niemieckie, nie wspomina w nim o dokumencie z 1459 roku.

Z kolei ten ostatni nie wspomina o wcześniejszych lokacjach miasta, które według Feliksa Kiryka miały miejsce w XIII i XIV wieku¹²⁴, ponieważ Kielce, będąc ośrodkiem dużej włości biskupów krakowskich (klucza kieleckiego), musiały uzyskać prawa miejskie

¹²² *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 1, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1962, s. 385-386, nr 304 (dalej: ZDM).

¹²³ S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV-XV wieku*, Wrocław 1971, s. 54-67.

¹²⁴ F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII-XVI wiek*, Kielce 1994, s. 54.

nie później niż Tarczek i Iłża. Te dwa ostatnie miasta, razem z Kielcami i Sławkowem miały zostać obwarowane w 1295 roku, na mocy przywileju wystawionego w Pradze 20 czerwca, przez króla Wacława II, biskupowi krakowskiemu Janowi Muskacie¹²⁵. Druga lokacja według Feliksa Kiryka musiała mieć miejsce w czasach Kazimierza Wielkiego, ponieważ jako miasto (*civitas*) Kielce zostały dwukrotnie nazwane dopiero w przywileju biskupa krakowskiego Bodzanty, wystawionym w Krakowie 2 lutego 1359 roku¹²⁶. Lokację Kielc dokonaną przez Kazimierza Wielkiego, może również potwierdzić nie zachowany dokument z 1360 roku, w którym król miał uwolnić miasto od dostarczania zbrojnych na wyprawy wojenne oraz określić granice miasta¹²⁷.

Jednak dopiero z przywilejów z 1459 i 1535 roku wiemy, że Kielce posiadały prawo magdeburskie i nim się rządziły, chociaż w 1459 roku król ponownie przeniósł miasto z prawa polskiego na niemieckie¹²⁸. O jego lokacji w XIII i XIV wieku, może też świadczyć dokument dla Kielc z 1479 roku, w którym miasto otrzymało potwierdzenie dwóch jarmarków (na Wniebowzięcie NMP oraz na niedzielę po św. Franciszku). Wynika z niego, że drugi jarmark, przypadający na dzień odpustu w kolegiacie, miasto Kielce urządzało od czasu swoich początków¹²⁹. Przy czym nie wiadomo, czy w tym przypadku za początek należy uznać założenie kolegiaty w 1171 roku przez biskupa krakowskiego Gedkę, czy XIII- lub XIV-wieczny przywilej lokacji? Zwłaszcza,

¹²⁵ Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława, cz.1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, s. 137-138, nr 101 (dalej: Kkk).

¹²⁶ Kkk I, s. 272, nr 215 (*civitatis Kelczensis, Civitate Kelczyensi*); F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 54; K. Buczek, *Targi i miasta na prawie polskim*, Wrocław 1964, s. 116. Według Karola Buczka *osada, zamieszкана choćby częściowo przez ludność pochodzenia niemieckiego, osada, w której odbywały się targi i która posiadała mury, musiała być miastem na prawie niemieckim* (Tamże).

¹²⁷ F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 54; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 4, Warszawa 1883, s. 21; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. 2, Warszawa 1885, s. 401.

¹²⁸ S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego...*, s. 187; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 54.

¹²⁹ AGAD, dok. perg., sygn. 6708.

że lokacje te w tym czasie były procesem długotrwałym, często przerywanym najazdami tatarskimi, czy księcia Konrada Mazowieckiego, który w walce o tron krakowski z bratankiem Bolesławem Wstydliwym, zajął Kielce w 1244 roku¹³⁰. Ponieważ papież Grzegorz IX w Lateranie, 12 maja 1227 roku, potwierdził przywilej Leszka Białego, zezwalający biskupowi krakowskiemu na lokacje osad w jego dobrach na prawie niemieckim¹³¹, możemy przyjąć, że przeniesienie Kielc z prawa polskiego musiało nastąpić dopiero po tej dacie.

Rozpowszechniony w XV i XVI wieku przywilej lokacyjny, który mógł wystawić tylko monarcha, składał się w dyspozycji, czyli właściwej treści dokumentu wyrażającej wolę wystawcy, z trzech części: zezwolenia na lokację miasta, nadania osadzie prawa miejskiego oraz uprawnień gospodarczych (w tym organizowania targów i jarmarków oraz wolnizny, czyli zwalniania ze świadczeń na rzecz państwa), których udzielano w celu szybkiego rozwoju miast. Szczególnie ważne było posiadanie przez nie targów i jarmarków, które były *swoistym atrybutem miejskości*¹³². Dlatego w przywilejach dla Kielc z 1479 i 1535 roku, bardzo dokładnie określono terminy ich organizowania przez miasto. Z dyspozycji dokumentu z 1535 roku dowiadujemy się, że jeden targ miał się odbywać w każdą sobotę tygodnia, a także miasto otrzymało trzy roczne jarmarki: pierwszy w święto Nawiedzenia Najświętszej Panny Maryi (25 III), drugi w święto Wniebowzięcia Najświętszej Panny Maryi (15 VIII), a trzeci w pierwszą niedzielę po święcie św. Franciszka (4 X), czyli w niedzielę poświęcenia (konsekracji) kieleckiej kolegiaty¹³³. W tym dokumencie znajduje się klauzula o swobodnym przybywaniu do miasta ludzi, zawodowo zajmujących się handlem i gwarantująca swobodę przywożenia towarów, swobodę przeprowadzania transakcji i wywożenia zakupionych towarów z miasta bez ograniczeń. Trzeba podkreślić, że przywileje lokacyjne stanowiły podstawę prawnej

¹³⁰ J. Długosz, *Roczniki czyli...*, ks.7, Wrocław 1974, s. 55-56.

¹³¹ Kkk, I, s. 25, nr 17; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 54.

¹³² R. Szczygieł, *Lokacje miast...*, s.113.

¹³³ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, dok. perg., sygn. MNK 534/17.

organizacji miasta *będąc podwaliną na której każde miasto swój rozwój fundowało*¹³⁴.

Jak z powyższego wynika, historycznie stwierdzone są trzy lokacje Kielc. O czwartej, pochodzącej z czasów Kazimierza Wielkiego, można mówić jako o akcie domniemanym. Może w początkowym okresie fundacji miasto posługiwało się pieczęcią wójta dziedzicznego. W Kielcach jest on poświadczony źródłowo w roku 1414¹³⁵. Rywalizacja pomiędzy wójtem dziedzicznym, a samorządem miejskim, doprowadziła radę miejską do ubiegania się o własną pieczęć. Musiało to nastąpić wtedy, kiedy miasto wykupiło wójtostwo dziedziczne.

Znamy dwie pieczęcie, którymi posługiwało się miasto. Pierwsza z nich, wójtowska, o średnicy 45 mm przedstawia w godle jabłko biskupie z napisem w legendzie: *Sigillum Officii Advocatialis Kielcensis* i występuje na kilkunastu zachowanych dokumentach z lat 1637-1778, przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach. Dokumenty te dotyczą najczęściej zobowiązań finansowych mieszczan kieleckich w stosunku do kapituły katedralnej kieleckiego kościoła. Pod tymi aktami sporządzonymi przez kieleckich notariuszy czytamy: *Ex Actis Officii Advocatialis Kielcensis*. Wszystkie zachowane pieczęcie z lat 1637-1778, zostały wyciśnięte na dokumentach z ksiąg miejskich wójtowskich¹³⁶.

30. Pieczęć wójtowska

Natomiast druga pieczęć, z literami CK i koroną w godle oraz napisem w tłumaczeniu: *Dar z łaski jaśnie oświeconego pana*

¹³⁴ R. Szczygieł, *Lokacje miast...*, s. 116; I. Jaworski, *Przywileje miejskie na prawo niemieckie w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Rocznik Prawniczy Wileński”, t. 3:1929, s. 61.

¹³⁵ R. Szczygieł, *Lokacje miast...*, s. 116;

¹³⁶ ADK PKK-11-13 X 1637; ADK PKK-16, s. 84-89; ADK PKK-24, s. 26-30v oraz dokumenty: 11, 14, 15.

kardynała Fryderyka z łaski bożej biskupa krakowskiego, Wiktor Wittyg w swojej pracy *Pieczęcie miast dawnej Polski* z 1907 roku, datuje na 1566 rok, nie podając z jakiego dokumentu pieczęć pochodziła. Napis w jej legendzie jest „nietypowy”, nie występujący na żadnej innej znanej miejskiej pieczęci. W tej legendzie brak wyrazów *Sigillum Kielcensis Munus etc.*, wyraźnie wskazujących, że Fryderyk Jagiellończyk nadaje miastu pieczęć.

31. Herb Kielc na pieczęci z 1566 r.

Ta sama identyczna pieczęć o średnicy 28 mm, w formie odcisku suchego, występuje na dwóch dokumentach miejskich z 6 lutego i 28 marca 1725 roku, przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach. Dokumenty te dotyczą nadania placu, zwanego Ceredzińskim, na ulicy Wielkiej, księdzu Józefowi Rogali, kustoszowi kieleckiemu. Miał tam stanąć budynek dla dzwonników katedralnych, zwolniony od powinności i podatków. Pod tymi dokumentami podpisanymi przez notariusza Wawrzyńca Królikiewicza czytamy: *Ex Protocollo Actorum Officii Consularis Kielcensis*¹³⁷. Pieczęć w jednym i drugim przypadku została wyciśnięta na odpisach dokumentów z ksiąg miejskich kieleckich radzieckich.

W roku 1789 istniały w mieście dwie pieczęcie: wójtowska z połowy XV wieku i radziecka. Ta ostatnia prawdopodobnie nadana miastu w latach 1496-1501 przez Fryderyka Jagiellończyka, w momencie rozwoju kancelarii miejskiej Kielc, kiedy księgi miejskie podzielono na wójtowskie i radzieckie. Ponieważ pieczęć Fryderyka Jagiellończyka występuje tylko na aktach ksiąg radzieckich, można wysunąć przypuszczenie, że podział ten nastąpił w pierwszej połowie XVI wieku.

¹³⁷ ADK PKK-24, D 9.

Również w 1789 roku nastąpiła sekularyzacja miasta. W związku z tym wydarzeniem powstała nowa pieczęć Kielc, wykorzystująca „dar” kardynała Fryderyka Jagiellończyka. Jej tłok znajduje się obecnie w Dziale Historii Muzeum Narodowego w Kielcach. Tę pieczęć o średnicy 38 mm widzimy na dokumentach miejskich z lat 1800-1804¹³⁸, przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach. W tym wyobrażeniu korona zakończona pierścieniem, jest głównym elementem herbu, a małe litery CK zajmują 1/5 pola tarczy.

Należy podkreślić, że próba zmiany pieczęci w roku 1789 była decydująca dla wizerunku herbu miasta, gdyż wówczas litery CK i korona stały się jedynym herbem Kielc. Od tego czasu tylko te elementy godła występują na wszystkich pieczęciach. Tę właśnie pieczęć widzimy pod aktem miejskim z 23 maja 1801 roku¹³⁹, dotyczącym pożaru miasta z 24 maja 1800 roku, kiedy spalił się również ratusz i archiwum miasta, utrudniając obecnie wyjaśnienie genezy jego herbów.

Obie pieczęcie, wójtowska i radziecka, były nadane przez właścicieli miasta: biskupów krakowskich, czyli pieczęć wójtowska to złote jabłko na błękitnym polu; od 1442 roku atrybut władzy książęcej biskupów krakowskich jako książąt siewierskich. Natomiast pieczęć radziecka, to złota korona i złote litery CK na czerwonym polu; złota korona, to królewska korona, a nie jedna z koron Arona z herbu kapituły krakowskiej. Litery CK rozumiem jako napis *Consulatus Kielcensis* – dla Rady Miasta, ponieważ była to pieczęć radziecka. Dopiero w 1789 roku, po sekularyzacji miasta, zrezygnowano z pieczęci wójtowskiej, zachowując radziecką i zmieniając jej symbolikę. Zachowując złotą koronę i złote litery CK na czerwonym polu tarczy. Korona jest królewska, barwa pola również; natomiast złote litery CK interpretowano teraz jako *Civitas Kielcensis*.

Dlatego projekt herbu miasta Kielce, znajduje się na tarczy, na której w czerwonym polu widzimy złotą otwartą królewską ko-

¹³⁸ ADK PKK-16, k. 55-55v.

¹³⁹ Tamże, k. 55.

32. Kardynał Fryderyk Jagiellończyk, w sali portretowej pałacu biskupów w Kielcach z XVII w.

ronę z pięcioma identycznymi fleuronami w kształcie lilii i złote litery CK (*Civitas Kielcensis, Civitas Kielce, Civitas Kielcia*) wskazujące, że chodzi o miasto Kielce. Należy jeszcze raz podkreślić, że występująca w herbie Kielc korona, jest otwartą koroną królewską, a nie jedną z koron z herbu kapituły krakowskiej. Zamknięcie „korony Bolesława Chrobrego” nastąpiło dopiero za panowania Zygmunta I Starego, co podkreślają Aleksander Gieysztor¹⁴⁰ i Jerzy Lileyko¹⁴¹. W interesującym nas okresie życia Fryderyka Jagiellończyka, kiedy nadał on Kielcom wyżej omawianą pieczęć z herbem, posługiwano się koroną

otwartą (1488-1503).

Podstawą do przygotowania plastycznego projektu herbu miasta Kielce, była pieczęć z 1566 roku. Występująca w niej korona jest wygięta ku górze, natomiast znajdujące się pod nią litery CK, zostały wpisane w owal. Wzorem do narysowania korony był rysunek nieznanego autora z 1764 roku¹⁴² oraz obrazy: portret Stanisława Augusta Poniatowskiego w stroju koronacyjnym, pędzla Wenera z 1764 roku¹⁴³, a także wizerunek Bolesława Chrobrego, namalowany przez Marcellego Bacciarellego¹⁴⁴. W celu uczytelnienia jej wizerunku, korona została pozbawiona znaj-

¹⁴⁰ A. Gieysztor, „*Non habemus caesarem nisi regem*”. Korona zamknięta królów polskich w końcu XV w. i w wieku XVI, w: *Muzeum i twórca. Studia z historii sztuki i kultury ku czci prof. dr. Stanisława Lorenza*, Warszawa 1969, s. 277-292.

¹⁴¹ J. Lileyko, *Regalia polskie...*, s. 72-73.

¹⁴² Tamże, il. 60.

¹⁴³ Tamże, il. 57.

¹⁴⁴ Tamże, il. 61.

33. Projekt flagi Kielc oraz projekt herbu Kielc i jego rysunek konstrukcyjny. Litery C i K zostały wpisane w łuki (zaznaczone niebieskim kolorem) powtarzające dolny łuk otoku korony (również zaznaczony niebieskim kolorem)

dujących się na niej ozdób (szlachetnych kamieni, pereł oraz klamer trzymających kamienie). Proporcje oraz kształty fleuronów odpowiadają ich rysunkom w wyżej wspomnianej ikonografii. Tak jak w archetypie (pieczęć z 1566 roku) korona również została wygięta ku górze, a pod nią zostały umieszczone majuskułne litery CK. W celu uwspółcześnienia i lepszej percepcji zastosowano pismo jednoelementowe (o jednakowej szerokości wszystkich elementów liter), pozbawione szeryfów (czyli ozdobnych zakończeń końców liter). Litery te, podobnie jak na pieczęci z 1566 roku, również zostały wpisane w leżący owal, stąd ukośne ramiona litery K zostały skrócone¹⁴⁵. W ten sposób wygięta korona nakrywa wpisane w owal majuskułne litery CK. Należy jeszcze raz podkreślić, że wzorem do tworzenia korony w herbie Kielc, była tak zwana „korona Bolesława Chrobrego”. Korona do liter umieszczonych na tarczy pozostaje w stosunku 1:1. Przy szerokości tarczy wynoszącej 100 mm, grubość konturu tarczy wynosi 0,5 mm, a korony i liter 0,125 mm.

¹⁴⁵ J. Główka, *Kielce, miasto...*, il. 29.

34. Arcybiskup Aron Gallus, piąty (szósty?) biskup krakowski,
pierwszy opat tyniecki

ZAKOŃCZENIE

Dokładna analiza zachowanych wyobrażeń ikonograficznych, dotyczących herbu krakowskiej kapituły katedralnej pokazuje, że umieszczone w tarczy, na fasadzie pałacu biskupiego w Kielcach trzy korony w otoczeniu świętych Stanisława i Wacława, to dokładne przedstawienie (odwzorowanie) pieczęci, którą kapituła i biskupi krakowscy, właściciele Kielc, posługiwali się od XV do drugiej połowy XVIII wieku. W żadnym razie nie należy łączyć ich z herbem Królestwa Szwecji, chociaż fundacja pałacu biskupów krakowskich w Kielcach przez Jakuba Zadzika, w pierwszej połowie XVII wieku, w czasach panowania Władysława IV Wazy na polskim tronie, skłaniała do takich przypuszczeń.

Rozstrzyga tę kwestię ikonografia omawianych koron, ponieważ w herbie kapituły posiadają one zawsze pięć fleuronów, natomiast tylko trzy w herbie Szwecji. Także w herbie miasta Kielce, nie została umieszczona korona z herbu krakowskiej kapituły, ponieważ zachowane odciski pieczęci radzieckiej z XVI-XVIII wieku, a od 1789 roku miasta Kielce pokazują, że wszystkie fleurony (kwiatony) są jednakowej wysokości (równe), gdy w herbie kapituły trzy są wyższe, a dwa niższe. Zachowana ikonografia omawianych koron wskazuje, że na pieczęci dla kieleckich rajców, nadanej przez kardynała Fryderyka Jagiellończyka, a później w herbie miasta Kielce, występowała i występuje korona koronacyjna królów polskich, nazywana „koroną Bolesława Chrobrego”, która na pieczęci dla rajców kieleckich i w herbie miasta „koronuje” litery CK, podobnie jak widzimy to między innymi na

35. Herb Szwecji
Trzy Korony

pieczęci dla miasta Kazimierza pod Krakowem (korona „koronuje” literę K), czy w herbie Gdańska, gdzie „koronuje” znajdujące się pod nią dwa białe krzyże luzem.

36. Herb Gdańska

37. Herb Kazimierza

Jeszcze raz należy podkreślić, że w Kielcach istnieje kilkadziesiąt ikonograficznych wyobrażeń jego herbu (korona i litery CK), dlatego w pracy zająłem się genezą herbu miasta i opracowaniem jednego graficznego wzoru, który po uzyskaniu opinii i akceptacji przedstawicieli miasta i jego mieszkańców, stanie się obowiązującym herbem. Uzasadnione historycznie i ikonograficznie są tylko dwa wyobrażenia tego herbu. Jedno znane z zachowanych pieczęci z 1566 i 1725 roku oraz drugie, które powstało w 1789 roku po sekularyzacji miasta Kielce, znane z oryginalnego tłoku pochodzącego z tego okresu i przechowywanego w Muzeum Narodowym w Kielcach. Na pieczęci z 1566 roku, widzimy koronę o pięciu fleuronach (kwiatonach) bez pierścienia u dołu, znajdującą się nad literami CK (koronującą litery). Natomiast na tłoku z 1789 roku, widzimy na tarczy również koronę o pięciu fleuronach (kwiatonach), ale z pierścieniem od spodu, pod którą znajdują się litery CK.

Od końca XVIII wieku do dzisiaj, istniały tylko dwa wzory herbu Kielc, przy czym przedstawienie korony z pierścieniem u dołu, wśród kilkudziesięciu jego znanych wyobrażeń ikonograficznych pojawia się częściej. Nie są to żadne różne herby Kielc, a tylko ilustracje zamieszczone przez autorów piszących w swoich pracach o tym herbie, czy artystów projektujących lub wykonujących medale, dyplomy, pieczęcie, proporzycy itd., któ-

re można umownie nazwać „wariacjami na temat tego herbu”. Te dwa wizerunki ikonograficzne herbu miasta, znane z wyżej opisanych pieczęci wskazują, że mamy do czynienia z królewską koroną, a nie koroną krakowskiej kapituły katedralnej z jej pieczęcią, powstałej na przełomie XIV i XV wieku i herbu Trzy Korony (korony w ustawieniu 2:1), czyli tak zwaną koroną Arona (zm. 1059), biskupa krakowskiego pochodzącego z Kolonii. Wszystkie fleurony korony królewskiej są równej wysokości, natomiast w koronach kapituły, kwiatony drugi i czwarty są niższe.

38. Repliki regaliów Królestwa Polskiego

Omawiany herb nadał Kielcom biskup krakowski, kardynał Fryderyk Jagiellończyk (zm. 1503), jako przedstawiciel dynastii panującej w Polsce. Stąd na czerwonym polu tarczy widzimy złotą królewską koronę i złote litery CK. Jediną koroną, którą w tym czasie posługiwali się członkowie dynastii, była koronacyjna korona królów polskich, sporządzona na koronację Władysława Łokietka w 1320 roku, nazywana „koroną Bolesława Chrobrego” (zm. 1025), pierwszego koronowanego władcy Polski. Kardynał Fryderyk Jagiellończyk nadając Kielcom herb, jako przedstawiciel dynastii, a być może „panujący” w okresie bezkrólewia

w Polsce, po śmierci brata Jana Olbrachta, do koronacji Aleksandra Jagiellończyka (od 17 VI 1501 do 12 XII 1501), mógł nadać tylko tę koronę. Stąd jej pojawienie się na pieczęci miasta i w nowym projekcie herbu Kielc.

39. Fragment rekonstrukcji korony koronacyjnej królów polskich

Wappen des Krakauer Kathederkapitelkreises und stadtwappen von Kielce, dem Hauptstadtsitz der Świętokrzyskie Woiwodschaft

Zusammenfassung

In Kielce gibt es einige Dutzend Ikonendarstellungen seines Wappens (eine Krone und die Buchstaben CK), deswegen beschäftige ich mich in meiner Abhandlung mit der Genese des Stadtwappens und der Bearbeitung eines graphischen Musters, das nach Zustimmung und Akzeptanzgewinnung der Stadtvertreter sowie der Stadtbewohner von Kielce zu dem allgemein gültigen Wappen wurde. Nur zwei Darstellungen des Stadtwappens sind geschichtlich und graphisch begründet. Die eine ist von den erhalten gebliebenen Stempeln vom Jahre 1566 und 1725 bekannt und die andere, die im Jahre 1789 nach der Säkularisierung der Stadt Kielce entstand, kommt zugeliefert von dem originellen Stempelabdruck, der aus der gleichen Zeit stammt und in dem Staatlichen Museum in Kielce aufbewahrt wird. Auf dem Stempel vom Jahre 1566 sieht man die Krone mit fünf Blüten (Blütenständen) ohne den Ring unten, die sich über den Buchstaben CK (die krönt sie gewissermaßen) befindet. Auf dem Stempelabdruck vom Jahre 1789 dagegen sieht man auf dem Schild auch eine Krone mit fünf Blüten, jedoch mit dem Ring von unten, unter der sich die Buchstaben CK erstrecken.

Seit dem Ende des 18. Jahrhunderts bis hin in die heutigen Tage bestanden und bestehen hiermit nur zwei Muster des Wappens von Kielce, wobei die Darstellung der Krone mit dem Ring von unten unter einigen Dutzend grafischer Entwürfe des Wappens viel häufiger vorkommt. Es sind daher keine unterschiedlichen Wappen von Kielce, sondern lediglich seine Abbildungen, die von manchen Autoren, die über das Wappen geschrieben haben, in ihren Text

eingebraucht wurden. Es könnten auch einige dabei gewesen sein, die von den Künstlern, die sich mit Stempeln, Medaillen, Diplomen, Ständern, Anhängern, etc. befassen, entworfen worden sind. Man kann sie deswegen lediglich „Variationen zum Thema Wappen“ nennen. Die beiden Ikonendarstellungen des Stadtwappens, die von den oben genannten Stempeln geläufig sind, weisen darauf hin, dass man mit der königlichen Krone hierbei zu tun hat und nicht mit der Krone des Krakauer Katheders und des Krakauer Kapitelkreises, herbeigeführt von dessen Stempel, der übrigens in dem Zeitraum zwischen dem 14. und 15. Jahrhundert entstanden ist oder aber auch nicht mit dem Wappen der Drei Kronen (Kronen in der Aufstellung 2:1), also mit der so genannten Arons Krone des Krakauer Bischofs (gest. 1059), der aus Köln stammte. Alle Blütenstände der königlichen Krone sind von gleicher Höhe, in den Kronen des kirchlichen Kapitelkreises dagegen sind sowohl die zweite als auch die vierte Blüte deutlich niedriger.

Das eben besprochene Wappen wurde an Kielce vom Krakauer Bischof, Kardinal Friedrich Jagielloner (Fryderyk Jegielonczyk, gest. 1503), als Vertreter der in Polen herrschenden Dynastie verliehen. Daher sieht man auf dem roten Schildfeld die goldene königliche Krone und die Goldenbuchstaben CK. Die einzige Krone, der sich damals die Mitglieder der königlichen Dynastie betätigten, war die Krönungskrone der polnischen Könige, die zur Krönung von Wladyslaw Lokietek im Jahre 1320 entworfen und angefertigt wurde und zur Krone von Boleslaw Chrobry (gest. 1025), dem ersten gekrönten Herrscher und König von Polen, zum Andenken und zur Ehre ernannt wurde. Kardinal Friedrich Jagielloner (Fryderyk Jegielonczyk) konnte als Vertreter der Dynastie und möglicherweise auch „der Regierende“ in dem Zeitraum ohne König – im Interregnum in Polen bei der Verleihung des Stadtwappens an Kielce in der Zeit nach dem Tod des Bruders Jan Olbracht bis zur Krönungszeit von Alexander Jagielloner (Aleksander Jagielonczyk – von 17.06.1501 bis 12.12.1501) nur diese hier bewiesene Krone zuerkannt und gestiftet haben. Es ist daher der Grund dafür, dass sie auf dem Stadtstempel sowie in dem neuen Projekt des Wappens von Kielce als begründet erscheint.

The coat-of-arms of the Cathedral Chapter and the coat-of-arms of Kielce, the capital city of Świętokrzyskie Province

Summary

There are several dozen iconographic representations of the coat of arms of the city of Kielce (crown and letters CK). Therefore, in the present study I deal with the origin of the coat of arms of the city of Kielce and its uniform graphic representation, which after a positive opinion and approval of the city authorities and its residents, will become the official coat of arms of the city. Only two representations of the coat-of-arms are historically and iconographically justified. One is known from the preserved seals from 1566 and 1725, and the other, which was created in 1789 after the secularisation of the town of Kielce, known from the original seal piston from this period, now kept in the National Museum in Kielce. On the seal from 1566, we can see a crown with five fleurons without a ring at the bottom; it is situated over the letters CK (crowned letters). On the seal piston from 1789, we can also see the crown with five fleurons on the shield, but the ring is underneath and the letters CK.

Only two patterns of the coat-of-arms of Kielce have existed since the end of the 18th century until today, but the representation of the crown with a ring underneath appears more often among several dozen iconographic representations of this coat-of-arms. They are not different coats-of-arms of Kielce, and are only illustrations included by authors who wrote about the coat-of-arms in their studies, or works of artists who designed or executed medals, diplomas, seals, guidons, etc. All these representations can be conventionally called "variations" of the coat-of-arms. These two iconographic images of the coat of arms of the city, known from the above described seals, indicate that we have to do with a royal

crown, and not the crown of the Cracow Cathedral Chapter in its seal, which was created at the turn of the 14th century and the coat-of-arms Three Crowns (crowns in arrangement 2:1), i.e. the so-called Aron's crown (deceased 1059), the Cracow bishop who originated from Koln. All fleurons of the royal crown are of equal length, whereas in the Cracow Cathedral Chapter the second and fourth fleurons are lower.

The coat-of-arms under consideration was granted to Kielce by the Cracow bishop Frederic Jagiellonczyk (deceased 1503) as the representative of the ruling dynasty in Poland. Hence the red field of the shield bears a gold royal crown and gold letters CK. The only crown used by the members of the dynasty was the coronation crown of Polish kings, executed for the coronation of King Władystaw Lokietek in 1320, called the King Bolesław the Brave Crown (deceased 1025), the first crowned ruler of Poland. Cardinal Frederic Jagiellonczyk, as the representative of the dynasty, and perhaps the "ruler" during the interregnum in Poland after the death of his brother King Jan Olbracht until the coronation of Alexander Jagiellonczyk, could have granted only this crown as the coat-of-arms of Kielce. Hence such an appearance on the city's big seal and in the new design of the coat-of-arms of Kielce.

DODATEK ŹRÓDŁOWY

Opis techniczny projektów herbu i flagi miasta Kielce

Tarcza herbu jest kwadratem o zaokrąglonych dolnych kątach i z wysuniętym na zewnątrz „dziubkiem” znajdującym się na osi podstawy. Jej proporcje wynoszą (wysokość do szerokości) 1,1:1. Na niej znajdują się godła, to jest korona oraz majuskułowe litery C i K.

Podstawowym wzorem do narysowania korony był rysunek nieznanego autora z 1764 roku. Została ona geometrycznie uproszczona oraz pozbawiona wszelkich ozdób. Składa się z pięciu jednakowych kwiatonów w kształcie uproszczonych lilii i jest lekko wygięta do góry. Promień wygięcia można obliczyć stosując wzór (Tadeusz Żołnierczyk):

$$r = (4b^2 + a^2) : 8b$$

gdzie:

r = promień okręgu

a = długość cięciwy

b = maksymalna odległość cięciwy od okręgu.

Proporcje korony (wysokość do jej szerokości u dołu) zostały zachowane w stosunku do oryginalnego przedstawienia i mają się tak jak 0,75:1. W celu czytelniejszego przedstawienia wieńczących ją fleuronów, zostały one w niewielkim stopniu zwężone, aby nie stykały się ze sobą w części środkowej każdego z nich.

Litery C i K zostały specjalnie zaprojektowane jako pismo jednoczłonowe. Litera C jest wpisana w „stojący” owal, a jej ramiona są ścięte do środka. Litera K znajduje się w „stojącym” prostokącie. Wszystkie jej ramiona ścinają łuki o takim samym promieniu jak promień łuku u dołu korony. Proporcje litery C są jak (wysokość do szerokości) 1:0,61, natomiast litery K – 1:0,63. Obydwie litery są ustawione obok siebie, przy czym litera C jest nieznacznie wyższa od litery K. Rozwiązanie to zostało zastosowane dlatego, żeby zlikwidować złudzenie optyczne (gdyby litery były tej samej wysokości, C wydawałoby się niższe od K). Litery C i K znajdują się pod koroną i zostały wpisane w „leżący” owal. Jest to nawiązanie do historycznego przedstawienia herbu Kielc, znajdującego się na pieczęci z 1566 roku, w którym litery są wpisane w dwa łuki

(górną i dolną), a wygięta korona je „koronuje”. W projekcie litery są niewiele szersze od dolnego łuku korony, również w tym celu, aby zlikwidować złudzenie optyczne (gdyby litery były tej samej szerokości co dolny brzeg korony, wydawałyby się od niego węższe). Szerokości wszystkich elementów liter oraz ich odległość od korony są takie same, i są równe przewężeniom znajdującym się w dolnych częściach lili.

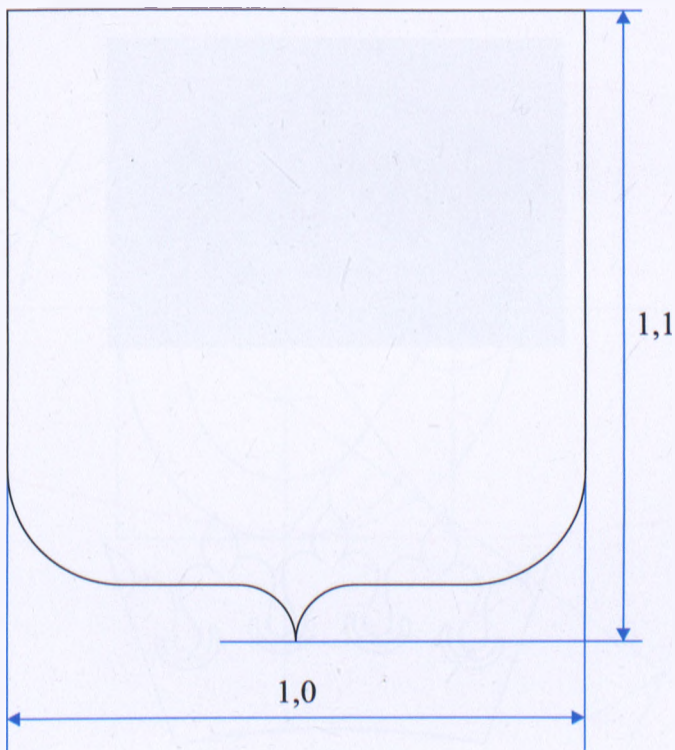
Godła są umieszczone centralnie w polu tarczy, a stosunek wysokości tarczy do wysokości godeł wynosi 1: 0,8. Szerokość linii konturowej tarczy jest równa 0,005 jej szerokości, natomiast godeł 0,00125. Kolor pola tarczy jest czerwony, natomiast korony oraz liter C i K – żółty (złoty).

Proporcje flagi zostały określone jako stosunek (wysokość do szerokości) 1:1,5. Na środku tego pola są umieszczone same godła herbowe. Wysokość godeł ma się tak do wysokości prostokąta flagi jak 0,8:1. Tak jak w herbie Kielc powierzchnia pola flagi jest czerwona, natomiast godeł żółta (złota).

Dane dotyczące zmiany barw z systemu RGB na kolory w innych systemach znajdują się na ostatniej stronie książki.

Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

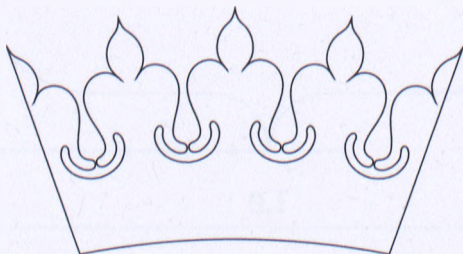
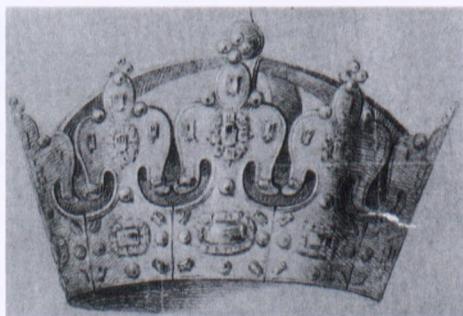
Kształt i proporcje tarczy

Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

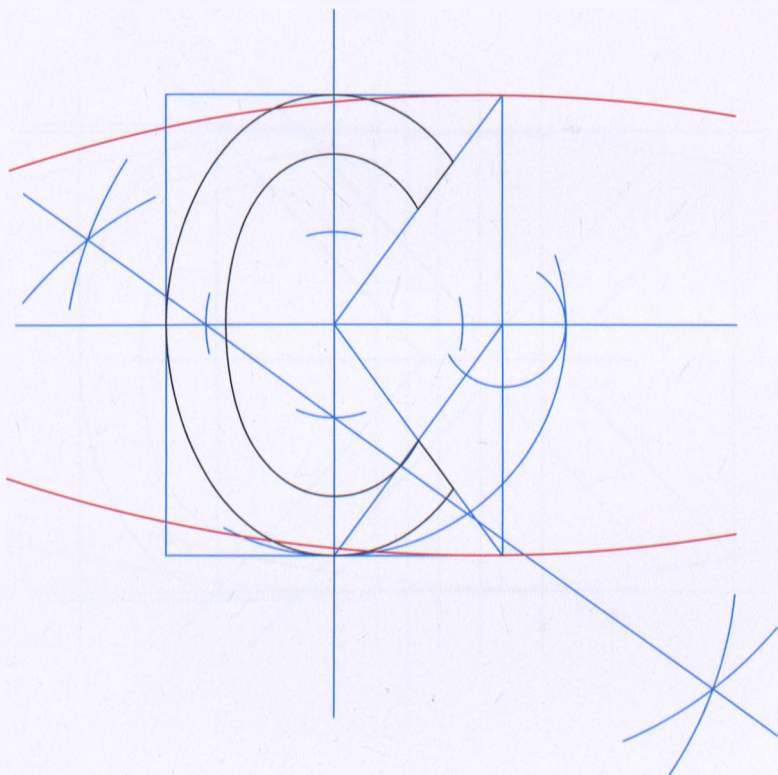
Korona.

U góry rysunek anonimowego autora z 1764 roku, u dołu jego geometryczne przekształcenie.

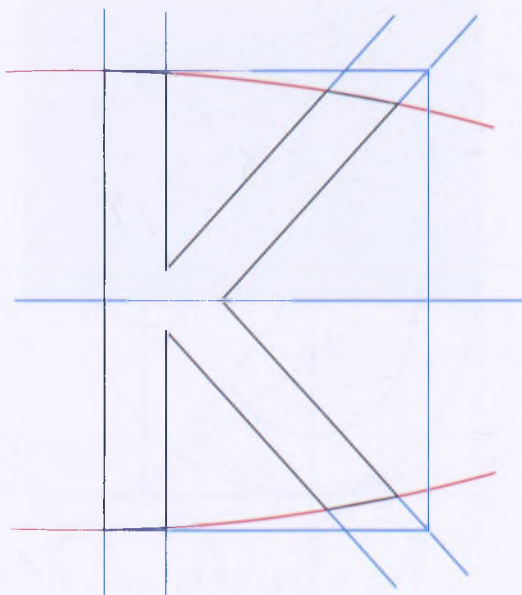
Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

Konstrukcja litery C

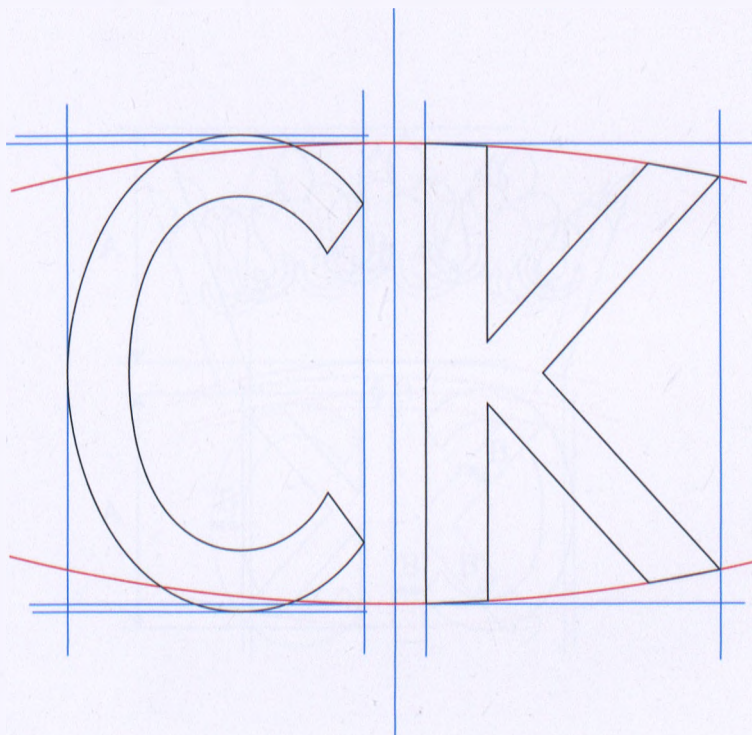
Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

Konstrukcja litery K

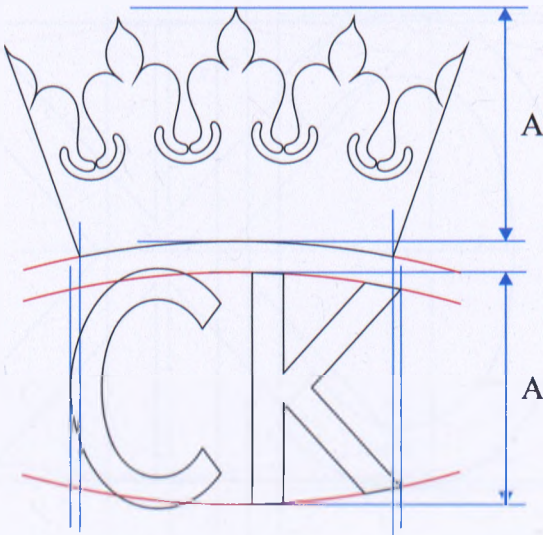
Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

Wzajemne ustawienie liter C i K

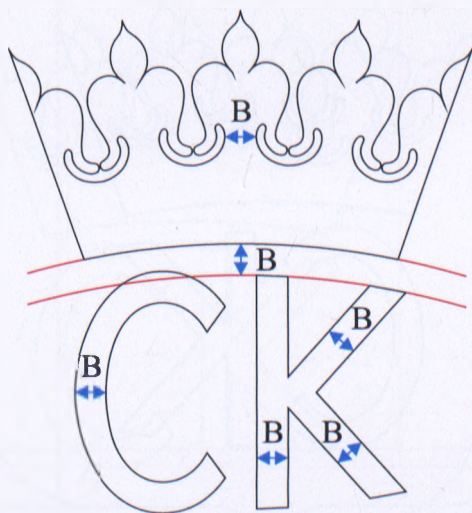
Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

Ustawienie liter C i K względem korony oraz ich wzajemne proporcje

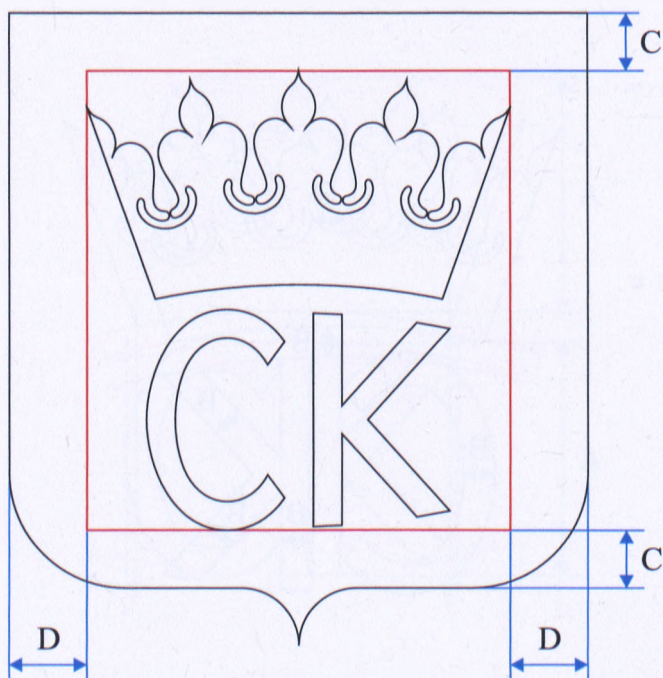
Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

Zależności pomiędzy najwęższą częścią kwiatonu a szerokością elementu każdej litery i odległością liter od korony

Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

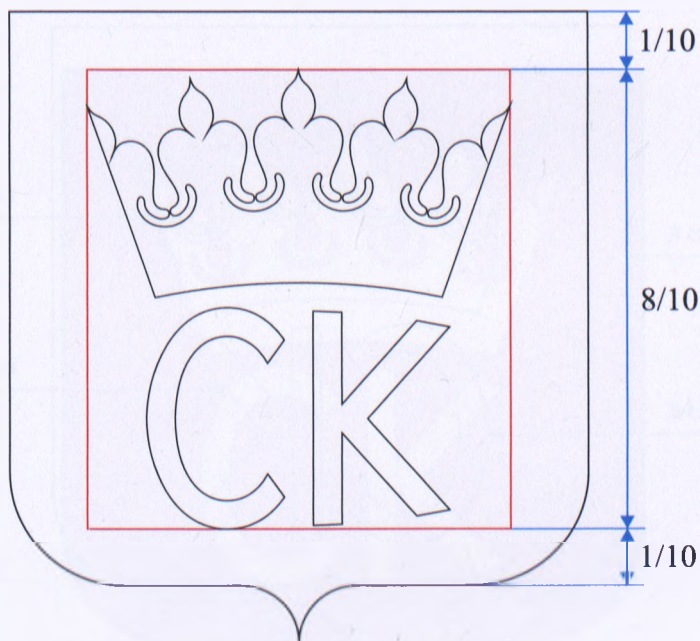
Położenie godeł na tarczy

Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

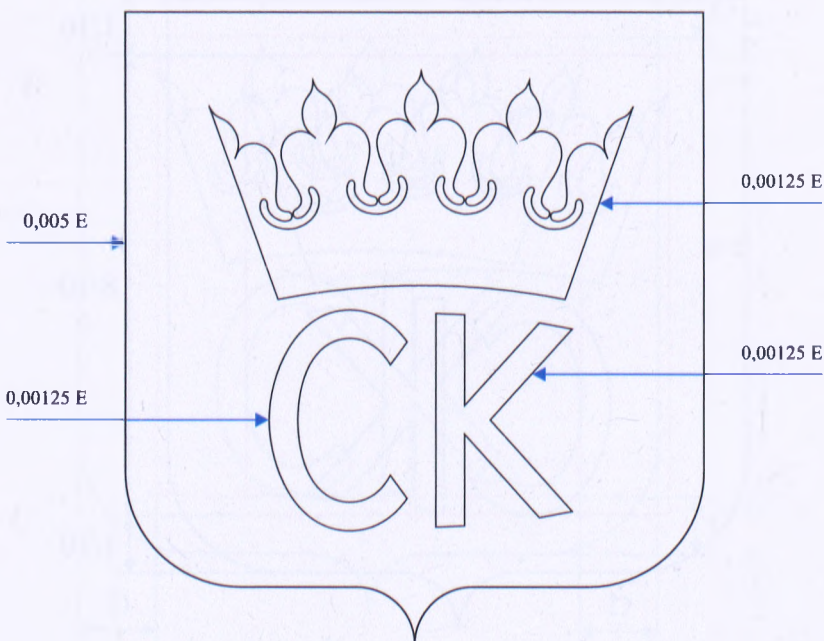
Wysokości godeł umieszczonych w herbie

Bib Jag.

Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

Szerokości linii konturowych w stosunku do szerokości tarczy oznaczonej przez E

Dokumentacja plastyczna projektu herbu miasta Kielce

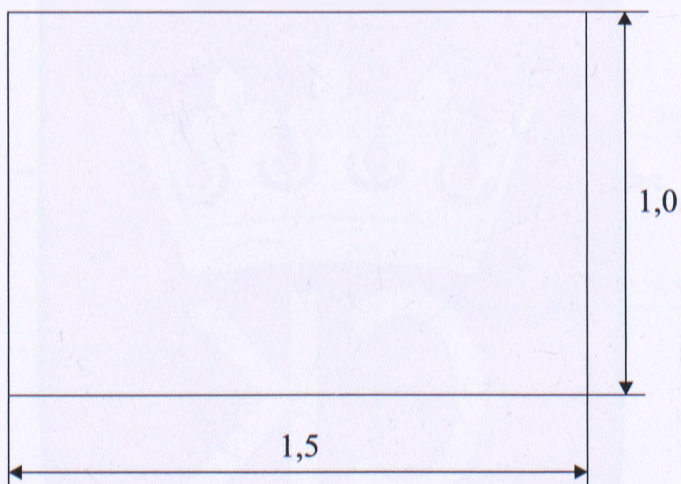
Kolorystyka herbu.

Kolor czarny - RGB: 31, 26, 23 (wszystkie linie konturowe)

Kolor czerwony - RGB: 218, 37, 29 (pole tarczy)

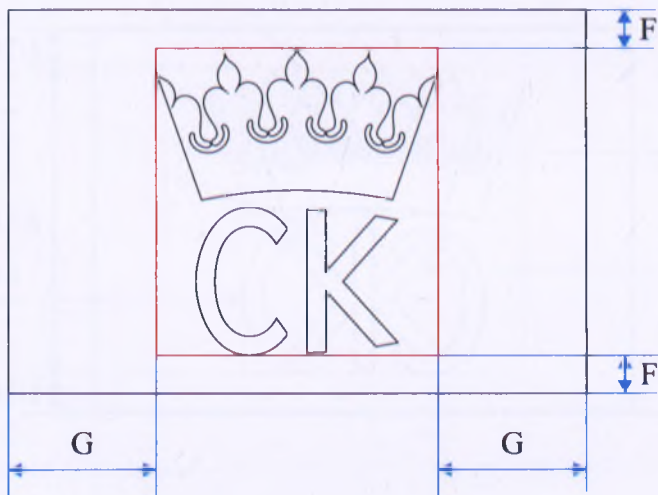
Kolor żółty - RGB: 255, 245, 0 (wszystkie godła)

Dokumentacja plastyczna projektu flagi miasta Kielce**Proporcje płata flagi**

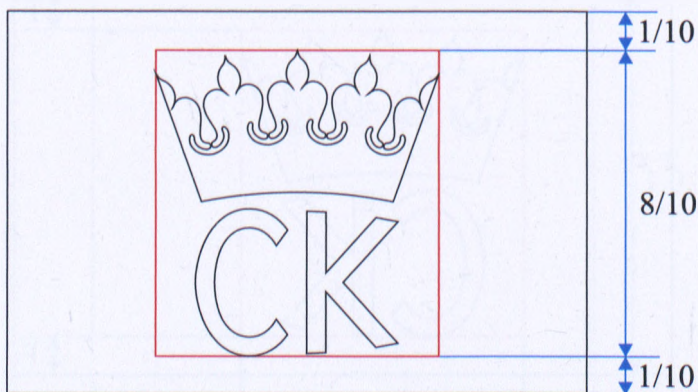
Dokumentacja plastyczna projektu flagi miasta Kielce

Położenie godeł na fladze

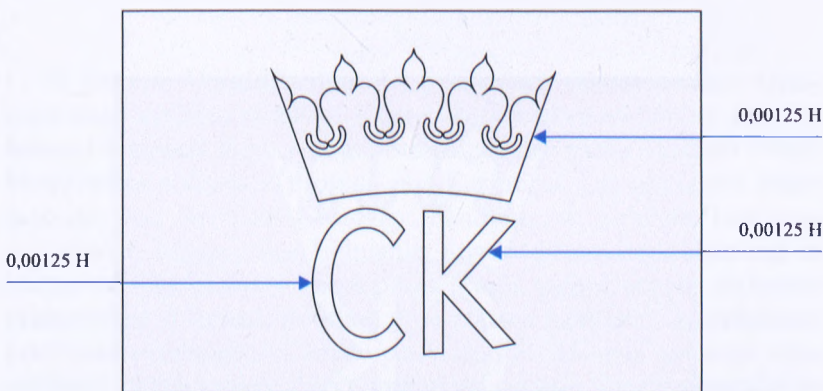
Dokumentacja plastyczna projektu flagi miasta Kielce

Wysokości godeł umieszczonych na fladze

Dokumentacja plastyczna projektu flagi miasta Kielce

Szerokości linii konturowych godeł w stosunku do wysokości płata flagi oznaczonego przez H

Dokumentacja plastyczna projektu flagi miasta Kielce

Kolorystyka flagi.

Kolor czarny - RGB: 31, 26, 23 (linie konturowe wszystkich godeł)

Kolor czerwony - RGB: 218, 37, 29 (pole flagi)

Kolor żółty - RGB: 255, 245, 0 (wszystkie godła)

Piotrków, 12 grudnia 1459

Kazimierz Jagiellończyk, król polski i wielki książę litewski, przynosi miasto Kielce i przyległe wsie: Brzeziny, Kowale, Nidę, Daleszyce, Bieliny, Skorzeszyce, Górno, Bilczę, Niewachłów, Bobrzę i Kostomłoty, z prawa polskiego na niemieckie zwane średzkim lub magdeburskim, a mieszkańców tych wsi uwalnia od jurysdykcji urzędników królewskich.

Or.: Archiwum Kapitulne na Wawelu, sygn. 481 (dawna 444). Dokument pergaminowy o wymiarach 52x31 + 6 cm; pieczęć średnia króla o średnicy 38 mm.

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Quoniam sicut temporis mobilitas quietis nescia successive labitur, ita actus humani temporis fluxu commensurati per decursum eiusdem a memoria solite elabuntur. Proinde nos Kazimirus Dei gratia rex Poloniae nec non terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae ac Cuiaviae. Magnus dux Lithuanie, Russiae Prussiaeque dominus et haeres etc. Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis praesentibus et futuris, notitiam praesentium habituris. Quomodo ad petitiones, reverendi in Christo patris domini Thomae¹ episcopi Cracoviensis nobis sincere dilecti oppidum mensae suae episcopalis et ecclesiae Cracoviensis nuncupatum Kelcze², nec non villas praedicto oppido adiacentes videlicet Brzesziny³, Cowalie⁴, Nida⁵, Daleschicze⁶, Bieliny⁷, Skorzeschicze⁸, Gorne⁹, Bielcza¹⁰, Niewachlow¹¹, Bobrza¹² et Costomlothi¹³, ac alias omnes et singulas villas iam locatas et in posterum locandas, in terra Sandomiriensi et in districtu Chanczinensi situatas, prout dictum oppidum Kelcze et villae superius expressae, in suis metis et graniciebus longe, late et circumferentialiter sunt distinctae et limitatae de iure Polonico in ius Teutonicum, quod Srzedense sive Magdeburgense dicitur, transferimus perpetuo duraturum. Removentes ab eodem oppido et villis supradictis locatis et locandis in tota clave Kelcziansi, omnia iura Polonica modis et consuetudines universas, quae ipsum ius Teutonicum plerumque consueverunt perturbare.

Eximimus insuper, absolvimusque et tempore perpetuo liberamusque, omnes et singulos oppidanos, cmethones, incolas, molendinatores, tabernatores, hortulanos caeterosque inhabitatores utriusque sexus, oppidi et villarum praedictarum ab omni iurisdictione et potestate omnium Regni nostri palatinorum, castellanorum, capitaneorum, burgrabiorum, iudicum et subiudicum et quorumvis officialium et ministerialium eorundem. Ita quod coram ipsis vel ipsorum aliquo pro causis tam magnis, quam parvis puta furti, sanguinis, incendii homicidii, mutilationis membrorum seu aliis quibusdam enormibus excessibus citati minime respondebunt, nec aliquas poenas solvere tenebuntur, sed tamen ipsi oppidani cmethones tabernarii, molendinatores, hortulani et alii omnes incolae et inhabitatores oppidi praefati et villarum praedictarum, coram suo advocato vel scultetis. Advocatus vero et similiter sculteti coram praedicto reverendo patre domino Thoma, episcopo Cracoviensi et coram suis successoribus seu tenentariis eorum, qui fuerint pro tempore, tenebuntur, pro omnibus et singulis causis de se per quoscumque querelantibus, non aliter quam suo iure Teutonico respondere. Dominus autem episcopus, aut suus tenentarius prosint quibuscumque causis, tam advocatum quam scultetos, cmethones et incolas iudicabit eo iure, quo sibi placuerit, aut visum conveniens fuerit infra metas et granicies oppidi praefati et villarum praedictarum. Cuiquidem domino episcopo iudicandi sententiandi, puniendi, corrigendi, plectendi et poenas tollendi et levandi plenam et omnimodam, damus et concedimus facultatem, prout ius huiusmodi Szedense sive Magdeburgense, in omnibus suis punctis condicionibus, clausulis et articulis, postulat et requirit. Volumus etiam et seriose observare praecipimus, quod pro ostensione praesentis litterae nostrae totiens, quotiens id fieri contingat, in iudiciis nostris et veris non plus, quam duos grossos communes exigere et litteram hanc universam exhibenti sine quavis retentione libere restituere debeatis. Harum quibus sigillum nostrum praesentibus est appensum testimonio litterarum. Actum in Piotrkow in conventionem generali pro festo sancti Nicolai celebrata, feria quinta ante festum sanctae Luciae proxima. Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Quinquagesimo Nono.

Praesentibus ibidem reverendissimo reverendisque in Christo patris dominis Iohanne¹⁴ sanctae ecclesiae Gneznensis archiepiscopo et primate, Iohanne¹⁵ Wladislaviensi, Andrea¹⁶ Posnaniensi – episcopis,

Iohanne¹⁷ de Thanczin, castellano Cracoviensi, Luca¹⁸ de Gorka Poznaniensi, Stanislaw¹⁹ de Ostrog Kalischiensi, Derslaw²⁰ de Rythwiany Si-radiensi – palatinis, Petro²¹ de Schamothuli Poznaniensi, Iohanne²² de Czarnkow Gneznensi, Petro²³ de Gay Kalischiensi, Przedborio²⁴ de Conieczpole Sandomiriensi, Dobeslaw²⁵ de Wischnicze Biecznensi, Petro²⁶ de Kurow Sandeczensi – castellanis, Andrea²⁷ Odrowansz de Sprowa, palatino Russiae et capitaneo Leopoliensi et aliis quamplurimis, dignitariis, officialibus et servitoribus ac curialibus nostris fidedignis fidelibusque nostris dilectis circa praemissa. Datum per manus reverendi in Christo patris domini Iohannis episcopi Wladislaviensis cancellarii et venerabilis Iohannis²⁸ Luthkonis de Brzezie utriusque iuris doctoris, archidiaconi Gneznensis, vicecancellarii Regni nostri Poloniae. Sincere nobis dilectorum.

Ad relationem reverendi eiusdem venerabilis Iohannis Luthkonis de Brzezie utriusque iuris doctoris, archidiaconi Gneznensis, vicecancellarii manu propria.

Przypisy

¹ Tomasz Strzemiński (Strzępiński), h. Prus I (10 VIII 1398-22 IX 1460), urodzony w Strzemińcu koło Opatenicy, w 1427 roku, po studiach w Krakowie uzyskał tytuł magistra artium, w 1431 roku doktorat z prawa kanonicznego, a w 1443 roku doktorat z teologii, profesor Uniwersytetu Krakowskiego 1432, rektor 1432, 1443, kanonik gnieźnieński 1433, poznański 1436, pleban w Podgrodziu 1436, sekretarz arcybiskupa gnieźnieńskiego przed 1439, kanonik krakowski przed 1446, scholastyk gnieźnieński 1446, krakowski 1453, podkanclerzy koronny 1454-1455, biskup krakowski 1455-1460 (prekonizowany 25 IX 1455, sakrę biskupią przyjął w Bodzentynie 25 I 1456); *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 10, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990, (dalej: U X (Urz. centr.)), s.107 (nr 642), s. 205; Redakcja, *Strzemiński Tomasz (1398-1460)*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981, s. 709 (dalej: WSB); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999*, Warszawa 2000, s. 423; S. Dobrzański, *Strzemiński Tomasz, h. Prus (1398-1460)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich* (dalej: SPTK), t. 4, Warszawa 1983, s. 221-223; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska w latach 1447-1506*, Wrocław 1967, s.155; B. Kumor, *Tomasz Strzemiński biskup krakowski (29 IX 1455-22 IX 1460)*, w: tegoż, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998, s.507-508.

² Kielce, miasto położone w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, od XII wieku własność biskupów krakowskich, od 1789 królewskie, obecnie stolica województwa świętokrzyskiego.

³ Brzeziny, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 10 km na południe od Kielc.

⁴ Kowala, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 8 km na południe od Kielc.

⁵ Nida, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 10 km na południowy zachód od Kielc.

⁶ Daleszyce, miasto położone w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, około

18 km na południowy wschód od Kielc, prawa miejskie uzyskały w 1569 roku, utraciły w 1869 roku, odzyskały w 2007 roku.

⁷ Bieliny, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 21 km na północny wschód od Kielc.

⁸ Skorzeszyce, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 22 km na wschód od Kielc.

⁹ Górnio, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 14 km na wschód od Kielc.

¹⁰ Bilcza, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 6 km na południe od Kielc.

¹¹ Niewachłów, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 2 km na północny zachód część Kielc.

¹² Bobrza, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 10 km na północny zachód od Kielc.

¹³ Kostomłoty, osada położona w dawnym powiecie chęcińskim, województwie sandomierskim, własność biskupów krakowskich (klucz kielecki w prepozyturze kieleckiej), obecnie w powiecie kieleckim, województwie świętokrzyskim, leżąca około 5 km na północny zachód od Kielc.

¹⁴ Jan ze Sprowy, h. Odrowąż (zm. 1464), kanonik poznański 1449, sekretarz królewski 1450, proboszcz sandomierski 1451, protonotariusz apostolski, arcybiskup gnieźnieński 1453-1464 (wybrany przez kapitułę 27 V 1453, rządy objął 15 XI 1453), święcenia otrzymał 20 XII 1453; K. Górski, *Jan ze Sprowy*, w: PSB, t. 10 (1962), s. 479; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 173.

¹⁵ Jan Gruszczyński, h. Poraj (1405-8 X 1473), pisarz królewski 1430, archidiakon i kanonik w Eger na Węgrzech 1440, pleban sieradzki 1442, kanclerz kapituły poznańskiej, kanonik kolegiaty Św. Jerzego na Wawelu, kustosz krakowski, kanonik gnieźnieński 1444, kanonik poznański 1445, kujawski 1448, nominat kujawski 1449, sekretarz królewski 1450-1454, biskup kujawsko-pomorski 1450-1453 (prekonizowany 21 I 1451), kanclerz wielki koronny 1455-1469, biskup krakowski 1463-1464 (6 VII 1463), arcybiskup gnieźnieński 1464-

1473 (19 X 1464); U X (Urz. centr.), s. 53 (nr 198), s. 170); P. Nitecki, *Biskupi Kosciola w Polsce...*, s. 134; A. Gąsiorowski, *Gruszczyński Jan, h. Poraj (zm. 1473)*, w: WSB, s. 235; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów*, Warszawa 1977, s.212-213; K. Malinowski, *Gruszczyński Jan*, w: PSB, t. 9 (1960-61), s. 55-57; B. Kumor, *Jan Gruszczyński biskup krakowski (4 VI 1463-19 X 1464)*, w: Tęgoż, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 508; J. Bazydło, *Gruszczyński Jan abp.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, s. 233 (dalej: EK).

¹⁶ Andrzej Bniński z Bnina, h. Łódzia (ok. 1396-5 I 1479), student Uniwersytetu Krakowskiego od 1419, stopień bakałarza artes uzyskał w 1422 roku, po studiach w Krakowie sekretarz królewski, proboszcz w Pobiedziskach 1428 i Międzyrzeczu 1431, kanonik łęczycki 1428, poznański 1431, biskup poznański 1438-1479 (wybrany przez kapitułę 29 I 1438, prowinę papieską otrzymał 21 VII 1438, rządy objął IX 1438, sakrę biskupią przyjął 15 II 1439); J. Krzyżaniakowa, *Bniński Andrzej (zm. 1479)*, w: WSB, s.60; J. Nowacki, *Bniński Andrzej*, w: PSB, t. 2 (1936), s.143-145; Z. Mastyńska, *Biskup Andrzej z Bnina*, „Roczniki Historyczne”, R. 9 (1933), s. 177-198; R. 10 (1934), s. 1-47; M. Banaszak, *Andrzej z Bnina bp*, w: EK, t. 1 (1973), s. 538-539.

¹⁷ Jan Tęczyński z Tęczyna, h. Topór (zm 6 VII 1470), kasztelan biecki 1433-1435, starosta lubelski 1434-1438, opiekadlnik (tutor, provisor) ziemi krakowskiej 1434-1436, kasztelan wojnicki 1435-1437, wojewoda sandomierski 1437-1438, wojewoda krakowski 1438-1459, kasztelan krakowski 1459-1470 (nominacja: 14 II 1459); *Urzednicy malopolscy XIII-XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, Piotr K. Wojciechowski, B. Wyrozumka, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 4, z. 1, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 37 (nr 10), s. 67 (nr 144), s. 129 (nr 472), s. 227 (nr 987), s. 257 (nr 1140), s. 292 (nr 1319), s. 369 (dalej: U IV/1 (Urz. młp.)); J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 549-552.

¹⁸ Łukasz Górka (z Górki), h. Łódzia (zm. 11 IV 1475), łóżniczy króla Władysława Jagiełły 1428, dworzanin królewski 1428, podczaszy poznański 1438-1440, starosta generalny Wielkopolski (1447-1448, 1451-1454, 1456-1457), wojewoda poznański 1441-1475; *Urzednicy wielkopolscy XII-XV wieku. Spisy*, oprac. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 1, z. 1, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1985, s. 146 (nr 398), s. 156 (nr 490), s. 174 (nr 629), s. 174 (nr 631), s. 174 (nr 633), s. 185 (dalej: U I/1 (Urz. wlkp.)); J. Garbacik, *Górka (z Górki) Łukasz*, w: PSB, t. 8 (1959), s. 408-409; A. Gąsiorowski, *Górka Łukasz z Górki, h. Łódzia (zm. 1475)*, w: WSB, s. 219; tenże, *Starostowie wielkopolskich miast królewskich w dobie jagiellońskiej*, Warszawa-Poznań 1981, s. 73.

¹⁹ Stanisław Ostroróg z Ostroroga, h. Nałęcz (ok. 1400-1476/7), podstoli kaliski 1432-1445, podkomorzy poznański 14338, starosta generalny Wielkopol-

ski (1439-1440, 1448-1451), kasztelan międzyrzecki 1445-1449, gnieźnieński 1450-1453, wojewoda kaliski 1453-1475, wojewoda poznański 1475-1476; U I/1 (Urz. wlkp.), s. 104 (nr 47), s. 121 (nr 180), s. 126 (nr 232, s. 136 (nr 310), s. 148 (nr 413), s. 157 (nr 491), s. 173 (nr 626), s. 174 (nr 630), s. 194; A. Gąsiorowski, *Ostroróg Stanisław (właściwie Stanisław z Ostroroga)*, w: PSB (1979), t. 24 (1979), s. 524-527; tenże, *Ostroróg Stanisław z Ostroroga, h. Nałęcz (zm. 1476/77)*, w: WSB, s. 539-540; tenże, *Starostowie wielkopolskich miast...*, s. 78-79.

²⁰ Dzierśław Rytwiański z Rytwian, h. Jastrzębiec (1414- 1478), starosta sandomierski 1442-1478, kasztelan rozpierski 1453-1455, wojewoda sieradzki 1455-1460, wojewoda sandomierski 1460-1472, wojewoda krakowski 1472-1477, starosta chełmski 1440, kasztelan krakowski 1477-1478; U IV/1 (Urz. młp.), s. 67/8 (nr 146), s. 129 (nr 474), s. 228 (nr 990), s. 302 (nr 1392), s. 359; *Urzednicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy XIII-XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 2, z. 1, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1985, s. 98 (nr 22), s. 129 (nr 290), s. 184 (dalej: U II/1 (Urz. łącz.)); W. Fałkowski, *Rytwiański Dzierśław (właściwie Dzierśław z Rytwian)*, w: PSB, t. 33 (1991-92), s. 583-588.

²¹ Piotr Szamotulski z Szamotuł, h. Nałęcz (zm. 1473), kasztelan kaliski 1447-1450, kasztelan poznański 1450-1473, starosta gdański (pomorski) 1455, tenutariusz wenecki, generalny starosta wielkopolski 1460-1473; U I/1 (Urz. wlkp.), s. 111 (nr 96), s. 142 (nr 363), s. 174 (nr 635), s. 199; A. Gąsiorowski, *Szamotulski Piotr Świdwa, h. Nałęcz (zm. 1473)*, w: WSB, s. 727-728; tenże, *Starostowie wielkopolskich miast...*, s. 81.

²² Jan Czarnkowski z Czarnkowa, h. Nałęcz (zm. 1466), podkomorzy poznański 1438-1454, zastępca starosty generalnego Wielkopolski 1442/43, kasztelan gnieźnieński 1454-1466 (nominacja: 26 VI 1454); U I/1 (Urz. wlkp.), s. 105 (nr 49), s. 148 (nr 414), s. 182; A. Gąsiorowski, *Czarnkowski Jan, h. Nałęcz (zm. 1466)*, w: WSB, s. 127.

²³ Piotr Skóra z Gaju, h. Awdaniec (zm. III 1468), podsędek poznański 1432-1440, sędzia ziemski poznański 1441-1451, kasztelan kaliski 1451-1468, starosta generalny Wielkopolski 1455-1456; U I/1 (Urz. wlkp.), s. 112 (nr 97), s. 150 (nr 433), s. 184; A. Gąsiorowski, *Skóra Piotr z Gaju*, w: WSB, s. 672; tenże, *Starostowie wielkopolskich miast...*, s. 80.

²⁴ Przedbor z Konięcpola, h. Pobóg (zm. 1460), kasztelan rozpierski 1434-1442, kasztelan sandomierski 1442/3-1460, starosta przemyski 1440-1460, starosta lelowski 1443-1457, U IV/1 (Urz. młp.), s. 179/80 (nr 761), s. 339; F. Sikora, *Testament Przedbora z Konięcpola*, „Studia Historyczne”, R. 26, 1983, s. 310-312.

²⁵ Dobiesław Kmita z Wiśnicza, h. Szreniawa (zm. 1478), kasztelan biecki 1458-1459 (nominacja: 7 V 1458), kasztelan wojnicki 1460-1463, wojewoda lubelski 1474-1478, wojewoda sandomierski 1478; U IV/1 (Urz. młp.), s. 41 (nr 15), s. 141 (nr 541), s. 147 (nr 585), s. 228 (nr 992), s. 257 (nr 1144), s. 338; F. Kiryk, *Dobiesław z Sobienia i Wiśnicza*, w: PSB, t. 13 (1967-68), s. 87-88; J. Kurtyka, *Tęczyńscy...*, s. 366, tabl. 26.

²⁶ Piotr Kurowski z Kurowa, h. Szreniawa (zm. 1463), starosta lubelski 1431-1432, kasztelan sądecki 1440-1459, sędzia sądecki 1440-1441, kasztelan lubelski 1460-1462; U IV/1 (Urz. młp.), s. 141 (nr 540), s. 236 (nr 1032), s. 240 (nr 1056a), s. 292 (nr 1318), s. 342; K. Myśliński, *Kurowski Piotr*, w: PSB, t. 16 (1971), s. 262-263.

²⁷ Andrzej Odrowąż ze Sprowy, h. Odrowąż (zm. 1465), starosta lwowski 1450-1464, wojewoda ruski 1451-1465, wojewoda podolski 1455-1456, starosta żydaczowski 1462-1463; *Urzędnicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku. Spisy (ziemie: halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*, oprac. A. Przyboś, w: *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej ...*, t. 4, z. 1, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1987, s. 150 (nr 1167), s. 158 (nr 1233), s. 182 (nr 1504), s. 371 (dalej U III/4 (Urz. rus.)); *Urzędnicy podolscy XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka, w: *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 3, z. 3, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1998, s. 139/40 (nr 620), s. 140-142 (nr 622-623), s. 231 (dalej: U III/3; F. Kiryk, *Odrowąż Andrzej (właściwie Andrzej ze Sprowy i Kuprowic)*, w: PSB, t. 23(1978), s. 541-544; K. Górski, *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego”, R. 8, 1926-1927, s. 63; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 7, Lipsk 1841, s. 37.

²⁸ Jan Lutek z Brzezia, h. Doliwa (ok. 1405-24 V 1471), po studiach w Krakowie, sekretarz księcia Witolda, a następnie Władysława Jagiełły, kanonik krakowski 1431, gnieźnieński 1434, poznański, płocki, u św. Jerzego w Gnieźnie 1442, kustosz łęczycki 1444, kapelan i audytor papieski 1451, archidiacon gnieźnieński 1454, scholastyk kujawski 1455, podkanclerzy koronny 1455-1463, biskup kujawsko-pomorski 1463 (sakrę biskupią uzyskał 6 VI 1463), biskup krakowski 1464-1471 (sakrę uzyskał 19 X 1464, ingres odbył 26 V 1465) – U X (Urz. centr.), s. 107 (nr 625), s. 160; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 170; B. Janiszewska-Mincer, *Jan Lutkowic (Lutek) z Brzezia*, w: PSB, t. 10 (1962-1964), s. 443-445; B. Kumor, *Jan Lutek z Brzezia biskup krakowski (19 X 1464-24 III 1471)*, w: Tenże, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, t. 1, s. 509-510; Z. Szostkiewicz, *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, Rzym 1954, s. 86; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria...*, s. 113-114.

40. Dokument pergaminowy przynoszący Kielce z prawa polskiego na niemieckie, wystawiony w Piotrkowie, 12 grudnia 1459 roku

Kazimierz Jagiellończyk, król polski i wielki książę litewski, przenosi miasto Kielce i przyległe wsie: Brzeziny, Kowale, Nidę, Daleszyce, Bieliny, Skorzeszyce, Górno, Bilczę, Niewachłów, Bobrzę i Kostomłoty, z prawa polskiego na niemieckie zwane średzkim lub magdeburskim, a mieszkańców tych wsi uwalnia od jurysdykcji urzędników królewskich.

Or.: Archiwum Kapitulne na Wawelu, sygn. 481 (dawna 444). Dokument pergaminowy o wymiarach 52x31 + 6 cm; pieczęć średnia króla o średnicy 38 mm.

Tłumaczenie na język polski

W imię Pana amen. Na wieczną rzeczy pamiątkę. Ponieważ tak jak czas stopniowo upływa, nie znając spoczynku, tak dzieła ludzkie odmierzane upływem czasu, z powodu jego ucieczki, zwykle uchodzą z pamięci. Dlatego my Kazimierz z bożej łaski król polski, a także ziem: krakowskiej, sandomierskiej, sieradzkiej, łęczyckiej i kujawskiej, wielki książę litewski, ruski i pruski, pan i dziedzic itd. Oznajmiamy treścią niniejszego dokumentu wszystkim, którym należy, obecnym i przyszłym mającym o tym wiedzieć, że na prośby wielebnego w Chrystusie ojca, pana Tomasza, biskupa krakowskiego szczerze nam umiłowanego, miasto jego stołu biskupiego i kościoła krakowskiego, zwane Kielce, a także znajdujące się w pobliżu z wymienionym miastem wsie: mianowicie Brzeziny, Kowale, Nidę, Daleszyce, Bieliny, Skorzeszyce, Górno, Bilczę, Niewachłów, Bobrzę i Kostomłoty, podobnie jak wszystkie inne i poszczególne wsie już lokowane i w przyszłości mające być lokowane, w ziemi sandomierskiej i w powiecie chęcińskim usytuowane, tak jak wymienione miasto Kielce i wyżej przedstawione wsie w swoich miedzach i granicach, długo, szeroko i naokoło zostały rozdzielone i rozgraniczone, z prawa polskiego na prawo niemieckie, które nazywane jest średzkim, lub magdeburskim, mające obowiązywać stale, przenosimy, uchylając

temuż miastu i wymienionym wyżej wsiom osadzonym i mającym być osadzonymi w całym kluczu kieleckim, wszystkie prawa polskie, przepisy i wszystkie zwyczaje, które zwykły zakłócać to właśnie prawo niemieckie.

Wyłączamy ponadto, uwalniamy i po wieczny czas czynimy wolnymi wszystkich i każdego z osobna mieszczan, kmieci, poddanych, młynarzy, karczmarzy, zagrodników i innych mieszkańców obojga płci, miasta i wymienionych wsi, od jurysdykcji i władzy wszystkich wojewodów naszego królestwa, kasztelanów, starostów, burgrabiów, sędziów, podsędków i jakichkolwiek urzędników niższego stopnia. W ten sposób, że wobec nich, czy to w jakiś sposób, za ich sprawy tak duże, jak małe, na przykład kradzieży, zranienia, podpalenia, zabójstwa, okaleczenia, czy pozwani w sprawie jakichkolwiek innych niemoralnych występków, bynajmniej nie będą odpowiadać i nie będą zobowiązani płacić jakichś kar, lecz ci właśnie mieszczanie, kmiecie, karczmarze, młynarze, zagrodnicy i wszyscy inni ludzie zamieszkali, nie mający obywatelstwa miejskiego i mieszkańcy wymienionego miasta i wymienionych wsi, wobec swojego wójta lub sołtysów, wójt zaś i jednakowo sołtysi, wobec wymienionego wielebnego ojca, pana Tomasza, biskupa krakowskiego i wobec jego następców lub ich tenentariuszy, którzy stosownie do okoliczności będą sprawować władzę we wszystkich i poszczególnych sprawach, skierowanych jako skargi na nich przez jakichkolwiek ludzi będą zobowiązani odpowiadać nie inaczej, niż zgodnie z prawem niemieckim. Pan zaś biskup, albo jego tenentariusz mają służyć pomocą w jakichkolwiek sprawach, tak wójta, jak sołtysów, chłopów i mieszkańców będzie sądził zgodnie z tym prawem, o którym sam zadecyduje, albo będzie wydawało się właściwe w międzach i granicach wyżej wspomnianego miasta i wymienionych wsi. Każdemu biskupowi dajemy i przyznajemy pełną i całkowitą możliwość sądzenia, wyrokowania, karania, upominania, pokutowania i uchylania oraz łagodzenia kar, tak jak tego rodzaju prawo średzkie czyli magdeburskie we wszystkich swoich punktach, uchwałach, klauzulach i artykułach wymaga i uznaje za potrzebne. Chcemy też i poważnie zalecamy, że powinniście za pokazanie niniejszego naszego dokumentu tylekroć, ilekroć dojdzie do tego, że to zdarzy się, ściągając w naszych sprawiedliwych sądach, nie więcej niż dwa grosze obiegowe i cały ten dyplom przedstawiające-

mu, bez jakiegokolwiek odmowy zwrócić bez przeszkód. Na świadectwo tego dokumentu, do którego nasza pieczęć została przywieszona. Działo się w Piotrkowie na sejmie walnym, odbytym w święto św. Mikołaja, w czwartek najbliższy przed świętem św. Łucji (12 grudnia), roku pańskiego 1459.

W obecności tamże przewielebnego i wielebnych w Chrystusie panów: Jana świętego Kościoła gnieźnieńskiego arcybiskupa i prymasa, Jana kujawskiego, Andrzeja poznańskiego – biskupów; Jana z Tęczyna kasztelana krakowskiego, Łukasza z Górkki poznańskiego, Stanisława z Ostroroga kaliskiego, Dziersława z Rytwian sieradzkiego – wojewodów; Piotra z Szamotuł poznańskiego, Jana z Czarnkowa gnieźnieńskiego, Piotra z Gaju kaliskiego, Przedbora z Koniecpola sandomierskiego, Dobiesława z Wiśnicza bieckiego, Piotra z Kurowa sądeckiego – kasztelanów; Andrzeja Odrowąza ze Sprowy, wojewody ruskiego i starosty lwowskiego i innych jak najliczniejszych dygnitarzy i urzędników i sług oraz dworzan naszych, godnych zaufania i naszych wiernych, umiłowanych do tego przy tym zapowiedziane. Dano przez ręce wielebnego w Chrystusie ojca, pana Jana biskupa kujawskiego, kanclerza i wielebnego Jana Lutka z Brzezia, doktora obojga praw, archidiakona gnieźnieńskiego, podkanclerzego koronnego, szczerze nam oddanych. Według relacji tegoż wielebnego Jana Lutka z Brzezia, doktora obojga praw, archidiakona gnieźnieńskiego, podkanclerzego, własną ręką.

Piotrków, 15 czerwca 1479

Kazimierz Jagiellończyk, król polski i wielki książę litewski, nadaje Kielcom na prośbę biskupa krakowskiego Jana Rzeszowskiego, dwa roczne jarmarki: na dzień Wniebowzięcia N.P. Maryi (15 VIII) i pierwszą niedzielę po święcie św. Franciszka (4 X), czyli niedzielę konsekracji kościoła kieleckiej kolegiaty.

Or.: AGAD w Warszawie, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. nr 6708; Dokument pergaminowy o wymiarach: 29,5x19,5 + 5,5 cm; pieczęci brak (pozostały dwa ułamki pieczęci woskowej); jedwabny sznur po pieczęci (czarny, biały, brązowy, czerwony).

Kop.: Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. MpV//0-148 (Materiały do kodeksu dyplomatycznego Małopolski, t. 5 – teki Franciszka Bujaka – przechowywane w pracowni słownika historyczno-geograficznego Małopolski w średniowieczu).

In nomine Domini amen. Quia mortalium labilis est memoria et actiones humanae saepius in oblivionem prolabuntur, nisi eas sagax regum et principum alta discretio per scripti continentiam ad notitiam deducat posterorum. Proinde nos Kazimirus Dei gratia rex Poloniae necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Siradae, Lanciciae, Cuiaviae, magnus dux Lithuaniae, Russiae Prussiaeque ac Culmensis, Elbingensis et Pomeraniae dominus et haeres etc. Ad perpetuam rei memoriam. Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis tam praesentibus quam futuris harum notitiam habituris. Quomodo reverendi in Christo patris domini Iohannis, episcopi Cracoviensis sincere nobis dilecti petitionibus favorabiliter condescendentes volentesque oppidi Kielcze partis suae condicionem efficere meliorem, in eodem forum annuale sive nundinas pro festo Assumptionis gloriosissimae Virginis Mariae necnon pro die Dominico post festum Sancti Francisci Confessoris immediate sequenti, quo dedicatio ecclesiae oppidi praefati celebrari solet singulis annis tenendum ac celebrandum ab omnibus et singulis mercatoribus, institoribus, vectoribus, negotiatoribus ac sexus utriusque hominibus

cuiuscunque condicionis, status et eminentiae existant, instituimus, dedimus et concessimus instituimusque damus et concedimus tenore praesentium mediante perpetuo et in aevum. Dantes et concedentes hominibus et mercatoribus quibuscunque in dicto oppido Kielcze in terra Sandomiriensi sito merces quascunque vendendi, emendi resque pro rebus commutandi et alia mercaturae et negotiationis officia huiusmodi pro libitu suo utendi plenam et omnimodam libertatem, decernentes insuper et praesenti nostro edicto statuentes, ut omnes et singuli mercatores institores et vectores hominesque undecunque negotiandi gratia in oppidum praefatum ad ipsum forum annuale seu nundinarum venientes in eundo et redeundo nostra et nostrorum successorum plena et omnimoda securitate potiantur, nisi tales sint, quos iura non tuentur et quorum merito fidedignorum consortia denegantur temporibus perpetuis duraturum. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Actum in conventionem generali Piothrkoviensi feria tertia ipso die sancti Viti alias infra octavas Corporis Christi, anno Domini Millesimo Quadringentesimo Septuagesimo Nono.

Praesentibus reverendissimo ac reverendis in Christo patribus dominis Iacobo¹ archiepiscopo Gneznensi et primate, Iohanne² Cracoviensi, Sbigneo³ Wladislaviensi, Andrea⁴ Varmiensi (Poznaniensi), Uriele⁵ electo Poznaniensi episcopis, necnon magnificis, dominis, generosis et nobiles Iacobo⁶ de Dambno castellano et capitaneo Cracoviensi, Mathia⁷ de Bnin Poznaniensi, Iohanne⁸ de Tharnow Sandomiriensi, Iohanne⁹ de Calinowa Calissiensi, Nicolao¹⁰ de Brudzewo Siradiensi, Andrea¹¹ de Crethkow Iuniwladislaviensi palatinis, Spithkone¹² de Iaroslaw Russiae generali et Ioanne¹³ Odrowansch de Sprowa Podoliae, Iohanne¹⁴ Felice de Tharnow Voiniciensi, Iohanne¹⁵ de Opporow Brzestensi, Dobeslao¹⁶ de Curozwanki Rosperiensi, Iohanne¹⁷ Podlodowski de Przithik Zarnoviensi castellanis aliisque compluribus dignitariis, officialibus et curiensibus nostris. Datum per manus venerabilis Stanislai de Curozwanki, Regni Poloniae vicecancellarii sincere nobis dilecti. Stanislaus vicecancellarius scripsit. Ad relationem praefati venerabilis Stanislai¹⁸ de Curozwanki, Regni Poloniae vicecancellarii.

Przypisy

¹ Jakub z Sienna, h. Dębno (1413-4 X 1480), studiował w Rzymie, sekretarz królewski 1435, kanonik krakowski 1435, prepozyt skalbmierski 1442, kanonik krakowski 1449, kanonik gnieźnieński 1453, proboszcz gnieźnieński 1456, biskup krakowski 1460-1462 (prekonizowany 24 XI 1460, sakrę przyjął 31 V 1461, zmuszony do rezygnacji z urzędu 7 I 1462 roku przez króla Kazimierza Jagiellończyka), biskup kujawsko-pomorski 1464-1473 (prekonizowany 19 X 1464, ingres odbył 21 III 1465), arcybiskup gnieźnieński 1473-1480 (nominacja 10 XII 1473, rządy objął 8 VI 1474); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s.164; F. Kiryk, *Jakub z Sienna*, w: PSB, t. 10 (1962), s.364-367; B. Kumor, *Jakub z Sienna, 24 XI 1460-5 I 1461*, w: tegoż, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 509-510.

² Jan Rzeszowski ze Staromieścia, zwany Nosem, h. Półkozic (1411-1428 II 1488), w młodości służył w wojsku 1439-1444 (walczył pod Warną 10 XI 1444, gdzie został ranny), cześnik nadworny 1442-1444, święcenia uzyskał pomiędzy 1450-1453, kanonik krakowski 1455, starosta nowokorczyński 1464--1473, sekretarz królewski 1466-1468, kanonik przemyski 1466-1470, scho-lastyk sandomierski 1467, skalbmierski 1468, podskarbi koronny 1469-1477, wielkorządca i żupnik krakowski 1471, biskup krakowski 1471-1488 (wybra-ny przez kapitułę 15 VIII 1471, prekonizowany 13 XI 1471, sakrę przyjął 19 I 1472); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s.390; F. Kiryk, J. Kurtyka, M. Michalewiczowa, *Rzeszowski Jan (Jan z Rzeszowa, także Staromieścia, z Przybyszówki, z Rudnej, z Gumnisk)*, w: PSB, t. 31 (1992-93), s. 70-80; B. Kumor, *Jan Rzeszowski, 13 XI 1471-28 II 1448*, w: tegoż, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 510; U X (Urz. centr.), s. 32 (nr 59), s. 123 (nr 738), s. 200; U IV/1 (Urz. młp.), s. 295 (nr 1340), s. 316 (nr 1459), s. 360.

³ Zbigniew Oleśnicki, h. Dębno (ok. 1430-2 II 1493), studiował w Krakowie 1454-1460, pleban w Piotrowinie 1453, pisarz królewski 1451-1469, sekretarz królewski 1470, sekretarz wielki 1472, podkanclerzy koronny 1472-1476, kanonik krakowski 1473, włocławski, sandomierski, gnieźnieński 1471, scholastyk krakowski 1473, biskup kujawsko-pomorski 1473-1481 (prekonizowany 11 XII 1473), arcybiskup gnieźnieński 1481-1493 (przeniesiony 12 X 1481, rządy objął 21 XII 1481). Wprowadził do kancelarii królewskiej zwyczaj podpisywania dokumentów przez sekretarza, podkanclerzego, kanclerza (jego podpis po raz pierwszy występuje na dokumencie z 1466 roku); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 320; U X (Urz. centr.), s. 107 (nr 627), s. 145 (nr 922), s.190; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Zbigniew z Oleśnicy (ok. 1430-1493)*, w: PSB, t. 23 (1978), s.784-786; J. Wiesiołowski, *Oleśnicki Zbigniew, h. Dębno (zm. 1493)*, w: WSB, s. 527-528.

⁴ Andrzej Opaliński z Bnina, h. Łódzia (ok. 1396-5 I 1479), studiował w Krakowie 1419-1422, sekretarz królewski 1422-1434, proboszcz w Pobie-

dziskach 1428, kanonik łęczycki 1428 i poznański 1431, proboszcz w Międzyrzeczu 1431, biskup poznański 1438-1479 (wybrany przez kapitułę 29 I 1438, prowidzę otrzymał 21 VII 1438, rządy objął IX 1438, sakrę biskupią przyjął w Kaliszu 15 II 1439); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 7; J. Krzyżaniakowa, *Bniński Andrzej (zm. 1479)*, w: WSB, s. 60-61; J. Nowacki, *Bniński Andrzej*, w: PSB, t. 2 (1936), s. 143-145; M. Banaszak, *Andrzej z Bnina, Andrzej Bniński (ok. 1396-5 I 1479)*, w: EK, t.1, Lublin 1973, s. 538-539.

⁵ Uriel Górka, h. Łódzia (ok. 1435-24 I 1498), studiował w Krakowie 1453 i Bolonii 1463, kanonik poznański 1449, gnieźnieński 1453, 1458, prepozyt poznański 1454, 1465, gnieźnieński 1468-1469, krakowski 1467, płocki 1467, sandomierski 1467, kanonik wrocławski 1472, kanclerz wielki koronny 1473-1479, administrator diecezji gnieźnieńskiej 1473-1474, nuncjusz apostolski i generalny kolektor świętopietrza 1475-1491, scholastyk łęczycki 1477, biskup poznański 1479-1498 (wybrany przez kapitułę 21 III 1479, prowidzę papieską otrzymał 26 V 1479, rządy objął 9 VIII 1479); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s.127; U X (Urz. centr.), s. 53 (nr 200), s. 169; J. Garbacik, *Górka (z Górki) Uriel*, w: PSB, t. 8 (1959), s. 122-123; A. Gąsiorowski, *Górka Uriel z Górki h. Łódzia (zm. 1498)*, w: WSB, s.222; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria...*, s.122-123; J. Bazydło, *Uriel z Górki (zm. 24 I 1498)*, w: EK, t. 5 (1989), s. 1381.

⁶ Jakub Dębiński z Dębna, h. Odrowąż (zm.15 I 1490), podczaszy krakowski 1448-1460, cześnik krakowski 1457-1459, rzekomy podczaszy królewski 1460, kasztelan małogoski 1460, podskarbi koronny 1460-1468, cześnik nadworny 1462, starosta biecki 1462-1487, sądecki 1462-1489, przeddecki 1463-1471, starosta krakowski 1463-1473, wojewoda sandomierski 1472-1478, kasztelan krakowski 1478-1490; U X (Urz. centr.), s. 32 (nr 60), s. 53 (nr 199), s. 102 (nr 577), s. 123 (nr 737), s. 165; U IV/1 (Urz. młp.), s. 56 (nr 102), s. 68 (nr 147), s. 86 (nr 244), s. 152 (nr 632), s. 281 (nr 1250), s. 306 (nr 1414), s. 289 (nr 1299), s. 298 (nr 1357), s. 228 (nr 991), s. 328; S. Mikulski, *Dembiński (z Dębna) Jakub*, w: PSB, t. 5 (1939), s.71-73; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria...*, s.118.

⁷ Maciej Mosiński z Bnina (Bniński), h. Łódzia (zm.1493), podczaszy koronny 1464, krajczy 1467-1476, starosta generalny Wielkopolski 1473-1484, wojewoda kaliski 1475-1477, wojewoda poznański 1477-1492/93, starosta przemyski 1481-1492; U X (Urz. centr.), s. 62 (nr 272), s.158; U I/1 (Urz. wlkp.), s. 126 (nr 233), s. 157 (nr 492), s. 175 (nr 636), s. 180; *Urzednicy województwa ruskiego XIV-XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy*, oprac. K. Przyboś, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 3, z. 1, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1987 (dalej: U III/1 (Urz. rus.)), s. 236 (nr 2020), s. 309; A. Gąsiorowski, *Maciej Bniński (Mosiński), h. Łódzia (zm. 1493)*, w: WSB, s. 61; tenże, *Maciej z Bnina, zwany Mosiński*, w: PSB, t. 19 (1974), s.14-15; tenże, *Starostowie wielkopolskich miast...*, s. 71.

⁸ Jan Amor Tarnowski z Tarnowa, h. Leliwa (ok. 1420/30-1500), kasztelan sądecki 1461-1463, kasztelan wojnicki 1464-1477, wojewoda sandomierski

1479, wojewoda krakowski 1479-1490, kasztelan krakowski 1491-1500; U IV/1 (Urz. młp.), s. 130 (nr 476), s. 229 (nr 993), s. 236 (nr 1033), s. 257 (nr 1145), s. 368; W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 209-223.

⁹ Jan Zaremba z Kalinowy, h. Zaremba (zm. po 1479), starosta ostrzeszowski 1445-1447, starosta wieluński 1453-1479, starosta ostrzeszowski 1453-1458, kasztelan sieradzki 1461-1477, wojewoda kaliski 1477-1479; U II/1 (Urz. łącz.), s. 153 (nr C 68), s. 154 (nr C 71), s. 156 (nr C 94), s. 170; U I/1 (urz. wlkp.), s. 126 (nr 234), s. 188.

¹⁰ Mikołaj Brudzewski z Brudzewa i ze Stawu, h. Pomian (zm. 1493), starosta brzeski 1456-1488, radziejowski 1465, cześnik kaliski 1461-1466, wojewoda sieradzki 1467-1493; U II/1 (Urz. łącz.), s. 130 (nr B 292), s. 161; K. Piotrowicz, *Brudzewski Mikołaj*, w: PSB, t. 3 (1937), s. 8; A. Gąsiorowski, *Urzednicy wielkopolscy 1385-1500. Spisy*, Poznań 1968, s. 37.

¹¹ Andrzej Kretkowski z Kretkowa, h. Dołęga (zm. po VI 1479), kasztelan kruszewicki 1453-1454, kasztelan brzesko-kujawski 1457-1474, wojewoda inowrocławski 1475-1479, wojewoda brzesko-kujawski 1479; Z. Guldon, *Kretkowski Andrzej*, w: PSB, t. 15 (1970), s. 276; AGAD, MK ks. 37, k. 84 (wojewoda brzesko-kujawski); *Matricularum Regni Poloniae summaria*, ed. T. Wierzbowski, pars IV, vol.1, Varsaviae 1910, s. 1521, nr 3630 (MRPS, IV/1, nr 3630).

¹² Spytek Jarosławski z Jarosławia, h. Leliwa (ok. 1436-10 XII 1519), podkomorzy przemyski 1465-1472, wojewoda bełski 1472, wojewoda lwowski (ruski) 1474-1479, starosta lwowski (ruski) 1478-1495, wojewoda sandomierski 1479-1491, wojewoda krakowski 1490-1501, wojski krakowski po 1494-1519, kasztelan krakowski 1501-1519, wicesgerent królestwa 1506; U III/1 (Urz. rus.), s. 151 (nr 1170), s. 159 (nr 1235), s. 221 (nr 1869), s. 342; U IV/1 (Urz. młp.), s. 130 (nr 477), s. 137 (nr 506), s. 229 (nr 994), s. 336; W. Dworzaczek, *Jarosławski Spytek (Spytek z Jarosławia)*, w: PSB, t. 11 (1964), s. 5-7; tenże, *Leliwici Tarnowscy...*, tablica V.

¹³ Jan Odrowąż ze Sprowy, h. Odrowąż (zm. 21 III 1485), starosta lwowski 1465, samborski 1465, żydaczowski 1465, rzekomy podstoli samborski 1466, podstoli sandomierski 1467, starosta styryjski 1466, wojewoda podolski 1476-1479, wojewoda ruski (lwowski) 1479-1485, starosta kamieniecki i podolski 1477-1481, starosta halicki 1485; U III/1 (Urz. rus.), s. 67 (nr 335), s. 150 (nr 1168), s. 159 (nr 1236), s. 182; U IV/1 (Urz. młp.), s. 206 (nr 894), s. 363; U III/1 (Urz. pod.), s. 129 (nr 549), s. 143 (nr 626), s. 231; F. Kiryk, *Odrowąż Jan ze Sprowy*, w: PSB, t. 23 (1978), s. 549; K. Górski, *Ród Odrowążów...*, s. 63; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 7, s. 38.

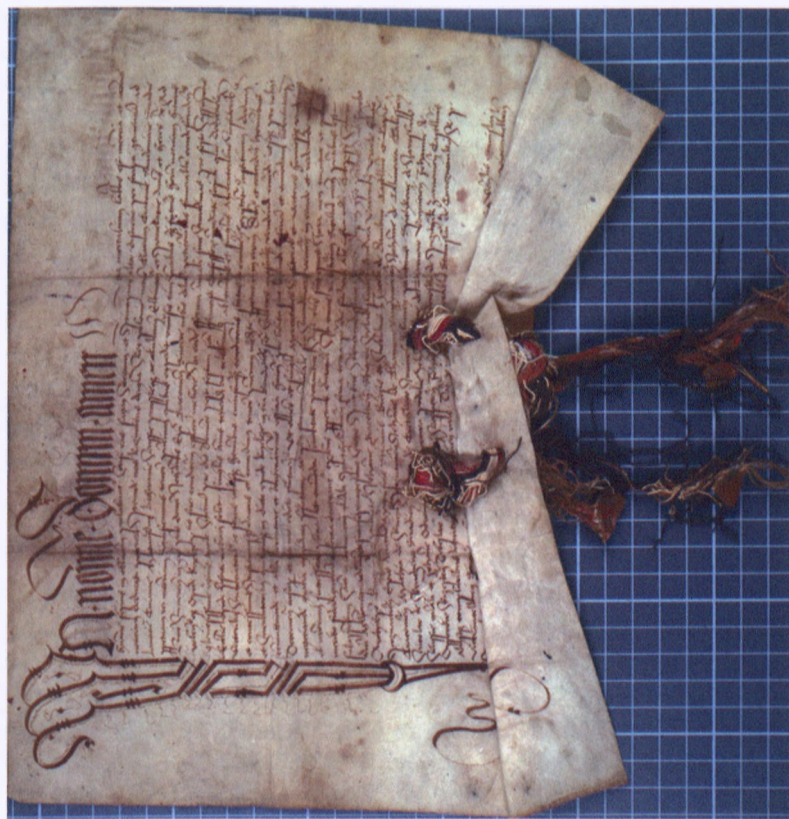
¹⁴ Jan Feliks Tarnowski z Tarnowa, h. Leliwa (zm. 1484), dworzanin królewski 1454, kasztelan biecki 1460-1465, kasztelan wiślicki 1465-1477, kasztelan wojnicki 1479, wojewoda lubelski 1479-1484; U IV/1 (Urz. młp.), s. 42 (nr 16), s. 147 (nr 587), s. 250 (nr 1108), s. 258 (nr 1146), s. 368.

¹⁵ Jan Oporowski z Oporowa, h. Sulima (ok. 1435-1494), kasztelan brzeziński 1469-1475, kasztelan brzeski 1475-1480, wojewoda inowrocławski 1480-1484, wojewoda brzeski 1484-1494, starosta inowrocławski 1482-1486; U II/1 (Urz. łącz.), s. 36 (nr A 11), s. 178; J. Bieniak, *Oporowski Jan*, w: PSB, t. 24 (1979), s. 136-137.

¹⁶ Dobiesław Kurozwęcki z Kurozwęk, h. Poraj (zm. 1496), kasztelan rozpierski 1472-1480, krajczy koronny 1476-1479, hetman wojsk koronnych 1475, kasztelan sieradzki 1484, wojewoda lubelski 1484-1494, wojewoda sandomierski 1494-1496, starosta wieluński 1492-1496, starosta krzepicki, piotrkowski, kłobucki, radomszczański; U X (Urz. centr.), s. 62 (nr 273), s. 178; U IV/1 (Urz. młp.), s. 147 (nr 588), s. 229 (nr 996), s. 341; U II/1 (Urz. łącz.), s. 98 (nr B 25), s. 107 (nr C 96), s. 172; F. Kiryk, *Dobiesław z Kurozwęk zwany Lubelczyk*, w: PSB, t. 16 (1971), s.269-270.

¹⁷ Jan Podlódowski z Przytyka, h. Janina (zm. 1495-97), dworzanin królewski, kasztelan żarnowiecki 1479-1494, kasztelan radomski 1494-1495; U IV/1 (Urz. młp.), s. 165 (nr 689), s. 265 (nr 1191), s. 356; I. Kaniewska, *Podlódowski Jan*, w: PSB, t. 27 (1982), s.129-130.

¹⁸ Stanisław Kurozwęcki, h. Poraj (ok. 1440-1482), kanonik krakowski 1461, sekretarz królewski 1468, kanclerz poznański 1469, sekretarz wielki 1473-1476, kanonik kielecki 1475, podkanclerzy 1476-1479, kanonik gnieźnieński 1478, prepozyt gnieźnieński, kanclerz koronny 1479-1482, zarządca arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w czasie wakansu 1480; U X (Urz. centr.), s. 53 (nr 201), s. 107 (nr 628), s. 145 (nr 923), s. 178; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Kurozwęcki Stanisław zwany Lubelczyk*, w: PSB, t. 16 (1971), s. 275-276; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria...*, s.136.

41. Dokument pergaminowy nadający Kielcom jarmarki, wystawiony w Piotrkowie, 15 czerwca 1479 roku

Kazimierz Jagiellończyk, król polski i wielki książę litewski, nadał Kielcom na prośbę biskupa krakowskiego Jana Rzeszowskiego, dwa roczne jarmarki: na dzień Wniebowzięcia N.P. Maryi (15 VIII) i pierwszą niedzielę po święcie św. Franciszka (4 X), czyli niedzielę konsekracji kościoła kieleckiej kolegiaty.

Or.: AGAD w Warszawie, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. nr 6708.

Kop.: Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. MpV/0-148 (Materiały do kodeksu dyplomatycznego Małopolski, t. 5 – teki Franciszka Bujaka – przechowywane w pracowni słownika historyczno-geograficznego Małopolski w średniowieczu).

Tłumaczenie na język polski

W imię Pana amen. Ponieważ pamięć ludzi jest krótkotrwała i czyny ludzkie najczęściej popadają w zapomnienie, chyba że skryta ostrożność królów i książąt głęboka umiejętność dochowania tajemnicy, za pomocą treści dokumentu podaje je do wiadomości potomnych, dlatego My Kazimierz z bożej łaski król Polski, a także ziem, krakowskiej, sandomierskiej, sieradzkiej, łęczyckiej, kujawskiej, wielki książę litewski, ruski, pruski i chełmiński, elbląski i Pomorza pan i dziedzic itd. Na wieczną rzecz pamiątkę. Oznajmiamy treścią niniejszego dokumentu, komu należy, wszystkim obecnym, jak przyszłym, którzy mają o tym wiedzieć, że mając łaskawie wzgląd na prośby wielbnego Chrystusieojca, pana Jana, biskupa krakowskiego, szczerze nam umiłowanego i chcąc przypadającej jemu części miasta Kielce warunki życia poprawić ustanowiliśmy, wyznacziliśmy i przyznaliśmy w nim targ coroczny czyli dziewięciodniowy, mający przypadać i odbywać się na święto Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (15 sierpnia), a także na pierwszą niedzielę po święcie św. Franciszka Wyznawcy (4 października), w którą corocznie zwykle jest obchodzone święto konsekracji kościoła wspomnianego miasta, z udziałem wszystkich i każdego z osobna, kupców, kramarzy, prze-

woźników, handlarzy i obojga płci ludzi, każdego stanu i godności, jako też ustanawiamy, wyznaczamy i przyznajemy na mocy treści niniejszego dokumentu oraz trwale i na wieki dając i nadając wszystkim ludziom i kupcom w wymienionym mieście Kielce, położonym w ziemi sandomierskiej, pełną i całkowitą swobodę sprzedawania i kupowania jakichkolwiek wszystkich towarów, wymiany przedmiotów na przedmioty i uzyskiwania innych tego rodzaju korzyści z handlu i kupiectwa, potwierdzając niniejszym naszym zarządzeniem, aby wszyscy i poszczególni kupcy, kramarze i przewoźnicy oraz z każdego miejsca przybywający ludzie, w celu prowadzenia zgodnie ze swoją wolą tego rodzaju interesów handlowych, w czasie wchodzenia i wracania na tenże targ coroczny czyli dziewięciodniowy, mający obowiązywać po wieczne czasy, posiadali pełną i całkowitą gwarancję bezpieczeństwa naszą i naszych następców, chyba że byłiby tacy, których prawa nie biorą pod opiekę i których słusznie kontakty z godnymi zaufania ludźmi są zabronione. Na świadectwo tej czynności pieczęć nasza do niniejszego dokumentu została przywieszona. Działo się na Sejmie Walnym Piotrkowskim we wtorek w sam dzień św. Wita, czyli podczas oktawy Bożego Ciała, roku Pańskiego 1479 (15 czerwca 1479 roku).

W obecności przewielebnego i wielebnych w Chrystusie ojców, panów: Jakuba, arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa, Jana krakowskiego, Zbigniewa kujawskiego, Andrzeja warmińskiego (poznńskiego), Uriela elekta poznańskiego – biskupów, a także wielmożnych i urodzonych panów: Jakuba Dębińskiego kasztelana i starosty krakowskiego, Macieja z Bnina poznańskiego, Jana Tarnowskiego sandomierskiego, Jana z Kalinowy kaliskiego, Mikołaja Brudzewskiego sieradzkiego, Andrzeja Kretkowskiego inowrocławskiego – wojewódów; Spytka Jarosławskiego generalnego ruskiego i Jana Odrowąza ze Sprowy podolskiego, Jana Feliksa Tarnowskiego wojnickiego, Jana Oporowskiego brzeskiego, Dobiesława Kurozwęckiego rozpierskiego, Jana Podlódowskiego z Przytyka żarnowskiego – kasztelanów i innych jak najliczniejszych dygnitarzy, urzędników i dworzan naszych. Dano przez ręce wielebnego Stanisława Kurozwęckiego, podkanclerzego koronnego szczerze nam umiłowanego. Stanisław podkanclerzy napisał. Według relacji wspomnianego Stanisława Kurozwęckiego, podkanclerzego koronnego.

Zygmunt I Stary, król polski i wielki książę litewski, ustala dla Kielc jeden targ tygodniowy i trzy roczne, potwierdza lokację miasta oraz zwalnia mieszczan kieleckich od opłat celnych.

Or.: Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, sygn. MNK 534/17; dokument pergaminowy, o wymiarach: 56 x 63 cm; brak pieczęci.

Kop.: Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Metryka Koronna, ks.50, k.528-529v (z oryginału); AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, XLVI 79, s.1-5 (z oryginału)

Wyd.: R. Guldon, Z. Guldon, *Przywilej krakowski dla Kielc z 1535 r.*, w: „Kieleckie Studia Historyczne”, t. 1, Kielce 1976, s. 53-55 (bez listy świadków).

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Sigismundus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae: necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae, Cuiaviae, Russiae, Prussiae, Culmensis, Elbingensis, Pomeraniae, Masoviae etc. dominuset haeres. Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis praesentibus et futuris, harum notitiam habituris. Quia nos edocti fora unum septimanale et tria annalia in oppido Kielce mensae episcopalis reverendi in Christo patris domini Petri¹, episcopi Cracoviensis et Regni nostri vicecancellarii sincere nobis dilecti, per nos antea instituta, modo et ordine ac pro diebus et temporibus per nos praescriptis et designatis commode agi et celebrari non posse cupientesque, ut hoc ipsum oppidum magis in dies coalescat ad melioremque statum et condicionem deducatur, transferenda ac instituenda et indicenda in eo duximus denuo unum forum septimanale singulis sabbati diebus et septimanis et tria fora annalia, primum pro festo Visitationis Sanctae Mariae, secundum pro festo Assumptionis eiusdem Sanctae Mariae, tertium vero pro prima dominica post diem festum Sancti Francisci, alias pro dominica dedicationis ecclesiae collegiatae Kielcensis, quolibet anno celebranda et frequentanda instituimusque ac pro institutis haberi volumus et decerni-

mus harum serie litterarum, citra tamen aliorum oppidorum in vicinia circumquaque consistentium praeiudicium et detrimentum, ita quod omnes et singuli homines sexus utriusque, pro foris praedictis confluere temporibus praenominatis, causa emendi et vendendi, merces pro mercibus permutandi et alia negotiationis genera exercendi venientesque in accedendo et recedendo, nostra et successorum nostrorum securitate et libertate potiantur, nisi tales sint, quos iura leges fovere non permittunt et quibus proborum hominum consortia sunt merito deneganda.

Praeterea eidem oppido Kielce, prout in suis metis et limitibus ex antiquo consistit ac omnibus et singulis eius incolis ius teutonicum, quod magdeburgense dicitur, denuo dandum et concendum duximus damusque et concedimus temporibus perpetuis duraturum, tenore praesentium mediante, removentes inde omnia iura polonica, modos et consuetudines eorum universas, quae ius teutonicum plerumque turbare consueverunt, eximentes et liberantes eosdem incolas et oppidanos dicti oppidi ab omni iurisdictione omnium et singulorum palatinorum, castellanorum, capitaneorum, tenutiariorum, burgrabiorum, succamerariorum, iudicum, subiudicum, ministerialium caeterorumque dignitariorum et officialium Regni nostri, ut coram ipsis aut eorum aliquo pro causis sive magnis sive parvis, utpote furti, incendii, homicidii, mutilationis membrorum et aliis enormibus excessibus citati minime respondere, nec aliquas poenas luere aut solvere teneantur, sed coram eorum duntaxat advocato, advocatus vero pro tempore existens coram domino suo, si in reddenda seu facienda iustitia negligens seu remissus fuerit, iure tamen suo teutonico praedicto de se querentibus respondere teneatur et sit adstrictus. Insuper conservandos duximus praedictos incolas oppidi Kielce in his libertatibus et immunitatibus, quibus omnes alii subditi ecclesiae et episcopatus Cracoviensis ab antiquo gaudent et potiuntur, decernentes et declarantes prout decernimus et declaramus eos a solvendis theloneis et quibusvis aliis vectigalibus esse liberos et exemptos ad solutionemque illorum faciendam cogi non debere neque posse. Harum quibus sigillum nostrum est appensum testimonio litterarum. Datum Cracoviae die dominico ante festum Nativitatis Sanctae Mariae anno Domini Millesimo Quingentesimo Trigesimo Quinto. Regni vero nostri anno vigesimo nono.

Praesentibus reverendis in Christo patribus dominis Ioanne de Latalice² Posnaniensi, Ioanne Carnkowski³ Wladislaviensi, Andrea Crziczki⁴ Plocensi, Ioanne Choienski⁵ Praemisliensi, Iacobo de Buczacz⁶ Chelmensi, Petro de Gamratis⁷ Camenecensi, Ioanne Dantisco⁸ Culmensi – episcopis, nec non magnificis, venerabilibus et generosis Andrea de Tanczin⁹, castellano Cracoviensi ac Belsensi, Chelmensi, Ratnensi et Crassnostavensi capitaneo, Luca de Gorka¹⁰, castellano Posnaniensi et capitaneo Maioris Poloniae generali, Hieronimo a Laszko¹¹ Siradiensi, Ioanne Bochotniczki¹² de Olessnicza Lublinensi, Ioanne de Tanczin¹³ Podoliae, Ioanne de Cutno¹⁴ Ravensi – palatinis, Petro Kmita¹⁵ de Wissnicze Sandomiriensi ac Cracoviensi, Scaepusiensi, Praemisliensi et Colensi capitaneo, Regni nostri marsalco, Ioanne de Thanczin¹⁶ castellano et capitaneo Lublinensi, curiae nostrae marsalco, Nicolao de Pilcza¹⁷ Belzensi, Nicolao Wolski¹⁸ Woinicensi ac Wisnensi, Lomzensi, Lanczkorunensi capitaneo et serenissimae coniugis nostrae dominae Bonae reginae curiae magistro, Petro Opaleniczki¹⁹ Landensi, capitaneo Costensi et Olstinensi serenissimique filii nostri domini Sigismundi regis curiae magistro, Ianussio Latalski²⁰ Gnesnensi et capitaneo Inowladislaviensi, Ioanne de Coszcielec²¹ Lanciensi ac Slochoviensi et Tucholiensi capitaneo, Paulo de Wola²² Sochaczoviensi et capitaneo Gostinensi, Nicolao Rusoczki²³ Biechoviensi ac Lanciensi, Rawensi et Praedecensi capitaneo, Laurentio Misschcowski²⁴ Biecensi – castellanis, Stanislao de Oleschnicza²⁵ praeposito Scarbimiriensi, Sebastiano Opaleniczki²⁶ praeposito Posnaniensi, Samuele Maczieowski²⁷ – canonicis Cracoviensibus, secretariis nostris, Martino Wolski²⁸ vexillifero, Martino Sborowski²⁹ pincerna, Ioanne Tarlo³⁰ de Szczekarzovicze incisore et capitaneo Pilsnensi, Augustiano Cotfficz³¹ praefecto stabuli nostri, Hieronimo Staschkowski³² magistro coquinae caeterisque dignitariis, officialibus et aulicis nostris testibus circa praemissa, fidedigniis, sincere et fidelibus nobis dilectis.

Sigismundus rex manu propria

Przypisy

¹ Piotr Tomicki, h. Łódzia (1464-29 X 1535), studiował w Lipsku 1486-1489, następnie na Uniwersytecie Krakowskim, gdzie w 1490 uzyskał bakalaureat, a w 1493 magisteriat z filozofii, następnie studiował w Bolonii 1493-1500 (doktor dekrétów), kanclerz kardynała Fryderyka Jagiellończyka, archidiacon krakowski 1502, kustosz kielecki, kanonik poznański 1504, włocławski i gnieźnieński 1510, proboszcz w Pniewach, sekretarz królewski 1506, przyjął święcenia kapłańskie 1511, podkanclerzy koronny 1515-1535, biskup przemyski 1514-1520 (wybrany przez kapitułę 7 III 1514, prekonizowany 29 V 1514), biskup poznański 1520-1525 (objął rządy 12 VII 1520), koadiutor biskupa krakowskiego Jana Konarskiego (9 XII 1523), biskup krakowski 1524-1535 (rządy objął 6 V 1525), do objęcia biskupstwa krakowskiego zatrzymał też poznańskie; U X (Urz. centr.), s. 108 (nr 634), s. 210; A. Gąsiorowski, *Tomicki Piotr, h. Łódzia*, w: WSB, s.767-768; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 451-452; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji gnieźnieńskiej*, t. 2, Poznań 1964, s. 90-91; B. Kumor, *Piotr Tomicki biskup krakowski (6 V 1525-29 X 1535)*, w: tegoż, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, do roku 1795, t. 1, Kraków 1998, s. 511-512.

² Jan Latański, h. Prawdzic (1463-29 VIII 1540), notariusz konsystorza poznańskiego 1488-1490, sekretarz biskupa Uriela Górki 1492-1498, kanclerz królowej Elżbiety 1498-1505, proboszcz w Chojnicy i Kostrzynie 1504, proboszcz w Chrzastowie, kanonik poznański 1495-1516, prepozyt gnieźnieński 1500, krakowski 1503, łęczycki 1506, sekretarz królewski 1504-1524 (od 12 VIII 1504), biskup poznański 1525-1536 (prekonizowany 17 V 1525, rządy objął 17 VI 1525), biskup krakowski 1536-1537 (rządy objął 9 V 1536), arcybiskup gnieźnieński 1537-1540 (od 17 VIII 1537, rządy objął 15 IX 1537); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 241; A. Gąsiorowski, *Latański Jan, h. Prawdzic (1463-1540)*, w: WSB, s. 407-408; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Latański Jan*, w: PSB, t. 16 (1971), s. 562-563; B. Kumor, *Jan Latański biskup krakowski (15 III 1536-17 VIII 1536)*, w: tegoż, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 512; M. R. Górniak, B. Przybyszewski, *Latański Jan abp*, w: EK, t. 10, Lublin 2004, s. 526-527; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 122-124; tenże, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000, s.165-167; P. Biliński, *Żywoty biskupów krakowskich*, Kraków 2000, s. 82-83;

³ Jan Karnkowski, h. Junosza (ok. 1472-11 XII 1537), kształcił się na Uniwersytecie Krakowskim 1489-1491, pisarz kancelarii królewskiej 1497-1501, sekretarz królewski 1506 (od 7 VIII 1506), kanonik krakowski 1500, prepozyt w Skalbmierzu 1509, scholastyk sandomierski 1510, kanonik poznański 1510, płocki i gnieźnieński 1525, proboszcz piotrkowski, biskup przemyski 1527-1531 (prekonizowany 4 VIII 1531, rządy objął 3 IX 1531); P. Ni-

tecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 195; W. Urban, *Karnkowski Jan z Karnkowa*, w: PSB, t. 12 (1966-67), s. 74-76; K. Śmigiel, *Karnkowski Jan*, w: EK, t. 8 (2000), s. 855; S. Szostkiewicz, *Katalog biskupów...*, s. 483.

⁴ Andrzej Krzycki, h. Kotwicz (7 VII 1482-10 V 1537), kształcił się w Krakowie, a następnie w Bolonii, gdzie uzyskał doktorat obojga praw, dziekan łączycy 1501, kanonik poznański 1504, proboszcz w Środzie 1504-1527, scholastyk poznański 1511, sekretarz królowej Barbary Zapolyi 1512, kanonik krakowski 1512 (23 VII), scholastyk płocki 1512, sekretarz królewski 1515, proboszcz kolegiaty św. Franciszka w Krakowie 1518 (23 XII 1518, 6 VIII 1530), wikariusz kapitulny diecezji poznańskiej 1520 (12 VII), kustosz katedralny w Sandomierzu 1520 (25 VII), proboszcz poznański 1519, biskup przemyski 1523-1527 (prekonizowany 8 VI 1523, ingres do katedry odbył 24 VI 1524), biskup płocki 1527-1535 (przeniesiony 29 IV 1527), proboszcz św. Michała w Płocku 1530, arcybiskup gnieźnieński 1535-1537 (prowizję papieską otrzymał 27 X 1535, rządy objął 3 XII 1535); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 232; S. Zabłocki, *Krzycki Andrzej*, w: PSB, t. 15 (1970), s. 544-549; T. Przybylski, *Krzycki Andrzej, h. Kotwicz*, w: WSB, s. 386-387; H.E. Wyczawski, *Krzycki (Critius) Andrzej, h. Kotwicz (1482-1537)*, w: SPTK, t. 2, s. 452-454; J. Koziej, *Krzycki Andrzej*, w: EK, t. 9 (2002), s. 1454-1455; J.S. Gruchała, *Zmarnowany talent – Andrzej Krzycki*, w: *Pisarze staropolscy*, t. 1, Warszawa 1991, s. 256-305; M. Kosman, *Poczet prymasów Polski*, Bydgoszcz 1997, s. 137-140.

⁵ Jan Chojeński, h. Abdank (17 III 1486-11 III 1538), kształcił się na Uniwersytecie Krakowskim 1502-1507 (w 1505 uzyskał bakalaureat sztuk wyzwolonych), na Uniwersytecie w Sienie (uzyskał tytuł doktora obojga praw), kanclerz biskupa Jana Konarskiego w Krakowie, proboszcz w Kościelcu, dziekan kielecki i kanonik 1512, kanonik krakowski 1515, archidiakon krakowski 1522, sekretarz królewski 1523-1526, sekretarz wielki 1526-1537, biskup przemyski 1531-1535 (prekonizowany 4 VIII 1531, objął rządy 12 IV 1532), biskup płocki 1535-1537 (przeniesiony 27 X 1535), kanclerz wielki koronny 1537-1538, biskup krakowski 1537-1538 (przeniesiony 17 VIII 1537); U X (Urz. centr.), s. 54 (nr 206), s. 145 (nr 927), s. 161; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 51; B. Kumor, *Jan Chojeński biskup krakowski (4 VII 1537-11 III 1538)*, w: tegoż, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 513; W. Pociecha, *Chojeński Jan*, w: PSB, t. 3 (1937), s. 396-399; J. Bazydło, *Chojeński Jan*, w: EK, t. 3 (1979), s. 210-211.

⁶ Jakub Buczacki, h. Abdank (zm. 6 V 1541), sekretarz królewski 1502-1506, prepozyt lubelski 1505, biskup kamieniecki 1507-1518 (bulla papieska 17 VI 1510), dziekan kapituły lwowskiej 1518, biskup chełmski 1518-1538 (przeniesiony 5 XI 1518), biskup płocki 1538-1541, przy poparciu królowej Bony (ingres odbył 20 X 1538), starosta rawski; U X (Urz. centr.), s. 161; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 43-44; W. Pociecha, *Buczacki Jakub*,

w: PSB, t. 3 (1937), s. 82-83; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria...*, s. 114.

⁷ Piotr Gamrat, h. Sulima (1487-27 VIII 1545), studiował w Krakowie i Rzymie, proboszcz w Wyszkowie 1509, scholastyk płocki 1519 i warszawski 1529, kanonik gnieźnieński 1526, dziekan płocki 1528, biskup kamieniecki 1531-1535 (prekonizowany 29 I 1531), prepozyt u św. Floriana w Krakowie i u św. Michała w Płocku, biskup przemyski 1535-1537 (przeniesiony 27 X 1535), biskup płocki 1537-1538 (rządy objął 8 II 1538), biskup krakowski 1538--1541 (przeniesiony 29 VII 1538, ingres 36 X 1538), arcybiskup gnieźnieński 1541-1545 (mianowany 28 I 1541); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 108-109; K. Hartleb, *Gamrat Piotr*, w: PSB, t. 7 (1948), s. 264-266; B. Kumor, *Piotr Gamrat biskup krakowski (29 VII 1538-27 VIII 1545)*, w: tegoż, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 513-514; H. Borcz, *Gamrat Piotr*, w: EK, t. 5 (1989), s. 847-848; Z. Szostkiewicz, *Katalog biskupów...*, t. 1 (1954), s. 449-450).

⁸ Jan Dantyszek, h. własnego (1 XI 1485-28 X 1548), studiował w Gryfii, Krakowie i we Włoszech, sekretarz królewski na dworze Zygmunta Starego, bronił praw Polski do Prus i Pomorza, kanonik chełmiński 1514, proboszcz w Gołębiewie 1521 i Gdańsku 1523, kanonik warmiński 1529, biskup chełmiński 1530-1538 (prekonizację papieską uzyskał 3 VIII 1530), święcenia przyjął w 1533 roku, a 14 IX 1533 także sakrę biskupią, biskup warmiński 1538-1548 (prekonizowany (nominacja) 11 I 1538); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 68; W. Pocięcha, *Dantyszek Jan (von Höfen, Flachsbander) Jan*, w: PSB, t. 4 (1937), s. 424-430; K. Bartoszewski, E. Piszcz, *Dantyszek, von Höfen, de Curiis, Jan*, w: EK, t. 3 (1979), s. 1021-1022.

⁹ Andrzej Tęczyński, h. Topór (zm. 2 I 1536), dworzanin królewski 1503, sekretarz królewski i referendarz świecki 1510-1512, podkomorzy sandomierski 1510-1511, kasztelan biecki 1511-1515, starosta chełmski 1513-1519, ratneński 1513, krasnostawski 1515-1536, podkomorzy krakowski 1515-1517, wojewoda lubelski 1515-1520, starosta hrubieszowski 1515-1536, podkomorzy sandomierski 1510-1511, starosta tyszowiecki 1519, sokalski 1519-1536, wojewoda sandomierski 1520-1527, starosta bełski 1519-1536, wojewoda krakowski 1527-1533, starosta trembowelski 1530-1536, kasztelan krakowski 1533-1536; U X (Urz. centr.), s.141 (nr 890), s. 209; *Urzednicy województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 4, z. 2, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990, s. 45 (nr 6), s. 59 (nr 111), s. 79 (nr 230), s. 106 (nr 399), s. 265 (dalej: U IV/2 (Urz. krak.)); *Urzednicy województwa sandomierskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 4, z. 3, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1993, s. 104 (nr 762), s. 122 (nr 943), s. 218 (dalej: U IV/3 (Urz. sand.)); *Urzednicy województwa lubelskiego. Spisy*, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...*

t. 4, z. 4, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1991, s. 56 (nr 365), s. 129 (dalej: U IV/4 (Urz. lub.)); U III/1 (Urz. rus.), s. 98 (nr 673), s. 398.

¹⁰ Łukasz Górka, h. Łódzia (ok. 1482-14 X 1542), kasztelan spycymierski 1499-1507, kasztelan łędzki 1507-1511, kasztelan poznański 1511-1535, starosta generalny Wielkopolski 1508-1535, wojewoda poznański 1535-1537, otrzymał od cesarza tytuł hrabiego Św. Imperium Rzymskiego 1534, biskup kujawsko-pomorski 1538-1542 (prekonizowany 25 VII 1538), po śmierci żony Katarzyny, córki Andrzeja z Szamotuł; U I/1 (Urz. wlkp.), s. 96 (nr 575), s. 117 (nr 747), s. 144 (nr 999), s. 104 (nr 180), s. 203; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s.128; W. Dworzaczek, *Górka Łukasz*, w: WSB, s. 219-220; tenże, *Górka Łukasz*, w: PSB, t. 8 (1959), s. 409-412; J. Bazydło, *Górkowie*, magnacka rodzina wlkp. (herbu łódzia). 2. Łukasz, ur. 1482, zm. 14 X 1542, w: EK, t. 5 (1989), s. 1381.

¹¹ Hieronim (Jarosław) Łaski, h. Korab (27 IX 1496-22 XII 1541), studiował w Rzymie 1513, Akademii Bolońskiej 1514-1517, krajczy koronny 1520-1522, wojewoda inowrocławski 1522-1523, wojewoda sieradzki 1523-1544, żupan spiski 1528, ban Chorwacji, wojewoda siedmiogrodzki 1530, ekspektatywa na starostwo różańskie na Mazowszu 1539, we Francji otrzymał Order Św. Michała w 1532 roku; U X (Urz. centr.), s. 63 (nr 282), s.183; *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, w: *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 2, z. 2, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1993, s. 176 (nr 1303), s. 270 (dalej: U II/2 (Urz. łącz.)); *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek, przy współudziale Z. Górskiego i R. Kabacińskiego, w: *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 6, z. 2, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990, s. 114 (nr 877), s. 247 (dalej: U VI/2 (Urz. kuj.)); W. Urban, *Łaski Hieronim (Jarosław)*, w: PSB, t. 18 (1973), s. 225-229.

¹² Jan z Bochofnicy (Oleśnicki), h. Dębno (zm. po 1537), kasztelan małogoski 1506-1512, kasztelan sądecki 1512-1515, kasztelan wiślicki 1515-1519, wojewoda lubelski 1520-po 1537; U IV/4 (Urz. lub.), s. 57 (nr 366), s. 120; U IV/2 (Urz. krak.), s. 118 (nr 478), s. 247; U IV/3 (Urz. sand.), s. 39 (nr 144), s. 150 (nr 1206), s. 201; F. Sikora, *Oleśnicki Jan (właściwie Jan Bochofnicki z Oleśnicy)*, w: PSB, t. 23 (1978), s. 766-767; J. Pielas, *Oleśnicy herbu Debno w XVI-XVII wieku*, Kielce 2007, s. 83-98.

¹³ Jan Tęczyński, h. Topór (zm. 1541), starosta (tenutariusz) lubomelski 1909-1541, dworzanin królewski 1515, hrabia Cesarstwa 1527, podkomorzy chełmski 1515-1528, miecznik krakowski (nadworny) 1518-1529, starosta bełski 1519-1541, chełmski, ratneński 1523-1541, hrubieszowski, sokalski, ty-szowiecki 1524-1541, krasnostawski 1525-1541, współdzierzawca ceł ruskich 1525-1541, kasztelan chełmski 1525 (nie objął urzędu), wojewoda bełski 1528-1533, wojewoda podolski 1533-1535, wojewoda ruski (lwowski) 1535-1537, wojewoda sandomierski 1537-1541 – U III/3 (Urz. pod.), s. 144 (nr 633), s. 237;

U X (Urz. centr.), s. 90 (nr 479), s. 210; U IV/2 (Urz. krak.), s. 68 (nr 164), s. 266; U IV/3 (Urz. sand.), s. 123 (nr 947), s. 218; U III/1 (Urz. rus.), s. 160 (nr 1245), s. 398; U III/2 (Urz. beł.), s. 63 (nr 317), s. 70 (nr 370), s. 171 (nr 1265), s. 191 (nr 1425), s. 209 (nr 1578), s. 398; *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 3, Wrocław-Kraków 1994, s. 287-299, 312.

¹⁴ Jan z Kutna (Kuciński), h. Ogończyk (zm. po 1535), prawdopodobnie pochodził z rodziny Mikołaja Kucińskiego (Mikołaja z Kutna), h. Ogończyk, cześnika 1477 i kasztelana gostyńskiego 1488-1498, wojewody rawskiego 1498-1500; jego synem był Stanisław z Kutna, wojewoda rawski, ojciec Jana z Kutna, dziedzica na Kutnie i Sieciechowie, który po ojcu otrzymał województwo rawskie (1535); A. Gąsiorowski, *Kuciński (Mikołaj z Kutna) Mikołaj, h. Ogończyk (zm. 1493)*, w: PSB, t. 16 (1971), s. 63-65; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 5, Lipsk 1840, s. 430 (s. 429-433 – Kuciński, h. Ogończyk).

¹⁵ Piotr Kmita z Wiśnicza (Sobiński), h. Szreniawa (1477-1553), starosta przemyski 1511-1553, dworzanin królewski 1514, marszałek nadworny 1518-1529, starosta spiski 1523, kolski 1524, kasztelan wojnicki 1527, marszałek wielki koronny 1529-1553 (nominacja: 21 V 1529), kasztelan sandomierski 1532, starosta krakowski 1533, wojewoda sandomierski 1535 (21 X), wojewoda krakowski 1536 (15 III)-1553, cesarz Karol V nadał mu tytuł hrabiego na Wiśniczu (1523); U X (Urz. centr.), s. 79 (nr 406), s. 86 (nr 448), s. 174; U IV/2 (Urz. krak.), s. 98 (nr 344), s. 106 (nr 402), s. 130 (nr 563), s. 231; U IV/3 (Urz. sand.), s. 90 (nr 629), s. 123 (nr 946), s. 185; H. Kowalska, *Kmita (Sobiński, Sobiński) Piotr z Wiśnicza*, w: PSB, t. 13 (1967-68), s. 97-100.

¹⁶ Jan Gabriel Tęczyński, h. Topór (zm. 1552), podkomorzy sandomierski 1515-1517, chorąży lubelski 1516-1518, podkomorzy krakowski 1517-1532, kasztelan lubelski 1518-1535, marszałek nadworny 1529-1552, starosta lubelski 1530-1552, kasztelan wojnicki 1535-1542, wojewoda sandomierski 1542; U X (Urz. centr.), s. 87 (nr 449), s. 209; U IV/4 (Urz. lub.), s. 19 (nr 3), s. 22 (nr 53), s. 130; U IV/3 (Urz. sand.), s. 123 (nr 948), s. 218; U IV/2 (Urz. krak.), s. 130 (nr 565), s. 266.

¹⁷ Mikołaj z Pilczy (Pilecki), zwany Ocicem, h. Leliwa (zm. 1550), podkomorzy przemyski 1515-1516 (zastępował brata Stanisława), kasztelan bełski 1515-1537, starosta zamechski 1523, kasztelan lwowski 1537-1550; *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmińskiej XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek i R. Szczygieł, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...*, t. 3, z. 2, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992, s. 32 (nr 50), s. 253 (dalej: U III/2 (Urz. beł.)); U III/1 (Urz. rus.), s. 117 (nr 841), s. 377; F. Sikora, *Pilecki Mikołaj zwany Ocicem*, w: PSB, t. 26 (1981), s. 266-267.

¹⁸ Mikołaj Wolski z Gawartkowej Woli, h. Łabędź (zm. 1548), chorąży sochaczewski 1509, wojski plocki 1511, kasztelan sochaczewski 1513, marszałek (ochmistrz) dworu królowej Bony 1518, starosta lanckoroński 1522, sanocki 1523-1548, łomżyński 1526, wiski 1526, kasztelan wojnicki 1532-

1535, kasztelan sandomierski 1535; U IV/2 (Urz. krak.), s. 130 (nr 564), s. 272; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 9, Lipsk 1842, s. 405.

¹⁹ Piotr Opaliński z Bnina, h. Łódzia (zm. 1551), studiował w Bolonii, kustosz poznański 1500-1509 (bez wyższych święceń), generalny poborca cel w Wielkopolsce 1519-1527, sekretarz królewski 1528, kasztelan międzyrzeczki 1528-1529, kasztelan łędzki 1530-1535, kasztelan gnieźnieński 1535-1550, ochmistrz dworu królewicza Zygmunta Augusta 1530, starosta kościański 1530, gnieźnieński, olsztyński, kopanicki, śremski, pobiedziński 1537; U I/2 (Urz. wlkp.), s. 38 (nr 43), s. 96 (nr 579), s. 100 (nr 610), s. 221; W. Dworzaczek, *Opaliński (Opaleński, Opalenicki, za młodu czasem Włoszakowski) Piotr*, w: PSB, t. 24 (1979), s. 97-100.

²⁰ Janusz (Jan) Latański, h. Prawdzic (zm. 1557), starosta inowrocławski 1516, kasztelan łędzki 1520-1529, kasztelan gnieźnieński 1529-1535, wojewoda inowrocławski 1535-1538, wojewoda poznański 1538 (17 IV)-1557, starosta człuchowski 1546, otrzymał tytuł hrabiego Św. Cesarstwa Rzymskiego od Habsburgów (1538); U I/2 (Urz. wlkp.), s. 38 (nr 42), s. 96 (nr 578), s. 144 (nr 1000), s. 211; I. Kaniewska, *Latański Janusz (Jan)*, w: PSB, t. 16 (1971), s. 563-565).

²¹ Jan Kościelecki, h. Ogończyk (ok. 1490-1545), kasztelan kowalski 1514-1523, starosta tucholski 1518-1535, kasztelan inowrocławski 1523-1526, kasztelan łęczycki 1526-1535, kasztelan kaliski 1535-1538, wojewoda inowrocławski 1538-1540, wojewoda brzeski 1540-1542, wojewoda łęczycki 1542-1545, starosta nakielski 1530-1545, starosta bydgoski 1536-1545, starosta człuchowski 1535-1545; U I/2 (Urz. wlkp.), s. 52 (nr 173), s. 108 (nr 674), s. 208; U II/2 (Urz. łącz.), s. 61 (nr 305), s. 98 (nr 620) s. 265; A. Świerzawski, *Kościelecki (z Kościelca) Jan (Janusz)*, w: PSB, t. 14 (1968-69), s. 404-405; U VI/2 (Urz. kuj.), s. 62 (nr 340), s. 77 (nr 491), s. 88 (nr 600), s. 114 (nr 882), s. 121 (nr 956), s. 240.

²² Paweł Wolski z Rzeszotkowej Woli, h. Łabędź (zm. 19 II 1546), jako człowiek świecki pełnił różne funkcje w administracji państwowej, wojski radomski 1515-1537, podczaszy sandomierski 1530-1533, kasztelan sochaczewski 1532-1537, starosta gostyński 1533-1543, administrator starostwa krakowskiego 1533, podkanclerzy koronny 1537-1539, burgrabia krakowski 1537-1546, kanclerz wielki koronny 1539-1544, kasztelan radomski 1542-1544, biskup poznański 1544-1546 (wybór 31 VIII 1544, prowizję papieską otrzymał 10 X 1544, rządy objął w diecezji 15 XI 1544), przyjął wszystkie święcenia; U X (Urz. centr.), s. 54 (nr 207), s. 108 (nr 635), s. 214; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 96-97; U IV/2 (Urz. krak.), s. 97 (nr 343), s. 174 (nr 882), s. 272; U IV/3 (Urz. sand.), s. 69 (nr 437), s. 82 (nr 544), s. 101 (nr 734), s. 222.

²³ Mikołaj Rusocki, h. Korab (ok. 1491-8 VII 1548), rotmistrz królewski, dworzanin królewski, chorąży kaliski 1509-1511, kasztelan biechowski 1511-1548, starosta Morąga 1520, starosta łęczycki 1524-1537, starosta przedecki

1524-1537, starosta rawski 1532-1538; U I/2 (Urz. wlkp.), s. 33 (nr 4), s. 228; U II/1 (Urz. łęcz.), s. 92 (nr 567), s. 287; U IV/2 (Urz. kuj.), s. 152 (nr 1257), s. 264; H. Kowalska, *Russocki (Rusocki) Mikołaj*, w: PSB, t. 33 (1991), s.150-152.

²⁴ Wawrzyniec Myszkowski z Mirowa na Spytkowicach, h. Jastrzębiec (ok. 1486-VII 1546), dworzanin królewski 1507, starosta kurzelowski 1523, kasztelan oświęcimski 1527-1530, kasztelan biecki 1530-1535, kasztelan sądecki 1535-1546, starosta międzyrzecki 1544-1546; U IV/2 (Urz. krak.), s. 44 (nr 10), s. 119 (nr 483), s. 139 (nr 625), s. 246; A. Kamiński, *Myszkowski Wawrzyniec z Mirowa i Spytkowic*, w: PSB, t. 22 (1977), s. 399-400.

²⁵ Stanisław Oleśnicki, h. Dębno (1469-27 IV 1539), kanonik gnieźnieński 1492, pisarz kancelarii królewskiej 1492, kanonik kolegiaty Wszystkich Świętych 1512-1523, sekretarz królewski 1516, kanonik sandomierski 1517, warszawski, krakowski 1519, kantor gnieźnieński 1520, prepozyt skalbmierski 1531-1536, proboszcz w Wiskitkach na Mazowszu 1516-1517, proboszcz w Gorzycach w Sandomierskim 1517 (4 VIII), biskup poznański 1538-1539 (wybrany przez kapitułę 6 V 1538, rządy objął w diecezji 21 VII 1538, sakrę biskupią przyjął 24 III 1539 w Sochaczewie); P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 319; M. Banaszak, *Oleśnicki Stanisław z Oleśnicy*, w: PSB, t. 23 (1978), s. 773-774; J. Pielas, *Oleśniccy herbu Dębno...*, s.98-109.

²⁶ Sebastian Opaliński (Opaleński) z Bnina, h. Łódzia (ok. 1485-1538), sekretarz królewski ok. 1512, kanonik poznański 1512, kanonik krakowski 1523 (4 IX)-1538, prepozyt poznański 1535-1538, kanonik gnieźnieński, kanonik wrocławski 1535, nie przyjął święceń kapłańskich, przyjaciel Jana Dantyszka i Andrzeja Krzyckiego; M. Banaszak, *Opaliński (Opaleński) Sebastian z Bnina*, w: PSB, t. 24 (1979), s.107-108.

²⁷ Samuel Maciejowski, h. Ciołek (15 I 1499-26 X 1550), studiował w Padwie i Bolonii, notariusz i sekretarz królewski 1518, kanonik sandomierski 1521, krakowski i kielecki 1530, gnieźnieński 1531, prepozyt kolegiaty lubelskiej 1523, pleban w Kostrzynie 1533-1536, proboszcz w Gołębium 1537, dziekan krakowski 1538, sekretarz wielki 1537-1539, podkanclerzy koronny 1539-1547, biskup chełmski 1539 (17 X)-1541, biskup płocki 1541 (22 VIII)-1545, biskup krakowski 1545-1550 (wybrany przez kapitułę 15 X 1545, zatwierdzony przez papieża 19 I 1546, ingres odbył 4 IV 1546), kanclerz wielki koronny 1546-1550; U X (Urz. centr.), s. 55 (nr 209), s. 109 (nr 636), s. 145 (nr 928), s. 184; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce...*, s. 274-275; W. Dworzaczek, *Maciejowski Samuel*, w: PSB, t. 19 (1974), s. 64-69; B. Kumor, *Samuel Maciejowski biskup krakowski (19 I 1546-26 X 1550)*, w: Tegoż, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, t. 1, s. 514-515; K. Śmigiel, *Maciejowski Samuel*, w: EK, t. 11 (2006), s. 720-721.

²⁸ Marcin Wolski, h. Półkozic (zm. 1548), wojski płoński, oboźny koronny 1511-1531, burgrabia krakowski 1519-1542, podskarbi nadworny 1525-1547, chorąży wielki 1528-1538, starosta błoński i zakroczymski 1531, pod-

komorzy koronny 1537-1548, wojski krakowski 1538-1548, chorąży sochaczewski; U X (Urz. centr.), s. 26 (nr 7), s. 92 (nr 499), s. 116 (nr 699), s. 128 (nr 782), s. 214; U IV/2 (Urz. krak.), s. 113 (nr 441), s. 174 (nr 875), s. 272.

²⁹ Marcin Zborowski, h. Jastrzębiec (zm. 25 II 1565), cześnik koronny 1527-1542, kasztelan kaliski 1543-1550, wojewoda kaliski 1550-1558, wojewoda poznański 1558-1562, kasztelan krakowski 1562-1565, starosta będziński, odolanowski, stopnicki, szydlowski 1531-1564, tłumacki do 1565; U X (Urz. centr.), s. 33 (nr 65), s. 217; U I/2 (Urz. wlkp.), s. 52 (nr 176), s. 81 (nr 444), s. 144 (nr 1001), s. 238; U IV/2 (Urz. krak.), s. 60 (nr 114), s. 274.

³⁰ Jan Tarło ze Szczekarzowic, h. Topór (zm. 1550), krajczy koronny 1522-1546, cześnik 1547-1549, starosta pilzneński; U X (Urz. centr.), s. 34 (nr 67), s. 63 (nr 283), s. 208.

³¹ Augustyn Kotwicz z Gawłowa, h. własnego (Kotwicz) (zm. 1550), koniuszy nadworny 1529-1548, wojski kaliski 1532-1533, chorąży wielki 1539-1550, burgrabia krakowski 1548-1550; U X (Urz. centr.), s. 26 (nr 8), s. 59 (nr 244), s. 176; U I/2 (Urz. wlkp.), s. 85 (nr 483), s. 209; U IV/2 (Urz. kark.), s. 175 (nr 890), s. 209.

³² Hieronim Staszkowski, h. Bogoria (zm. 1544), kuchmistrz koronny 1533-1544; U X (Urz. centr.), s. 69 (nr 336), s. 70 (nr 340), s. 205; Pensję kuchmistrza otrzymał dopiero po śmierci Krzesława Wojszyka z Wójczy i Żmiogrodu w 1541 roku, ponieważ Jan Olbracht nadał ją Wojszykowi w dożywocie (nr 366), chociaż urząd kuchmistrza pełnił tylko do śmierci Jana Olbrachta (18 VI 1501 roku). Bratem Hieronima był Jakub Staszkowski, herbu Bogoria (ok. 1470-1536), kanonik poznański, krakowski i sandomierski, sekretarz królewski – I. Kaniewska, *Staszkowski Jakub*, w: PSB, t. 42 (2004), s. 551-553. Rodzinnym majątkiem w województwie krakowskim, Jakub, Hieronim z bratem Janem Staszkovskim (zm. przed 1537), dworzaninem i rotmistrzem królewskim, dowódcą artylerii, zarządzali wspólnie. Tamże, s. 553-555. Pochodzili ze Staszówki w powiecie bieckim – I. Kaniewska, *Staszkowski Jan...*

Kraków, 5 września 1535

Zygmunt I Stary, król polski i wielki książę litewski, ustala dla Kielc jeden targ tygodniowy i trzy roczne, potwierdza lokację miasta oraz zwalnia mieszczan kieleckich od opłat celnych.

Or.: Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, sygn. MNK 534/17; dokument pergaminowy, o wymiarach: 56 x 63 cm; brak pieczęci.

Kop.: Archiwum Główne Akt Dawnych (skrót: AGAD), *Metryka Koronna*, ks. 50, k.528-529v (z oryginału); AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, XLVI 79, s.1-5 (z oryginału)

Wyd.: R. Guldon, Z. Guldon, *Przywilej krakowski dla Kielc z 1535 r.*, w: „Kieleckie Studia Historyczne”, t.1, Kielce 1976, s. 53-55 (bez listy świadków).

Tłumaczenie na język polski

W imię Pańskie amen. Na wieczną rzeczy pamiątkę. My Zygmunt, z bożej łaski król polski, wielki książę litewski, a także ziem: krakowskiej, sandomierskiej, sieradzkiej, łęczyckiej, kujawskiej, ruskiej, pruskiej, chełmińskiej, elbląskiej, Pomorza, Mazowsza itd. pan i dziedzic. Oznajmiamy treścią niniejszego dokumentu, komu należy, wszystkim obecnym i przyszłym, którzy mają o tym wiedzieć, że my dokładnie pouczeni, iż targi, jeden tygodniowy i trzy roczne w Kielcach stołu biskupiego, wielebnego w Chrystusie ojca, pana Piotra, biskupa krakowskiego i podkanclerzego naszego królestwa szczerze nam oddanego, przez nas poprzednio ustanowione, nie mogą należycie odbywać się w sposób i zgodnie z zarządzeniem, w dniach i porach przez nas określonych i wyznaczonych i pragnąc, aby to właśnie miasto z dnia na dzień bardziej rosło i do lepszego dobrobytu i stanu zmierzało, uznaliśmy że powinny być przeniesione, ustanowione i zatwierdzone w nim od nowa: jeden targ tygodniowy w każdą sobotę tygodnia i trzy targi roczne, pierwszy w święto Nawiedzenia N.P. Maryi (25 III), drugi w święto Wniebowzięcia N.P. Maryi (15 VIII), trzeci zaś w pierwszą niedzielę po święcie św. Franciszka (4 X) czyli w niedzielę konsekracji kieleckiego kościoła kolegialnego, w każdym roku powinny być odbywane i wznawiane, jako też postanawiamy i chcemy i nakazujemy treścią niniejszego dokumentu, żeby było to uważane za

zwyczaj, bez względu jednak na prejudykat (uszczerbek, szkodę) i stratę innych miast leżących w sąsiedztwie, tak że wszyscy i poszczególni ludzie obojga płci, będą mogli zbierać się tłumnie w wymienionych porach, dla kupowania i sprzedawania, wymiany towarów za towary i trudnienia się innymi rodzajami handlu, a przybywający w czasie wchodzenia i wychodzenia mają mieć gwarancję bezpieczeństwa i swobody, chyba że byliby tacy, których praw ustawy nie pozwalają wspierać i którym powinny być słusznie zabronione kontakty z uczciwymi ludźmi.

Ponadto uznaliśmy, że temu miastu Kielce, tak jak od dawna istnieje w swoich miedzach i granicach i wszystkim i każdemu z osobna jego mieszkańcom prawo niemieckie, które nazywa się magdeburskim od nowa należy nadać i przyznać, jako też nadajemy i przyznajemy za pośrednictwem treści niniejszego dokumentu, jako mające obowiązywać po wieczne czasy. Uchylając odtąd wszystkie prawa polskie, przepisy i ich wszelkie zwyczaje, które nawykły zakłócać prawo niemieckie, wyłączając i uwalniając tychże mieszkańców i mieszczan wymienionego miasta, od wszelkiej jurysdykcji wszystkich i każdego z osobna wojewodów, kasztelanów, starostów, tenurariuszy, burgrabiów, podkomorznych, sędziów, podsędków, woźnych sądowych i innych dygnitarzy i urzędników naszego Królestwa, aby wobec nich, albo jakiegoś z nich, za sprawy, czy to wielkie czy małe, mianowicie kradzieży, podpalenia, zabójstwa, okaleczenia i za inne niemoralne występki, pozwani nie byli bynajmniej zobowiązani odpowiadać i jakichś innych kar ponosić albo płacić, lecz jedynie wobec ich wójta: wójt zaś urzędujący czasowo, wobec swojego pana, jeśli w wymierzaniu sprawiedliwości czyli zadośćuczynieniu wyrokowi będzie niedbały, albo opieszły dla skarżących się na niego, niech będzie zobowiązany i zmuszony odpowiadać zgodnie z wymienionym prawem niemieckim. Ponadto uważamy, że powinni być zachowani i zachowujemy wymienionych mieszkańców miasta Kielce, przy swobodach i immunitetach, którymi cieszą się od dawna i których dostępują inni poddani Kościoła i biskupstwa krakowskiego, postanawiając i ogłaszając świadectwem tego dokumentu, do którego nasza pieczęć została przywieszona, jako też postanawiamy i ogłaszamy, że oni są wolni i oswobodzeni od płacenia ceł i jakichkolwiek innych

podatków i do dokonania ich zapłaty nie powinni i nie mogą być zmuszani. Dano w Krakowie w niedzielę przed świętem narodzenia Najświętszej Maryi (5 IX) roku pańskiego 1535, panowania zaś naszego roku 29.

W obecności wielebnych w Chrystusie ojców, panów: Jana Latałskiego poznańskiego, Jana Czarnkowskiego kujawskiego, Andrzeja Krzyckiego plockiego, Jana Chojeńskiego przemyskiego, Jakuba Buczackiego chełmskiego, Piotra Gamrata kamienieckiego, Jana Dantyszka chełmińskiego – biskupów, a także wielmożnych, czcigodnych i urodzonych: Andrzeja Tęczyńskiego, kasztelana krakowskiego i bełskiego, chełmskiego, rateńskiego i krasnostawskiego starosty, Łukasza Górki, kasztelana poznańskiego i starosty generalnego Wielkopolski, Hieronima Łaskiego sieradzkiego, Jana Bochotnickiego z Oleśnicy lubelskiego, Jana Tęczyńskiego podolskiego, Jana z Kutna rawskiego – wojewodów; Piotra Kmity z Wiśnicza, sandomierskiego i krakowskiego, spiskiego, przemyskiego i kolskiego starosty, marszałka koronnego, Jana Tęczyńskiego, kasztelana i starosty lubelskiego, naszego nadwornego marszałka, Mikołaja z Pilczy bełzkiego, Mikołaja Wolskiego, wojnickiego i wiskiego, łomżyńskiego, lanckorońskiego starosty i ochmistrza dworu najjaśniejszej pani naszej małżonki, królowej Bony, Piotra Opalińskiego (Opalenickiego), łódzkiego, starosty kościańskiego i olsztyńskiego, ochmistrza dworu najjaśniejszego syna naszego, króla pana Zygmunta, Janusza Latałskiego, gnieźnieńskiego i starosty inowrocławskiego, Jana Kościeleckiego, łęczyckiego i człuchowskiego i tucholskiego starosty, Pawła Wolskiego, sochaczewskiego i starosty gostyńskiego, Mikołaja Rusockiego biechowskiego i łęczyckiego, rawskiego i przedeckiego starosty, Wawrzyńca Myszkowskiego bieckiego – kasztelanów; Stanisława Oleśnickiego, prepozyta skarbimierskiego, Sebastiana Opalińskiego (Opalenickiego), prepozyta poznańskiego, Samuela Maciejowskiego – kanoników krakowskich, naszych sekretarzy; Marcina Wolskiego chorążego, Marcina Zborowskiego cześnika, Jana Tarły krajczego koronnego i starosty pilzneńskiego, Augustyna Kotwicza, naszego koniuszego, Hieronima Staszковского kuchmistrza i innych dygnitarzy, oficjałów i naszych sług, świadków do wyżej wymienionego godnych zaufania, szczerze i wiernie nam oddanych.

Zygmunt król własną ręką.

Fragment krzyża ze złotych koron książęcych z XIII wieku z dodanymi w XV wieku herbami Królestwa Polskiego, biskupa Jana Rzeszowskiego i kapituły krakowskiej

BIBLIOGRAFIA

- ABRAHAM W., *Organizacja kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Lwów 1893.
- ABRAHAM W., *Organizacja kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, wyd. 3, Poznań 1962.
- ABRAHAM W., *Początki biskupstwa i kapituły katedralnej w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, R. 1: 1900.
- AKTA unii Polski z Litwą, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932.
- ANONIMA tzw. *Galla Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Maleczyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, series nova, t. 2, Kraków 1952.
- ANONIM tzw. *Galla Kronika polska*, przekład R. Grodecki i M. Plezia, Wrocław 1965.
- ARCHIWUM Diecezjalne w Kielcach, sygnatury: PKK-11 (13 X 1637); PKK-16 (s. 55-55v, 84-89); PKK-24 (s. 26-30v, dokumenty: 9, 11, 14, 15).
- ARCHIWUM Główne Akt Dawnych w Warszawie, dokument pergaminowy: sygn. 6708; Metryka Koronna, księga 37.
- ARCHIWUM Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu, dokumenty pergaminowe: sygn. 481 (dawna: 444); sygn. 568; sygn. 575; sygn. 570.
- ARCHIWUM Państwowe Miasta Krakowa. Zbiór pieczęci, sygn. 64.
- ARCHIWUM Uniwersytetu Jagiellońskiego, dokument pergaminowy: sygn. 500.
- BALIŃSKI M., Lipiński T., *Starożytna Polska*, t. 2, Warszawa 1885.
- BANASZAK M., *Oleśnicki Stanisław z Oleśnicy, h. Dębno (ok.1469-1539)*, w: PSB, t. 23: 1978.
- BANASZAK M., *Opaliński (Opaleński) Sebastian z Bnina, h. Łódzia (ok. 1485-1538)*, w: PSB, t. 24: 1979.
- BIBLIOTEKA Czartoryskich w Krakowie. Zbiory W. Wittyga, numer 118359; dokument pergaminowy: sygn. MNK 534/17.
- BIBLIOTEKA Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk (PAU/PAN) w Krakowie, sygn. MpV/O-148 (Materiały do kodeksu dyplomatycznego Małopolski).

- BIELSKI M., *Kronika polska. Nowo przez Joachima Bielskiego syna jego wydana*, Kraków 1597, wyd. K. J. Turowski, t. 1, Sanok 1856.
- BIENIAK J., *Oporowski Jan, h. Sulima (ok.1435-1494)*, w: PSB, t. 24: 1979.
- BILIŃSKI P., *Żywyoty biskupów krakowskich*, Kraków 2000.
- BOCHNAK A., *Najstarsze budowle wawelskie*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej*, Warszawa 1960.
- BOCHNAK A., Pagaczewski J., *Polskie rzemiosło artystyczne wieków średnich*, Kraków 1959.
- BOCIAN M., *Leksykon postaci biblijnych*, Kraków 1995.
- BUCZEK K., *Targi i miasta na prawie polskim*, Wrocław 1964.
- CZUDOWSKA A., *Aron, arcybiskup polski z siedzibą w Krakowie*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961.
- DĄBROWSKI J., Grodecki R., Zachorowski S., *Dzieje Polski średnio-wiecznej*, t. 2, Kraków 1926.
- DŁUGOSZ J., *Catalogus episcoporum cracoviensium*, w: *Opera omnia*, t. 1, Kraków 1887.
- DŁUGOSZ J., *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 3, Warszawa 1969; ks. 7, Wrocław 1974.
- DOBRZANOWSKI S., *Strzępiński Tomasz h. Prus (1398-1460)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich (SPTK)*, t. 4, Warszawa 1983.
- DWORZACZEK W., *Górka Łukasz, h. Łodzia (1482-1542)*, w: PSB, t. 8:1959.
- DWORZACZEK W., *Górka Łukasz*, w: WSB.
- DWORZACZEK W., *Jarostawski Spytek (Spytek z Jarostawia), h. Leliwa (ok.1436-1519)*, w: PSB, t. 11: 1964.
- DWORZACZEK W., *Leliwici Tarnowscy*, Warszawa 1971.
- DWORZACZEK W., *Maciejowski Samuel, h. Ciołek (1499-1550)*, w: PSB, t. 19: 1974.
- DWORZACZEK W., *Opaliński (Opaleński, Opalenicki, za młodu czasem Włoszakowski) Piotr, h. Łodzia (zm.1551)*, w: PSB, t. 24: 1979.
- ENCYKLOPEDIA katolicka, t. 1, Lublin 1973; t. 3, Lublin 1979; t. 5, Lublin 1989; t. 6, Lublin 1993; t. 8, Lublin 2000; t. 9, Lublin 2002; t. 11, Lublin 2006.
- EWALD W., *Sigelkunde*, München und Berlin 1914.
- FORSTNER D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990.
- GARBACIK J., *Górka (z Górki) Uriel, h. Łodzia (ok.1435-1498)*, w: PSB, t. 8: 1959.
- GARBACIK J., *Górka (z Górki) Łukasz, h. Łodzia (zm. 1475)*, w: PSB, t. 8: 1959.
- GAŚSIOROWSKI A., *Czarnkowski Jan, h. Nałęcz (zm. 1466)*, w: WSB.

- GAŚSIOROWSKI A., *Górka Łukasz z Górki, h. Łódzia (zm. 1475)*, w: WSB.
- GAŚSIOROWSKI A., *Górka Uriel z Górki, h. Łódzia (zm. 1498)*, w: WSB.
- GAŚSIOROWSKI A., *Gruszczyński Jan, h. Poraj (zm. 1473)*, w: WSB.
- GAŚSIOROWSKI A., *Kuciński (Mikołaj z Kutna) Mikołaj, h. Ogończyk (zm. 1453)*, w: PSB, t. 16:1971.
- GAŚSIOROWSKI A., *Latałski Jan, h. Prawdzic (1463-1540)*, w: WSB.
- GAŚSIOROWSKI A., *Maciej z Bnina, zwany Mosiński, h. Łódzia (zm. 1493)*, w: PSB, t. 19:1974.
- GAŚSIOROWSKI A., *Maciej Bniński (Mosiński), h. Łódzia (zm. 1493)*, w: WSB.
- GAŚSIOROWSKI A., *Ostroróg Stanisław (właściwie Stanisław z Ostroroga), h. Nałęcz (ok. 1400-1476/77)*, w: PSB, t. 24:1979.
- GAŚSIOROWSKI A., *Ostroróg Stanisław z Ostroroga, h. Nałęcz (zm. 1476/77)*, WSB.
- GAŚSIOROWSKI A., *Skóra Piotr z Gaju, h. Awdaniec (zm. 1468)*, w: WSB.
- GAŚSIOROWSKI A., *Starostowie wielkopolskich miast królewskich w dobie jagiellońskiej*, Warszawa-Poznań 1981.
- GAŚSIOROWSKI A., *Tomicki Piotr, h. Łódzia*, w: WSB.
- GIEYSZTOR A., *„Non habemus caesarem nisi regem”. Korona zamknięta królów polskich w końcu XV w. i w wieku XVI*, w: *Muzeum i twórca. Studia z historii sztuki i kultury ku czci prof. dr. Stanisława Lorenza*, Warszawa 1969.
- GŁOWACKI K., *Historyczne miasta regionu sandomiersko-kieleckiego XIII-XIX w.*, Kielce 2001.
- GŁÓWKA J., *Herb miasta Kielc. Geneza i historia (Stan badań)*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach”, t. 18, Kielce 1995.
- GŁÓWKA J., *Kielce, miasto z koroną w herbie*, Kielce 2005.
- GŁÓWKA J., *Tłoki pieczętnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach”, t. 16, Kraków 1992.
- GÓRSKI K., *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, t. 8, R. 1926-1927, Kraków 1928.
- GRUCHAŁA J. S., *Zmarnowany talent – Andrzej Krzycki*, w: *Pisarze staropolscy*, t. 1, Warszawa 1991.
- GRUDZIŃSKI T., *Bolesław Śmiały Szczodry i biskup Stanisław. Dzieje konfliktu*, Warszawa 1982.
- GRYC P., *Herb krakowskiej kapituły katedralnej*, Kraków 1996 (mps).
- GULDON R., GULDON Z., *Przywilej królewski dla Kielc z 1535 r.*, „Kieleckie Studia Historyczne”, t. 1, Kielce 1976.
- GULDON Z., *Kretkowski Andrzej, h. Dołęga (zm. 1479)*, w: PSB, t. 15:1970.
- GUMOWSKI M., *Herby miast polskich*, Warszawa 1960.

- GUMOWSKI M., Haisig M., Mikucki S., *Sfragistyka*, Warszawa 1960.
- HARTLEB K., *Gmrat Piotr, h. Sulima (1487-1545)*, w: PSB, t. 7:1948.
- INSIGNIA seu clenodia Regis et Regni Poloniae, wyd. Z. Celichowski, Poznań 1885.
- JANISZEWSKA-MINCER B., *Jan Lutkowic (Lutek) z Brzezia, h. Doliwa (ok. 1405-1471)*, w: PSB, t. 10: 1962-64.
- JAWORSKI J., *Przywileje miejskie na prawo niemieckie w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Rocznik Prawniczy Wileński”, t. 3: 1929.
- JOICZEW W., *Szrift prez wekowete*, Sofija 1971, tabl. 140, 143.
- KAMIŃSKI A., *Myszkowski Wawrzyniec z Mirowa i Spytkowic, h. Jastrzębiec (ok. 1486-1546)*, w: PSB, t. 22:1977.
- KANIEWSKA I., *Latałski Janusz (Jan), h. Prawdzic (zm. 1557)*, w: PSB, t. 16: 1971.
- KANIEWSKA I., *Podlodowski Jan, h. Janina (zm. ok. 1497)*, w: PSB, t. 27: 1982.
- KANIEWSKA I., *Staszkowski Jakub, h. Bogoria (1470-1536)*, w: PSB, t. 42: 2004.
- KANIEWSKA I., *Staszkowski Jan, h. Bogoria (zm. przed 1537)*, w: PSB, t. 42: 2004.
- KĘTRZYŃSKI S., *O zaginionej metropolii z czasów Bolesława Chrobrego*, w: tenże, *Polska X-XI wieku*, Warszawa 1961.
- KIRYK F., *Dobiesław z Kurozwęk zwany Lubelczyk, h. Róża (Poraj) (zm. 1496)*, w: PSB, t. 16: 1971.
- KIRYK F., *Dobiesław z Sobienia i Wiśnicza, h. Szreniawa (zm. 1478)*, w: PSB, t. 13: 1967-68.
- KIRYK F., *Jakub z Sienna, h. Dębno (1413-1480)*, w: PSB, t. 10: 1962.
- KIRYK F., *Odrowąż Andrzej (właściwie Andrzej ze Sprowy i Kuprowic), h. Odrowąż (zm. 1465)*, w: PSB, t. 23: 1978.
- KIRYK F., *Odrowąż Jan ze Sprowy, h. Odrowąż (zm. 1485)*, w: PSB, t. 23: 1978.
- KIRYK F., Kurtyka J., Michalewiczowa M., *Rzeszowski Jan (Jan z Rzeszowa, także Staromieścia, z Przybyszówki, z Rudnej, z Gumnisk), h. Półkozic (ok. 1411-1488)*, w: PSB, t. 34: 1992-93.
- KIRYK F., *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII-XVI wiek*, Kielce 1994.
- KMIETOWICZ F., *Kiedy Kraków był „trzecim Rzymem”*, Białystok 1994.
- KODEKS dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława, wyd. F. Piekoskiński, t. 1-2, Kraków 1874-1883.
- KOSMAN M., *Poczet prymasów Polski*, Bydgoszcz 1997.
- KOZŁOWSKA-BUDKOWA Z., *Przyczynki do życia Jana Muskaty*, w: ARS Historica. Prace z dziejów powszechnych Polski, Poznań 1976.

- KOWALSKA H., *Kmita (Sobieński, Sobiński) Piotr z Wiśnicza, h. Szreniawa (1477-1553)*, w: PSB, t. 13: 1867-68.
- KOWALSKA H., *Russocki (Rusocki) Mikołaj, h. Korab (ok. 1491-1548)*, w: PSB, t. 33: 1991.
- KRONIKA Thietmara, ed. M.Z. Jedlicki, Poznań 1953.
- KRZYŻANIAKOWA J., *Bniński Andrzej (zm. 1479)*, w: WSB.
- KUMOR B., *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 18: 1969.
- KUMOR B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998.
- KURAS S., *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV-XV wieku*, Wrocław 1971.
- KURTYKA J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- LABUDA G., *Mieszko II król Polski (1025-1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*, Kraków 1992.
- LANCKOROŃSKA K., *Studies on the Roman-Slavonic rite in Poland*, Roma 1961.
- LEHR-SPLAWIŃSKI T., *Nowa faza dyskusji o zagadnieniu liturgii słowiańskiej w dawnej Polsce*, „Nasza Przyszłość”, t. 7 (1958).
- LILEYKO J., *Regalia polskie*, Warszawa 1987.
- MALINOWSKI K., *Gruszczyński Jan, h. Poraj (1405-1473)*, w: PSB, t. 9: 1960-61.
- MAŁECKI A., *Studia heraldyczne*, t. 1-2, Lwów 1890.
- MASTYŃSKA Z., *Biskup Andrzej z Bnina*, „Roczniki Historyczne”, R. 9:1933.
- MATRICULARUM Regni Poloniae summaria, ed. T. Wierzbowski, pars IV, vol. 1, Varsoviae 1910.
- MIASTA polskie w tysiącleciu, t. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.
- MICHTA J., *Powiatowa heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika*, Kielce 2004.
- MIKULSKI S., *Dębiński (z Debna) Jakub (zm. 1490)*, w: PSB, t. 5:1939.
- MINIAT M., *Wierność i klątwa. Losy misji Konstantyna i Metodego*, Warszawa 1971.
- MISTRZA Wincentego *Kronika polska*, wyd. M. Plezia, w: *Monumenta Poloniae Historica*, series nova, t. 11, Kraków 1994.
- MODLITWY księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z kalendarzem, wyd. M.H. Malewicz, B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. 2, Kraków 2002.
- MONUMENTA Poloniae Historica, t. 1, wyd. A. Bielowski, Lwów 1864.
- MUZEUM Narodowe w Kielcach, sygn. MNK i H/2.

- MYŚLIŃSKI K., *Kurowski Piotr, h. Szreniawa (zm. 1463)*, w: PSB, t. 16: 1971.
- NAJDAWNIEJSZE roczniki krakowskie i kalendarz, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, w: *Monumenta Poloniae Historica*, series nova, t. 5, Warszawa 1978.
- NIESIECKI K., *Herbarz polski*, t. 5, Lipsk 1840; t. 7, Lipsk 1841; t. 9, Lipsk 1842.
- NIESIECKI K., *Korona Polska przy złotey wolności starożytneymi wszystkichy Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami ozdobiona*, t. 1, Lwów 1728.
- NITECKI P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- NOWACKI J., *Bniński Andrzej (zm. 1479)*, w: PSB, t. 2: 1936.
- NOWACKI J., *Dzieje archidiecezji gnieźnieńskiej*, t. 2, Poznań 1964.
- NOWAKOWSKA N., *Church, state and dynasty in Renaissance Poland. The career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*, Aldershot UK - Burlington USA 2007.
- NOWAKOWSKI T., *Polityka biskupów krakowskich w końcu XIII wieku (Prokop i Jan Muskata)*, „*Nasza Przyszłość*”, R. 75:1991.
- OSWALD G., *Lexikon der Heraldik*, Leipzig 1984.
- PAMIĘTNIK Sandomierski, t. 1, Warszawa 1829.
- PASEK P., *Czy Sandomierz był stolicą metropolii kościelnej?*, „*Studia Sandomierskie*”, t. 10 (2003).
- PASZKIEWICZ H., *Polska metropolia obrządku słowiańskiego*, w: tenże, *Początki Rusi*, Kraków 1996.
- PAZDUR J., *Dzieje Kielc do 1863 roku*, t. 1-2, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967.
- PIEKOSIŃSKI F., *Pieczczę polskie wieków średnich*, Kraków 1899.
- PIELAS J., *Oleśnicy herbu Dębno w XVI-XVII wieku*, Kielce 2007.
- PIOTROWICZ K., *Brudzewski Mikołaj, h. Pomian (zm. ok. 1492)*, w: PSB, t. 3: 1937.
- PLEWAKO M., Wanag J., *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1960.
- POCIECHA W., *Buczacki Jakub, h. Habdank (zm. 1541)*, w: PSB, t. 3: 1937.
- POCIECHA W., *Chojeński Jan, h. Abdank (1486-1538)*, w: PSB, t. 3: 1937.
- POCIECHA W., *Dantyszek (von Höfen, Flachsbindler) (1488-1548) Jan*, w: PSB, t. 4: 1937.
- POTKAŃSKI K., *Kraków przed Piastami*, w: tenże, *Lechici, Polanie, Polska*, Warszawa 1965.
- PROKOP K. R., *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000.
- PRZYBYLSKI T., *Krzycki Andrzej, h. Kotwicz (1482-1537)*, w: WSB.
- PRZYBYSZEWSKI B., *Bruno z Kwerfurtu a zagadnienie drugiej metropolii polskiej za czasów Bolesława Chrobrego*, „*Studia Warmińskie*”, t. 22/23 (1985/1986), druk 1992.

- REDAKCJA, *Strzemiński Tomasz (1398-1460)*, w: WSB.
- ROŻEK M., *Polskie koronacje i korony*, Kraków 1987.
- RYBUS H., *Królewicz kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*, Warszawa 1935.
- SEROKA H., *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002.
- SIKORA F., *Oleśnicki Jan (właściwie Jan Bochotnicki z Oleśnicy)*, h. Dębno (zm. 1532), w: PSB, t. 23: 1978.
- SIKORA F., *Pilecki Mikołaj zwany Ocicem*, h. Leliwa (zm. 1550), w: PSB, t. 26: 1981.
- SIKORA F., *Testament Przedbora z Koniecpola*, „*Studia Historyczne*”, R. 26: 1983.
- SILNICKI T., *Początki organizacji Kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*, w: *Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*, t. 1, Poznań 1962.
- SŁOWNIK geograficzny Królestwa Polskiego, t. 4, Warszawa 1883.
- SŁOWNIK historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, cz. III, Wrocław-Kraków 1994.
- SŁOWNIK polskich teologów katolickich, t. 2, Warszawa-Poznań 1982; t. 4, Warszawa-Poznań 1983.
- SŁOWNIK terminologiczny sztuk pięknych, Warszawa 1976.
- SROKA S., *Węgierskie epizody działalności biskupa Jana Muskaty*, w: *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu*, Kraków 1995.
- SUŁKOWSKA-KURASIOWA I., *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów*, Warszawa 1977.
- SUŁKOWSKA-KURASIOWA I., *Stanisław zwany Lubelczyk, h. Róża (Poraj) (ok. 1440-ok.1482)*, w: PSB, t. 16: 1971.
- SUŁKOWSKA-KURASIOWA I., *Latałski Jan, h. Prawdzic (1463-1540)*, w: PSB, t. 16: 1971.
- SUŁKOWSKA-KURASIOWA I., *Polska kancelaria królewska w latach 1447-1506*, Wrocław 1967.
- SUŁKOWSKA-KURASIOWA I., *Zbigniew z Oleśnicy, h. Dębno (ok. 1430-1493)*, w: PSB, t. 23: 1978.
- SZCZYGIELSKI S., *Tinecia seu Historia Monasterii Tinencensis*, Kraków 1668.
- SZCZYGIEŁ R., *Lokacje miast w Polsce XVI wieku*, Lublin 1989.
- SZOSTKIEWICZ Z., *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, w: *Sacrum Poloniae Millenium*, t. 1, Roma 1954.
- SZYMAŃSKI J., *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993.
- SZYMAŃSKI J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983.

- ŚWIERZAWSKI A., *Kościelecki (z Kościelca) Jan (Janusz), h. Ogończyk (ok. 1490-1545)*, w: PSB, t. 14: 1968-69.
- TOMKOWICZ S., *Raciborowice*, „Biblioteka Krakowska”, nr 33, Kraków 1906.
- UMIŃSKI J., *Obrządek słowiański w Polsce IX-X w. i zagadnienie drugiej metropolii polskiej w czasach Bolesława Chrobrego*, „Roczniki Humanistyczne KUL”, t. 4, z. 4 (1957).
- URBAN W., *Karnkowski Jan z Karnkowa, h. Junosza (1472-1537)*, w: PSB, t. 12 (1966-67).
- URBAN W., *Łaski Hieronim (Jarosław), h. Korab (1496-1541)*, w: PSB, t. 18: 1973.
- URZĘDNICY *centralni i nadworni Polski XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 10, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992.
- URZĘDNICY *kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek przy współudziale Z. Góralskiego i R. Kabańskiego, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 6, z. 2, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990.
- URZĘDNICY *łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII-XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 2, z. 1, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1985.
- URZĘDNICY *małopolscy XIII-XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, Piotr K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 4, z. 1, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990.
- URZĘDNICY *podolscy XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 3, z. 3, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1998.
- URZĘDNICY *wielkopolski XII-XV wieku. Spisy*, oprac. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 1, z. 1, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1985.
- URZĘDNICY *województwa bełskiego i ziemi chełmińskiej XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek i R. Szczygieł, w: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 3, z. 2, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992.

- URZĘDNICY województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. *Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, w: *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 4, z. 2, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990.
- URZĘDNICY województwa lubelskiego XVI-XVIII wieku. *Spisy*, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, w: *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 4, z. 4, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1987.
- URZĘDNICY województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI-XVIII wieku. *Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, w: *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 2, z. 2, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1993.
- URZĘDNICY województwa ruskiego XIV-XVIII wieku. *Spisy (ziemie: halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*, oprac. A. Przyboś, w: *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 3, z. 1, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1987.
- URZĘDNICY województwa sandomierskiego XVI-XVIII wieku. *Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, w: *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, t. 4, z. 3, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1993.
- WASILEWSKI T., *Czescy sufraganii Bolesława Chrobrego a zagadnienie jego drugiej metropolii kościelnej*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 5, Warszawa 1992.
- WIESIOŁOWSKI J., *Oleśnicki Zbigniew, h. Dębno (zm. 1493)*, w: WSB.
- WITTYG W., *Pieczenie miast dawnej Polski*, Warszawa-Kraków 1907.
- WOJCIECHOWSKI T., *Kościół katedralny w Krakowie*, Kraków 1900.
- WYROZUMSKI J., *Jan Muskata (ok. poł. XIII w. - 1320)*, w: PSB, t. 22: 1977.
- ZABŁOCKI S., *Krzycki Andrzej, h. Kotwicz (1482-1537)*, w: PSB, t. 15: 1970.
- ZBIÓR dokumentów małopolskich, t. 1, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1962.
- ZACHOROWSKI S., *Rozwój i ustroj kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912.
- ZAKŁAD Nauk Pomocniczych Historii UJ, sygn. D 469-odlew pieczęci.
- ZAKRZEWSKI S., *Bolesław Chrobry Wielki*, Lwów 1925.

SPIS ILUSTRACJI

1. Herb Kielc: a) z 1960 r. (repr. M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 197); b) z 1965 r. (repr. *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, tabl. XXVII); c) 1994 roku (repr. J. Plewako, J. Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, s. 81).

2. Korona koronacyjna królów polskich na głowie Bolesława Chrobrego, na współczesnym banknocie 20-złotowym.

3. Biskup krakowski Jan Muskata, w sali portretowej pałacu biskupiego w Kielcach z XVII w. Fot. P. Suchanek.

4. Pieczęć kapituły krakowskiej z dokumentu z 1454 r. Archiwum Kapituły Krakowskiej. Fot. S. Michta.

5. Biskup krakowski Piotr Wysz, w sali portretowej pałacu biskupiego w Kielcach z XVII w. Fot. P. Suchanek.

6. Srebrny tłok wielkiej pieczęci krakowskiej kapituły katedralnej z przełomu XIV i XV wieku, przechowywany w skarbcu katedralnym na Wawelu. Fot. S. Michta.

7. Herb miasta Kolonii z XIV wieku, z trzema koronami jedna obok drugiej od głowicy (repr. G. Oswald, *Lexikon der heraldik*, Leipzig 1984, s. 105).

8. Trzy korony na frontonie pałacu w Kielcach. Zdjęcie autora.

9. Kamienica przy ul. Kanoniczej 3 w Krakowie, z herbem kapituły krakowskiej. Zdjęcie autora.

10. Pieczęć wielka krakowskiej kapituły katedralnej z XIII wieku, w przerysie Kajetana Kielisińskiego (repr. K. Kielisiński, *Album*. Poszyt dodatkowy, Poznań 1855, tabl. 9 – Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej, sygn. 3422 IV Oddz. Graf.).

11. Pieczęć krakowskiej kapituły katedralnej z 1220 r. – średnica 60 mm (Archiwum Cystersów w Mogile, dok. perg., sygn. 1). Fot. B. Sławiński.

12. Pieczęć wielka biskupa krakowskiego Jana Muskaty z 1304 roku (Archiwum Klasztoru Klarysek w Krakowie – przywieszona do dokumentu z 16 IV 1304 roku (wym.: 29x20 cm), w którym Witfisz zezna-

je, że sprzedał swój plac między kościołem św. Andrzeja, a kościołem św. Marcina w Krakowie księdzu Radzianowi, kanonikowi krakowskiemu).

13. Mała pieczęć biskupa krakowskiego Piotra Wysza (1397-1403) – średnica 33 mm (Archiwum Państwowe Miasta Krakowa, Zbiór luźnych odcisków pieczęci, sygn. 64).

14. Pieczęć Uniwersytetu kolońskiego z herbem miasta, umieszczonym ponad postaciami Trzech Króli (repr. W. Ewald, *Siegelkunde*, München und Berlin 1914, tabl. 40).

15. Pieczęć wielka biskupa krakowskiego Jana Muskaty z przełomu XIII/XIV wieku (Zbiory Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. D-100/1).

16. Wyciśnięta przy dokumencie z 3 lutego 1425 r., pieczęć mała biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego – średnica 42 mm (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, dok. perg., sygn. 65). Fot. B. Sławiński.

17. Wyciśnięta w zielonym wosku, sekretna pieczęć z 1300 r. biskupa krakowskiego Jana Muskaty – średnica 30 mm (Archiwum Cystersów w Mogile, dok. perg., sygn. 44). Fot. B. Sławiński.

18. Pieczęć wielka krakowskiej kapituły katedralnej z XIV/XV wieku – odcisk z oryginalnego srebrnego tłoka (repr. B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do 1795 roku*, t. 2, Kraków 1999 – obwoluta – z odcisku przechowywanego w Archiwum Kapitułnym na Wawelu).

19. Pieczęć średnia krakowskiej kapituły katedralnej, wyciśnięta przy dokumencie z datą, Kraków 2 marca 1502 – średnica 60 mm (Archiwum Fundacji Książąt Czartoryskich przy Muzeum Narodowym w Krakowie, dok. perg., sygn. 668).

20. Mała pieczęć krakowskiej kapituły katedralnej – średnica 25 mm, wyciśnięta przy dokumencie z 19 listopada 1550 r. (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, dok. perg., sygn. 500). Fot. B. Sławiński.

21. Herb Kielc na pieczęci z XVIII w. (repr. W. Wittyg, *Pieczęcie miast dawnej Polski*, Kraków 1907, s. 113).

22. Herb Kielc z pierwszej połowy XIX wieku (repr. „Pamiętnik sandomierski”, t. 1, Warszawa 1829, s. 68).

23. Pieczęć nadana kieleckim rajcom przez kardynała Fryderyka Jagiellończyka, na początku XVI w. (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Zbiór Wittyga, sygn. 118 359).

24. Herb Kielc na tłoku pieczęci miejskiej z XVII wieku (repr. J. Główka, *Kielce, miasto z koroną w herbie*, Kielce 2005, s. 46, nr 37). Fot. P. Suchanek.

25. Litery CK na uchwycie pieczęci miejskiej z XVIII wieku (repr. J. Główna, *Kielce, miasto z koroną w herbie*, Kielce 2005, s. 46, nr 35). Fot. P. Suchanek.

26. Tłok pieczęci miejskiej Kielc z XVIII wieku (repr. J. Główna, *Kielce, miasto z koroną w herbie*, Kielce 2005, s. 45, nr 34). Fot. P. Suchanek.

27. Marcello Bacciarelli, Wizerunek Bolesława Chrobrego 1768-1771 (repr. J. Lileyko, *Regalia polskie*, Warszawa 1987, s. 71, nr 61).

28. Jeden segment korony tak zwanej Chrobrego (repr. J. Lileyko, *Regalia polskie*, Warszawa 1987, s. 66, nr 58).

29. Korona tak zwana Chrobrego, rysunek z około 1764 roku (repr. J. Lileyko, *Regalia polskie*, Warszawa 1987, s. 69, nr 60).

30. Pieczęć wójtowska (repr. W. Wittyg, *Pieczęcie miast dawnej Polski*, z. 2, Kraków 1907).

31. Herb Kielc na pieczęci z 1566 r. (repr. W. Wittyg, *Pieczęcie miast dawnej Polski*, z. 2, Kraków 1907, s. 113).

32. Kardynał Fryderyk Jagiellończyk, w sali portretowej pałacu biskupów w Kielcach z XVII w. (repr. J. Główna, *Kielce, miasto z koroną w herbie*, Kielce 2005, s. 47, nr 38). Foto. P. Suchanek.

32 Arcybiskup Aron. Drzeworyt z 1668 roku (S. Szczygielski, *Tinecia seu historia Monasterii Tinencensis*, Kraków 1668, s. 18 – BJ, nr 50875I).

33. Flaga Kielc i herb Kielc oraz jego rysunek konstrukcyjny, na podstawie opracowania historycznego Jerzego Michty.

34. Arcybiskup Aron Gallus, piaty (szósty?) biskup krakowski, pierwszy opat tyniecki.

35. Herb Szwecji Trzy Korony (repr. G. Oswald, *Lexikon der Heraldik*, Leipzig 1984, s. 106).

36. Herb Gdańska, gdzie korona koronuje dwa krzyże (repr. *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. 1, tabl. XVII).

37. Herb Kazimierza, pieczęć ławnicza większa z 1335 r. (repr. F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, Kraków 1899, s. 224, fig. 262).

38. Repliki regaliów Królestwa Polskiego – rekonstrukcja z 11 XI 2003 roku, wykonane staraniem Adama Orzechowskiego przez zespół złotników z Nowego Sącza: korona, berło i jabłko; złoto, srebro, diamenty, rubiny, szmaragdy, szafiry, granaty, topaz i perły.

39. Fragment korony koronacyjnej królów polskich – replika.

40. Dokument pergaminowy przenoszący Kielce z prawa polskiego na niemieckie, wystawiony w Piotrkowie, 12 grudnia 1459 roku (Archiwum Kapitulne na Wawelu, sygn. 481 – dawna 444).

41. Dokument pergaminowy nadający Kielcom jarmarki, wystawiony w Piotrkowie, 15 czerwca 1479 roku (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, sygn. nr 6708).

42. Dokument pergaminowy potwierdzający lokację Kielc, wystawiony w Krakowie, 5 września 1535 roku (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, sygn. MNK 534/17).

43. Fragment krzyża ze złotych koron książęcych z XIII wieku z dodanymi w XV wieku herbami Królestwa Polskiego, biskupa Jana Rzeszowskiego i kapituły krakowskiej (repr. J. Lilejko, *Regalia polskie*, Warszawa 1987, s. 21, nr 11).

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Utwór w całości ani we fragmentach nie może być reprodukowany, powielany, kodowany w urządzeniach przetwarzania danych ani rozpowszechniany za pomocą urządzeń elektronicznych kopiujących lub nagrywających. Udostępnianie treści książki w mediach elektronicznych jest możliwe jedynie po uzyskaniu pisemnej zgody wydawcy. Wykorzystanie w wystąpieniach publicznych w całości lub w części, jest możliwe tylko za wyłączeniem zezwoleniem właściciela praw autorskich. Jakikolwiek naruszenie praw autorskich może spowodować pociągnięcie do odpowiedzialności cywilnej i karnej w maksymalnym zakresie dopuszczonym przez prawo.

ISBN 978-83-937741-4-2